

*Nemesi és Polgári
Füzetek*

2.

NEMESI ÉS POLGÁRI FÜZETEK

2.

2018

Kiadja:
A Bessenyei György Irodalmi
és Művelődési Társaság elnöksége

Felelős kiadó, szerkesztő:
DR. KÜHRNER ÉVA PhD

Sorozatszerkesztő:
DR. ULRICH ATTILA PhD történész-genealógus

A megjelentetést támogatta:

Nyíregyháza Megyei Jogú
Város Önkormányzata
Kulturális Alapja
(KULT/108-3/2018)

Korrektor:
PÁSZTOR JÓZSEFNÉ

Műszaki szerkesztő:
ERDÉLYI TAMÁS

ISSN 2498-5562

Nyomtatták 130 példányban
az IMI-PRINT KFT. NYOMDAÜZEMÉBEN
Felelős vezető: NAGY IMRÉNÉ
2018

TARTALOM

ULRICH ATTILA: Előszó	4
KOMISZÁR DÉNES	
A nagybessenyeői (és azari) Bessenyeey-család története	5
A Bessenyeey-nemzetség eredete, históriája a honfoglalástól a 15. század közepéig	7
A család két vonalának kialakulása	12
Az I., más néven Heves-Szabolcsi vonal története	23
A II., más néven Zempléni vonal története	87
A „Bessenyei-kép” változása	99
Érdekességek a Bessenyeey-családfán	105
Bessenyei György ősei. Családfák	108
A Bessenyeey-család képeken	164
TAKÁCS PÉTER	
Az elméjét Európára, a szívét a magyarságra nyitó királyi testőr	182
SZÁLKAI Tamás	
Bessenyei bihari évei és „hazatérése” Szabolcsba	195
JAKÓ JÁNOS	
Bessenyei György emléke a numizmatikában	210

ELŐSZÓ

A Nemesi és Polgári Füzetek című sorozat második füzetét tartja kezében az olvasó.

A Bessenyei György Irodalmi és Művelődési Társaság által megjelentetett, genealógiai tárgyú kiadvány ez alkalommal egy család, a Bessenyei-Besseney család történetének eddig még fel nem tárt részleteit mutatja be az érdeklődőknek. A manapság virágkorát élő genealógia az egykor élt közismert vagy egyszerű emberek – vagyis őseink – történetének bemutatásával jelentősen hozzájárul a régi korok társadalmának, gazdaságának, politikai életének múltunk apróbb részleteinek, mindennapjainak jobb megismeréséhez. Művelése ezért – a több évtizedes mellőzés után – örvendetes jelenség.

Kötetünk négy, a Bessenyeiekhez kötődő tanulmányt tartalmaz a történettudomány és numizmatika jeles szerzőinek tollából. Komizsár Dénes a család történetének eddig még nem ismert részleteit tárja elénk. Dr. Takács Péter tanulmányában a Bessenyei Györgyöt körülvevő világot mutatja be plasztikusan, érzékeltetve annak hatásait megýénk nagy szülöttjére. Dr. Szálkai Tamás új kutatásai alapján Bessenyei bihari éveibe enged betekintést. Kuriózum és egyben hiányt pótló dr. Jakó János írása, mely Bessenyei György numizmatikai ábrázolásait vette számba.

Reméljük nem csak a családtörténet, de minden történelem, irodalomtörténet és numizmatika iránt érdeklődő olvasó szívesen fogadja kötetünket, és sokan kedvet kapnak ahhoz is, hogy nemesi és polgári családok eddig még fel nem tárt történeteit lapra vessék.

Dr. Ulrich Attila

A nagybesseneyői (és azari) Bessenyei-család története

Írta és szerkesztette:

KOMISZÁR DÉNES

Mi teszi indokolttá egy új Bessenyei családtörténeti kötet megírását? Erre a genealógia adja meg a választ. A történeti segéd tudományoknál is nélkülözhetetlen a forráskritika. Ha ugyanis fenn tartások nélkül fogadnánk el Széll Farkas 1890-ben megjelent, „*A nagybesseneyői Bessenyei-család története*” című könyvét, akkor arra a következtetésre jutnánk, hogy a Bessenyei-család már csak leányágon él tovább. Miként lehetséges akkor mégis az, hogy 2017. november 17-én, a nyíregyházi megyeháza Bessenyei Györgyről elnevezett dísztermében szinte teljes létszámmal jelen voltak a család tagjai a Bessenyei- emlékülésen és az azt követő rendezvényeken?

Nos, Széll Farkas – bár leszármazottként, de – helyzeti előnyt szeretett volna magának teremteni, és a Bessenyei György ún. I., Heves-Szabolcsi vonala melletti másik, II. Zempléni vonalat egyszerűen „levágta” a családfáról említett könyvében.

Hogy mi volt ennek az oka, nem tudjuk. Valószínűleg valamiféle családi vita állhatott a háttérben, amit még nem sikerült kideríteni. A Bessenyei-szobor leleplezésén is ő képviselte a családot, beszédet is mondott. Viszont az újratemetés időszakában, de előtte is többször Bessenyei Zénó volt jelen Nyíregyházán és a megyében – mellesleg Kállay Miklós egyik legjobb barátja volt – őt tekintették a nemzetség fejének, valamint teljes meghatalmazottjának, aki eljárhat családi ügyekben.

Mára már örvendetesen megszaporoedtak a családfakutatással foglalkozó honlapok. A Magyar Családtörténeti Egyesület (MACSE) fokozatosan bővülő adatbázisán elérhető a Bessenyeiek és más nemesi családok leszármazása, életrajzi adatai. Itt sikerült rábukkannom a jelenlegi családtagokra is, akikkel felvettem a kapcsolatot és elfogadván meghívásunkat, nemcsak eljöttek a konferenciára, de a család nevében Bessenyeie Balázs nemzetségfő köszöntötte a megjelenteket és Nyíregyháza városának ajándékozta – a családi hagyomány szerint egykor – Bessenyeie György tulajdonát képező pipát is. Külön köszönetem fejezem ki Bessenyeie Bálintoné Paulik Edit asszonynak, aki rengeteg hasznos adattal szolgált nekem a családtagokra vonatkozóan!

Jelen kötetnek az a feladata, hogy egyrészt, az 1890 óta eltelt családtörténeti vonatkozásokat rögzítsük az utókornak, az azóta előkerült és feldolgozott dokumentumokat bemutassuk, másrészt, ami a Széll-kötetből kimaradt, azt pótoljuk. Különös jelentőséggel bírnak a Bessenyeie-család birtokában megmaradt emlékek (levelek, fotóalbumok, festmények, portrék, viseleti tárgyak stb.), amelyek túlélve a II. világháborút és a kitelepítést – az egykori tárgyak kb. 10 százaléka maradt meg –, Bessenyeie Balázs és Bálintoné jóvoltából digitalizálásra kerültek, és mára hozzáférhetőek a nyíregyházi közgyűjteményekben.

Ugyancsak hálás köszönetemet fejezem ki dr. Kührner Évának, a Bessenyeie Társaság elnökének, Szántó Zsoltnak, Tiszabercel polgármesterének, Tajthy Péternek, Paszab polgármesterének, Szilágyi Sándor tiszaberceli református lelkésznek, Jakab Attilának, a Jósza András Múzeum osztályvezető régészének, Boros Györgynek, a Jósza András Múzeum fotósának, Mikecz Andrásnak, Czomba Zoltánnak, és mindenkinek, akik segítségével hozzájárultak jelen kötet megszületéséhez!

A Bessenyei-nemzetség eredete, története a honfoglalástól a 15. század közepéig

Meczner Tibor zempléni főlevéltárnok egyik levelében arról ír Bessenyei Zénónak, hogy a nemzetség a legmagasabb jogállású besenyő család, a többi hasonló nevű családhoz képest, bár a közös törzsből való eredést nem lehet teljesen kizárni.

A Bessenyei-család tulajdonában van a 150 x 100 cm nagyságú, 1934 és 1938 között, a rokon Meczner Tibor által összeállított, Petrasovszky Emmánuel és Jencsik Béla festőművészek keze nyomát dicsérő és a történelem viharait szerencsésen átvészelt, nagyméretű családfa. Alul honfoglaló vezér holtteste, amelyből kisarjad a nemzetségfa. A vezér neve Usubuu, vagy más néven Öcsöb:

„**Öcsöb** (Usubu), a Névtelen jegyző szerint (19–20. fejezet) Velekkel együtt mint »igen serény vitéz« Árpád megbízásából követségbe ment Mén Maróthoz, hogy a Szamos vizétől a nyiri határszélig és a Meszesi-kapuig terjedő részek átengedését követelje. Marót szívesen látta s ajándékokkal elhalmozva őket, harmadnap tagadó válaszszal bocsátotta el a két követet, kik »sebes futtatva« siettek »urukhoz«. Erre Árpád azzal válaszolt volna, hogy Tas, Szabolcs és Töhötöm vezetése alatt Marót ellen sereget küldött. Ö.-nek a hagyomány különösen a dunántúli hadjáratban tulajdonít nagyobb szerepet (48–49. fejezet). Ősével együtt ő lett volna megbízva a Veszprémtől Vasvárig terjedő rész elfoglalásával. Ö. Pákozdnál, majd Pejt mezején szállt táborba s negyednap magát Veszprémet fogván ostrom alá, azt két hét múlva be is vette s menekülő őrsgét a »német« határszélig üldözte. Onnan visszafordulva, Vasvárt vette be s Veszprémbe térve, útközben Tihanyt is elfoglalta. Mindezt ajándékok kíséretében tudatták a torbágyi

erdőben időző Árpáddal, ki követeit gazdagon megajándékozta s a jó hír öröme nagy áldomást csapott. Utóbb (50. fejezet) őt és Veleket tette a Mén Marót ellen küldött újabb sereg vezérévé. Jöttenek hírére azonnal csatlakoztak (!) hozzá a székelyek s együtt harcoltak vele Bihar vára alatt. Ő. és Velek ez ostromban maguk 125 katonát nyilaztak volna agyon s az ostrom 13-ik napján be is vették a várat. Erre Marót egyességet ajánlott olykép, hogy leányát Zsolt elvevén, halála után egész országát örökölje. Ő. és Velek követei Csepel szigetén fölkeresvén Árpádot, másnap előadták Marót kívánságát, melyet Árpád s a tanács elfogadván, utasította Ő.-éket, hogy »lakodalmat tartva, Mén Marót leányát fiának vegyék nőül«, hozzanak magukkal kezeseket, Bihart pedig adják vissza Marótnak; mi megtörténvén, »Ő. és Velek nagy tisztelességgel és örömmel tértek vissza Árpád vezérhez«. Árpád eléjük ment s aztán fényesen megülte az ifjak lakodalmát (52. fejezet). Ő. fia volt Szalók, kitől a Szalók-nemzetség származott.”¹

Az ösküi terület sorsát Veszprém (Bezprem) közelsége döntően befolyásolta. „A sereg második részében Usubu (Ősbő), Zolocu (Szalók) atyja és Eusee (Őse) lőnek kiküldve, kik Bezprem (Veszprém) városa felé menjenek és hódítsák meg azon föld minden lakosait Vasvárig... Akkor Usubu és Eusee a sereget elrendezvén a római katonák ellen, kik Bezprem várát őrzik vala, ... A többi rómaiak pedig a magyarok merészségét látván, Bezprem várát otthagya futásnak eredének...”.

A szövegben rómaiaknak említett katonák tulajdonképpen frankok voltak, de a krónika születése idején rómaiaknak nevezték őket.

Árpád vezér Veszprémet tartozékaival együtt Ősbőnek ajándékozta. Anonymus szerint Veszprém várának és tartozékainak honfoglalás kori első tulajdonosa Szalók apja, Ősbő vezér volt. Helyneveink mutatják, hogy Anonymus történelmi hűséggel írta meg művét. Nála Ősbő neve Usubuu vagy Usubu, Üsübünek olvassuk, és a mai nyelven Ősbőnek mondjuk. Összetett szó, első fele Usu- személynév, másik fele -buu (büü) méltóságnév, a nemzetségfők közös neve. A török bég szóból származik. Ősbő nevének első fele tulajdonképpeni személyneve: Usu = Üsü = Ős él a falu nevében.

Usubuu egyetlen fia, Zoloucu, Külső-Szolnok vármegye névadója; a források 920 körül említik. A megye „Elneveztetése felől

1 Pallas nagy lexikon. XIII. köt. 641.

elágazók a nézetek. Némelyek onnan indulnak ki: hogy valamint hazánk számos vármegyéi a váraikat építők neveitől nyerték elnevezetetésüket, akként a Szolnoki vár is; – az ősvélapok tudatják ugyan is: miként a hét ősvézer egyikének: Uzubunak első hadnagya *Zolok* vagy *Zolouc* avagy *Zoloucu* volt légyen, s a régi (...) okiratokban Szolnok vármegye hajdan, még a XIII-dik században is „Zounuk”-nak nevezetett. Miután a l betű nagyon könnyen cserélthetett fel n betűvel, nem épen lehetetlen: hogy Szolnok vármegye az említett Zolouc vagy Zoloucu hadnagytól nyerhette Zonouk-i elnevezetetését.”²

Meczner Tibor kutatása szerint – fellelhető források hiányában – itt megtörik a leszármazás. Ebben az időszakban (920–1210 között) valószínűleg hat, egyelőre ismeretlen nevű utód volt, és ők már a Szalók-nemzetségből származtatták magukat.

Széll Farkas megemlíti, hogy „Lőrincz 1322-ben az egri káptalan előtt Besenyő földnek negyedrészt és a beltelkek felét, a Szent Kereszt tiszteletére állított kápolna fele jussával együtt 12 márkáért eladta erdőtelki Márk fia Márk comesnek.”³

„A Szalók nemzetséggel nemcsak a Tiszavidéken, hanem a Dunántúl is, leginkább Zala vármegyében találkozunk. Horvát István egyikét látja abban az ősvé nemzetségnek, tehát annak eleit a honfoglaló magyar törzsek között találja fel.

Nem vitatom, mennyiben fogadható el ősvé nemzetségül a Szalók genus; de emlékezetének a XII. századig való visszanyúlása, nagy kiterjedése, nyilván tanúskodnak előkelő régisége mellett, másrészt mint Kandra már megjegyezte, sok jel oda mutat, hogy e nemzetség az ősvé Aba genus sarja, ha azzal nem azonos.”⁴

„A Tiszavidéken a Szalók nemzetség azt a területet foglalta el, mely Hevestől Sarudig, és Tizzaszalóktól Egerszalókiig, illetőleg az Egervölgyig nyúlik. Itt is több ágazatával találkozunk.”⁵

„A XIII. századból még egy ágazatát találjuk a Tisza vidéken a nagy nemzetségi fának.

Ez a Mortunus ágazata.

2 Külső-Szolnok vármegye. I. Elnevezetése. In: ifj. Palugyay Imre: Jász-kún kerületek s Külső Szolnok vármegye leírása. Pest, 1854.

3 A nagybesenyői Bessenyei-család története. Irta és oklevéltárral ellátta: Széll Farkas (a továbbiakban: Széll im.). Budapest, 1890. 2.

4 Széll im. 3.

5 Széll im. 5.

Okleveleink magával Mortunussal közelebb nem ismertetnek meg ugyan bennünket, de minthogy fia László képviselte a Szalók nemzetséget, midőn ez 1270-ben a Tomaj nemzetséggel a birtokuk mellett folyó Tisza vize felett régebben folytatott viszálykodást barátságos egyezséggel Lampert egri püspök előtt befejezte, és eme képviseletből kifolyólag alaposan vélelmezhető, hogy az azzal felruházott László fiatal korban nem lehetett: ugyanazért okszerűen következtethetni véljük, hogy Mortunus a tatárjárást megelőzte időben született.

Maga az a tény pedig, hogy az említett, az egész Szalók nemzetségre nagy fontossággal bíró egyezés megkötésével Mortunus fiát, Lászlót bízták meg, László egyéniségének tekintélyes voltát nyilván tanúsítja.”⁶

„Mortunusnak Lászlón kívül még másik fiát is ismerjük: Márkot. 1270-ben mindketten jelen voltak a Szalók nemzetség képviseletében az egri káptalan előtt, előbb említett rokonukkal és a Tomaj nemzetség több tagjával Bere és Abád helységek közötti határjárás eszközöltetése tárgyában.”⁷

„Az 1270. évi kiváltság levélnek 1284-ki átiratát, az azt átirató Márk egyenes leszármazói, a Bessenyei családbeliek őrizték meg féltékeny gonddal és midőn többé annak mi súlyt sem tulajdonítottak, midőn nem állt tovább érdekkben a közös törzsből való kiválás nyilvántartása, sőt bizonyosan azt is elfelejtették, hogy ama törzsből származnak, helyezték el a jászói convent levéltárában⁸, azt pedig, hogy attól a Márktól származik a Bessenyei család, a ki Besenyőt – ma: Besenyőtelek Heves megyében, a fűzesabonyi járásban – az 1322-ki oklevél tartalma szerint megszerzte: Guthi Ország Mihály nádor 1467. évben kiadott oklevele minden kétséget kizárólag tanúsítja.”⁹

„A vezetéknevet tehát Márk comes eme vétele után Besenyőről, mint állandó lakhelyükről szállították leszármazói apáról fiúra, mint ezt okleveleink bizonyítják, melyek szerint Márk comes fiai már Bessenyeinek (de Besenew) fordulnak elő és tőlük kezdve e

6 Széll im. 6.

7 Széll im. 6–7.

8 A jászói convent 1818-ki hiteles átirata 14 drb. oklevélről, melyek eredetijeit a nagybesenyői Bessenyei család ott letéteményezte, ezek között foglaltatik többek közt ezen 1284. évi oklevél is.

9 Széll im. 7.

megjelölés vezetőnévvé állandósul. Maga azonban Márk comes úgy látszik, nem Besenyőn, hanem Márkegyházán lakott, melynek emlékét ma a besenyői határban egyedül a márki halom jelöli, mely körül terült el Márkegyháza, mely még a múlt század közepén mint pusztá előfordul.”¹⁰

„Márk comes nem egyedüli fia volt I. Márknak, okirataink tanúskodnak Márk másik fiáról is, Rolándról (Lorántnak is iratik), a ki szalóki megjelöléssel jön elő, és alapítója lett a tiszavidéki Szalóki családnak. 1326-ban Jakab fia István ellen panaszkodott Roland I. Károly király előtt Szalók birtoklása miatt; 1328-ban ugyan ő és Symon bán fiai Tamás, György, Miklós, Mihály és Jakab, Tisza- és Eger-Szalók birtokaikat kétfelé osztották.

1354-ben már Roland nem élt, mert ekkor Symon bán fiai Miklós, György és több érdektársai azt a birtokrészt, mely őket a fentebbi osztály szerint Tisza- és Eger-Szalókon illetve, benépesítés végett Rolánd fiának Andrásnak I. Lajos király előtt átadták.

Fiával Andrással még 1368-ban találkozunk, ekkor kelt oklevélből értesülünk arról, hogy András elidegenítette Tisza- és Eger-Szalókon neki jutott birtokait, elzálogosítván azokat részint Dénes mesternek, néhai Losonczy és Abádi István bán fiának, részint Miklósnak, úgynevezett Kwmpenek, mely elidegenítések ellen a fentebb említett András ágazatából származott Miklós ellentmondott.

A Bessenyei, Szalóki családoknak az említett időben való feltűnése mutatják, hogy a Szalók nemzetségnek tiszavidéki ágazatainál is meg kellett már a XIII. század végén vagy a XIV. elején történni ősi jószágaik feldarabolásának; mert tudjuk, hogy nemzetségeink előbb osztatlanul bírták a tulajdonokhoz tartozó földterületeket s a midőn felosztották birtokaikat, egymástól elválva, új családokat akkor alapítottak.”¹¹

„A Bessenyei család neve a hevesmegyei birtokról keletkezett, úgyszintén az előneve is, mert eme birtok valószínűleg a hajdan Szatmár megyében feküdt Kis-Besenyőtől való megkülönböztetésül, a XVI., de leginkább a XVII. századi családi oklevelekben már sűrűn említetik mint Nagy-Besenyő.”¹²

10 Széll im. 7–8.

11 Széll im. 8–9.

12 Széll im. 10.

A család két vonalának kialakulása

Címerlevelüket 1452. december 4-én, Szent Borbála ünnepén kapták V. László királytól: „E czimerlevél eredetiben ma nem található; leírását az itt szó szerint adott alakban a családi oklevelek múlt században készült már említett kivonata tartalmazza. E leírás hitelességéhez azért sem férhet szó, mert egyezik a berczeli ref. templomon látható 1634-ki címerrel, de különben is a család századokon át ezzel a címerrel élt. Pecsétén ugyan, miként ezt a mellékelt rajzok mutatják, a czimer kétféle változatban fordul elő, mennyiben az egyik a kar könyöklő, másikon pedig kinyújtott oszlopszerű helyzetben van.”¹³

A címer leírása: Balra dőlt pajzs, kék mezőben egy karvassal és kesztyűvel felővezett, egyenes pallost tartó, a kézszáron alulról nyíllal átlótt, egyenesen álló páncélos kar, amelyből mindkét oldalról vér folyik. Sisakdísz: szegletén megkoronázott sisakból a címerben lévő kar. Takaró: kék-fehér.¹⁴

Változatok: Mind a címerben, mind a sisakdíszben a karok be vannak hajlítva, illetve a könyök és az alkar is át van löve nyíllal.

„Az oklevelesen összeállított nemzedékrenden megszakítás nélkül soroltnak elő a Bessenyei család tagjai, nem mindegyik ugyan, mert arra nézve, hogy a család minden tagját ismerhessem, a beszerzett adatok még mindig hézagosak, ennek főként oka az, hogy a családnál kevés számú okirat maradt fent; a minek magyarázata leginkább abban lelhető fel, hogy ősi javaik nagyobb részét elidegenítvén, azokkal együtt a vonatkozó oklevelek is idegen kezekre jutottak; másrészt az ősiség eltörlése után régi irataikra kevés, vagy semmi gondot fordítottak, egyedül a család egyik most is élő, ősei emléken kegyelettel csüggő tagja, Bessenyei László mentett meg egy pár száz, nagyobb részt XVI. és XVII. századi oklevelet. Imre Sándor közvetítésével az Akadémia kéziratárába jutott több, a Bessenyei családra vonatkozó oklevél (Akad. Ért. 1872.). Ezekhez azonban, minthogy a kéziratárban feltalálhatók nem voltak, sajnálatomra eddig nem juthattam. Bessenyei György levéltár maradványából, mely Debreczenben a Rakovszky-ház padlására került, ma már semmi sincs, vandál kezek elégették.”¹⁵

13 Széll im. 11–12.

14 Magyarország címeres könyve, I. Budapest, 1913. 71. A címer színes rajza: 107. tábla.

15 Széll im. 13.

„II. Márknak három fiával ösmertetnek meg bennünket az oklevelek. Ezek: László, Miklós és Imre.

1347-ben atyjok II. Márk aligha élt, mert ekkor már Besenyő birtokában csakis nevezett fiait találjuk.

Az említett évben László, Miklós egri püspök ellen, a szihalmi síkon Hevesujvár és Borsod megye nemességének egyetemével tartott nádori gyűlésen panaszt emelt, hogy az említett püspök az ő besenyői birtokrészét elfoglalta, és saját kelecsői és kisbudai jobbágyságai által állandóan használtatja, a László fiának Jánosnak (a ki az ő nagybátyja) részével együtt, mely rész megváltási jognál fogva szintén őt illeti. Nyomban válaszolt eme panaszra, a püspök jelen volt képviselője Dók mester; tagadja, hogy a panaszkodó László birtokrésze elfoglaltatott; László fia János részét pedig a püspök törvény erejénél fogva bírja. Erre vonatkozólag a kereset felvételére kitűzött törvénynapon Péter egri kanonok, a püspök akkori képviselője, Pál országbírónak 1334. évben kelt ítéletlevelével bizonyította az említett László fia János birtokrészéhez való jogcímét a püspöknek, mely ítéletlevel szerint 1329-ben négy ökröt hajtatott el Besseney János a püspök Miklós nevű szikszói jobbágyától és minthogy az e miatt indított pörben sem Hevesujvármegyének alispánja és szolgabírája hétszeri idézésére, sem a budai káptalan közvetítésével eszközölt megidézés folytán a kir. curia előtt sem jelent meg, sőt még akkor is makacsul elmaradt, midőn három köztéren (Eger, Heves, és Visonta piacain) kikiáltással idéztetett, ennél fogva Besseney János jószág vesztésre ítéltetett, és a törvényes szokáshoz képest Besenyőn levő birtokának egyharmad része a püspök, két harmada a bírák kezére jutott.”¹⁶

„László kijelentette ekkor, hogy elítélt nagybátyjának birtokrészét óhajtaná visszaváltani. Visszaváltási joga elismertetett, és az annak alapjául szolgáló érték kitudása végett, Besseney János birtokrészének becslésére a budai káptalan kerestetett meg, kijelöltetvén nádori emberekül László részére Mérai Lőrincz, Erdőteleki Veres János, Farnosi Bach fia László, a püspök részére pedig Kochi Withe, Kochi Balázs, Zomolyai Miklós és Péter.

Perének végét azonban László nem érte meg, nem volt életben már, mikor a káptalan kiküldöttje, Erdőteleki Veres János nádori emberrel, a helyszínen megjelent s a becslést foganatosította, mely szerint a kérdéses birtokrész négy ekényinek találtatott és másfél márkára becsültetett.

¹⁶ Széll im. 17–18.

Ezt a becslést László testvérei: Miklós és Imre elfogadván, a másfél márkát a püspök részére lefizették, a ki viszont a Bessenyey János birtokrészét Miklós és Imrének visszabocsátotta.

1373-ban Villermus pécsi püspök, királyi irodaigazgató előtt Visegrádon Miklós és Imre megjelenvén, Miklós elzálogosította besenyői részbirtokát, a mely Mező-Tárkánynyal határos, az egri káptalannak 12 forintért, Imre pedig ez elzálogosításhoz beleegyezését adta.¹⁷

„Az itt említett Miklós, vagy az Imre fia volt-e az a Bessenyey Miklós mester, ki Mária királyné dicsérettel említett bejárójaként fordul elő, közelebbi adatok hiányában nem lehet határozottan állítani.

1382-ben II. Márk fia Imre, I. Lajos király levelét mutatja fel az egri káptalanban, melyben meghagyatik a káptalannak, hogy bizonyos besenyői birtokra vonatkozó okiratról adjon másolatot, minek folytán a káptalan a fentebb említett 1322-ik évi bevallást átiratban kiadta.

1395-ben találkozunk az említett Imrének 10 fiú gyermekével, az egri káptalan egy kiadványában, a hol is az foglaltatik, hogy István de Besenye dictus Burján feleségének Helenának Besenyő helységben való leányági illetőségének egy harmadát nevezett Burján unokája Ágota asszony, a ki Kis-Demjénben való lakos Mátyás felesége volt, negyven arany forintért eladta Bessenyey Imre fiának Jánosnak és többi testvéreinek két nővére jogai fentartásával.

1399-ben Imre fiai: János és Egyed, valamint János fiai: György, Balázs és István, úgy Dormánházi Lukács Bebek Detre nádor előtt létrejött egyezés következtében Besenyőt és az ahhoz tartozó Nyárásthó erdőt magok közt négy részre osztották, mely osztályba Kápolnásteleki Miklós beleegyezett. Bessenyey János felesége volt Toldi György leánya Anna, a kit 1394-ben anyja, szőláthi Tolvaj János leánya, az egri káptalan előtt a többi között örökösévé tett szőláthi birtokára nézve.

Imre többi gyermekeinek személyisége – egynek kivételével – homályban marad, mert több adat róluk nem áll rendelkezésre.¹⁸

„Imre fia László emelkedik ki első a családból. Erről oklevelesen tudjuk, hogy midőn a sziczilai királyt Lászlót, a pártos főpapok és főurak ellenkirálylyá kikiáltván, az bejött 1403. szeptember ele-

17 Széll im. 18.

18 Széll im. 18–19.

jén Magyarországra s a papságtól vezetett nép mindenütt lelkesedéssel fogadta, Lászlónk Zsigmond pártjára állott és hathatósan közreműködött a pártosok megfékezésében. Még ugyanazon évben november 5-én kelt oklevéllel sietett Zsigmond király László hűségét megjutalmazni, a pártütés körül tanúsított érdemei kiemelése mellett neki adományozván az ugyanezen alkalommal hűtlenségbe esett Cházi Gergely és Andrástól elvett Cház helységét Hevesújvármegyében.

Valószínűleg ugyanegy személy volt Lászlónk azzal a Besenyey Lászlóval, ki Zsigmond király uralkodása alatt 1421-ről koronőrnek említették.¹⁹

„Fiát Mihályt már 1459-ben guthi Ország Mihály nádor mellett mint alnádort találjuk, mely tisztséget 1478-ig, tehát halála napjáig viselte, mert 1478. évben túl már mint »néhai«, említettük. Már előbb, V. László alatt ki kellett tüntetnie magát, mert ez adományozott részére, Bécsben 1452. évben Borbála ünnepén, czimerlevelet.

A törvényben igen jártasnak jellemeztetik, a mi nem is lehetett másképp, nem viselhetvén különben oly hosszú ideig törvényalkalmazói fontos tisztséget az igazságos Mátyás király alatt.

Hogy Hunyady Mátyásnak kedvelt embere volt, azt több királyi tény tanúsítja.

Már 1464. évben úgy neki, mint unokatestvérének, a János fia Miklósnak minden birtokaiba, akármelyik vármegyében legyenek azok, pallosjogot adományozott Mátyás király.²⁰

Ezen kívül több jószág adományozásában is részesítette az érdemet jutalmazni szerető Mátyás. Így nyert adományt alnádorunk 1461-ben november 30-án kelt oklevéllel a Terpesi Miklós fia Péter kihaltával, ennek Hevesmegyében fekvő terpesi javaira, melyekre a beiktatás ellenmondás nélkül történt. A káptalan kiküldöttje volt nagyságos Báthori Pál kanonok, homo regius pedig Szederjesi György, mint szomszédok jelen voltak Thary György, Báthori Miklós és Besseney Pál özvegye Helena.²¹

19 Széll im. 19-20.

20 Az 1464-ben kiadott pallosjog eredetije rég elveszett. A Besseney-család kérésére Szabolcs vármegye közgyűlése újra kiadta Nyíregyházán, 1780. február 29-én. Az irat jelzete: MNL HBML IV. 11. 40. Fasc. III. Köszönöm Dr. Szálkai Tamás levéltárosnak ebbéli segítségét!

21 Széll im. 20.

„1466-ban új adományt kapott Sev nevű helység egy harmad részére Hevesmegyében. (Ez a Sev ugyanazonos a mai Szőke pusztával. Említésre méltó, hogy e birtokot már Zeuke (Szőke) néven bírta részben a család egy más okirat szerint szintén a XV. század közepén, és mégis egy XVIII. században folyamatba tett perben az ugyanazonosság kérdését bizonyító tanúk tudni vélték, sőt határozottan állították, hogy a Szőke név egy hasonló nevű durva embertől származik, ki előbb Farnoson lakott, de rossz magaviselete miatt a farnosiak közt nem maradhatván, elvonta magát a sevi földre és annak hátsó részét megülte.

1467-ben új adományt nyert Tepély helység felére, már előbb 1459-ben ugyancsak Tepélyre mint praediumra hasonló adományt kapott úgy ő, valamint Terpesi Miklós, Farnosi Gergely és Farnosi János, mely birtok felébe Besseney Mihály, másik felébe Farnosi Gergely és Farnosi János 1467. május 5-én ellenmondás nélkül be is vezetett.

Ugyancsak ez évben az említett Tepély melletti Koncz-molnászigete, másképen Szikszópatakaszigete nevű rét tulajdonába iktattatott be.

1472-ben Sánthamériai György, a Simon fia magvaszakadtával ennek Méra, Vakméra és Egyházasméra hevesmegyei helységeiben levő birtokát kapta adományul.”²²

„De nemcsak királya, hanem közvetlen felettese Guthi Ország Mihály nádor is kitüntette Mihályunkat, érdemeit nagy dicsőségekkel kiemelve, 1460. április 3-án úgy maga, mint Losonczy Albert és felesége, valamint ezek leánya: Anna részére tett hasznos szolgálataiért megjutalmazza azon két kerékre épített vízimalom felével, mely Gyöngyös városában, a Gyöngyös folyón, Solmos utczában volt építve, és abban az időben nem csekély értéket képviselt.

Daczára annak, hogy alnádori tisztet viselt Mihály úr, még sem szabadulhatott meg ő sem attól, hogy a bírakat búsítsa.”²³

„Már 1467-ben a Heves városa mellett több napokig tartott nádori gyűlésen, kénytelen volt Besenyő birtokának háboríthatlanságát biztosítani, és vizsgálatot kérni az iránt, hogy Besenyő régtől fogva mindenkor az ő családjáé és elődjeié volt; ami megtörténvén, a gyűlés előkelői részéről esküvel pecsételt vizsgálat

²² Széll im. 20–21.

²³ Széll im. 21.

adatai nyomán a nádor, Bessenyei Márk dédunokáinak, élükön alnádorunknak, Besenyőhöz való ősi birtokjogát kimondotta.

1469-ben egyezséget kötött unokatestvérével Miklóssal együtt a vicepalatinus, Bessenyei István fiának Jánosnak leánya Katalin unokái: Farnosi Salfy Barnabás, Keresztesi Literatus János és Gelei Laki Máté gyermekeivel az egi káptalan előtt, kiadván azoknak, Besenyőből, a nevezett Katalin jogán négy jobbágytelket a Dormánháza felől eső részen, melynek nyugati oldalán, a plébánus lakóháza mellett Dormánházáról Besenyőn keresztül Márkegyháza praediumhoz út vezet.”²⁴

„Benedek, Mihály alnádor testvére 1466-ban jelen volt a lele-szi convent előtt, midőn Domahidy János a Károlyiak ellen indított hatalmaskodási perben esküt tett, ő is több nemes társával Domahidy János igaza mellett megesküdött.

Szabolcsmegyében lakott, de birtokai voltak a csanádme-gyei Kovácsházán, Bekénfalván, Aradvármegyében Hodoson, Bodrogon, Köblösön és Szt.-Demeteren is.

1469–70-ben Kállay Jánossal perel csanádi birtokainak elfog-lalása miatt, majd 1478-ban Kállay Andrással és Péterrel folytat pert a Napkorhoz tartozó bizonyos rét iránt.

Nejét csak keresztnéven ismerjük, Dorottyának hívták, 1489-ben mint Czeczey Lőrinczné jó elő.

Mihály úrnak egyetlen nővére: Petronella ismeretes, a ki Nenkei László neje volt. Annyit tudunk róla, hogy 1485-ben már mint öz-vegyet tilalmazza Nenkei Péter a saját, úgy testvérei Sebestyén, György és Károly nevében Zemplén vármegyei Golop helységbeli részirtokának Pohárnok István részére leendő eladásától.

Benedeknek, úgy látszik csak egy fia maradt, István, ki arad-megyei birtokáról Bodrogról bodroginak hivatott. Valószínűleg ez az István az, ki Ferdinánd királyt 1527-ben Budán üdvözölte.”²⁵

„Visszatérve Mihály alnádor gyermekeire: az okiratok héza-gossága miatt nem ismerjük ugyan közelebbi személyes körülményeiket, de abból az adatból, hogy János és György mint kir. emberek jelen voltak 1459-ben szt.-péterszegi olasz Angellónak szatmármegyei Apáti birtokában való beigtatásánál, az látszik ki, hogy tekintélyes állásban lehettek.

24 Széll im. 22.

25 Széll im. 23–24.

A reájok vonatkozólag fennmaradt oklevelek, azon sovány adat kivételével, hogy I. Mátyás király János, Lampert és György hűséges szolgálatairól emlékeznek, csakis birtokviszonyaikról szólnak, ezekből értesülünk, hogy atyjuk halála után mindjárt 1478-ban János és György végét szakították – mint említők – annak az egyenetlenségnek, mely Szöllösi László és az ő atyjok Besseney Mihály között Szentmártonméra, Valiméra és Felsőméra iránt felmerült; Szöllösi Lászlóval és ennek fiaival Ambrussal és Sándorral kiegyezkedtek.

Ugyancsak már 1479-ben rendezték a Sev helységhez való birtokjogukat. Sóvári Sóss Péter fiától Miklóstól – ki nevezett helység egyharmad részét bírta – ezt a részt, valamint Tepélybeli részjóságát 80 arany forinton megvették, oly feltétel alatt mind az által, hogy Sóvári Sóss Miklós és néhai Besseney Mihály alnádor közt Guthy Ország Mihály nádor előtt a szerződő felek valamelyikének magtalan halála esetére az egész említett helységben való kölcsönös örökösödésről régebben kötött egyezséget erejében meghagyták.

János a következő 1480. évben, a Gechei György nejétől Borbálától zálogbavett Abád, Mezőszentgyörgy, másképp Pály, Szöllös, Nagyiván, Szent Jakab, Kaghmath, Szentkozmademjén, Gyama, Kisigar, Cserököz, Szent-Imre, más néven Kóláb, Szent-Miklós és Petri hevesmegyei helységekben levő javaknak fele részét Szöllösi Györgynek 1000 arany forintért zálogba adta.²⁶

„1502-ben az országbírája szentgyörgyi és bazini gróf Szent-Györgyi Péter előtt panaszt emelt György ellen Bód Mihály, kinek a György apja Besseney Mihály alnádor tutora volt; a miatt, hogy anyja Besseney Dorottyának, leánynegyed illetőségét az erdőteleki jószágából nem adja ki, azonban már 1505-ben augusztus 20-án kijelentette a nevezett országbíró előtt a panaszoló Bod Mihály, hogy a kérdéses leánynegyedre nézve teljesen kielégítettetett.

György és Tárczay Nagy Demeterné Ludasi Katalin, a ki úgy látszik György anyjának Ludasi Margitnak nővére volt, az egrí káptalan által 1505-ben bevezettetnek anyai örökség címén a Békés vármegyében levő ecsegi, úgy a Hevesben fekvő kenderesi, bőí, fogacsi részbirtokokba, valamint Ivánka és Csókás praediumokba, mely bevezetésnek Ludasi János és András nevében Érky Kelemen ellentmondott.

26 Széll im. 24-25.

Az ecsegi birtokra nézve tudjuk, hogy az már 1476-ban Bessenyei Mihály alnádor neje Ludasi Margitnak részben tulajdonát képezte, birtokostársai voltak a budai szent Pál rendű remeték, Bői Demeter, Apczi Berczeli János és Ludasi Zsigmond. Valószínűleg az utóbb említett Ludasi Zsigmond örökösei lehetnek a nevezett ellenmondók: Ludasi János és András.

Lampert úgy látszik mag nélkül halt el, valamint Barnabás és István is.”²⁷

„Jánosnak nejét nem ismerjük, azt azonban tudjuk, hogy fia István Rozsályi Kún Ilonát, a Rozsályi Kún Jakab leányát bírta nőül s ettől Lampert, György, Miklós és János fiai származtak, kik ellen 1546-ban Csomaközi Lőrincz és testvérei osztályos pert folytattak. Lampert neje Wetéssy Erzsébet volt, a Péter leánya.

Az előbb említett Lampert, Miklós és János 1527-ben még gyermekek lehettek, midőn atyjok István, az ő nevökben is eladta Terpes egész helységet Literati Gergelynek az egri vár tisztartójának és Spáczay Boldizsárnak az egri várnagynak 300 arany magyar forintért.

1559-ben találkozunk Rozsályi Kun Ilona nevezett fiaival utoljára, midőn Rozsályi Kun László, Gergely és István, a Kun Jakab fiai, leány negyedben örökösen átadták nekik Uszka helységét, fogadván azt is, hogy a Tisza-Becsnél levő réven és a rozsályi hídon uszkai jobbágyaikat minden vám fizetés nélkül fogják átbocsátani.”²⁸

„György Berczeli Helénát vette nőül s ezzel kapta a szabolcs-megyei berczeli javakat.

Egy 1484-ki oklevélben az foglaltatik ugyan, hogy ebben az évben Bessenyei György neje Elefánthi Dorottya, az Elefánthi András leánya volt, de minthogy ez időben életben lehetett II. Bessenyei György is, a László fia, és az említett perbeli genealógiai táblázatokban is mindenütt Berczeli Helena fordul elő III. György nejeül, ezért Elefánthi Dorottyát az ő nejeinek elfogadni tartózkodtam. Egyébiránt lehet, hogy második neje volt.

Minthogy Berczeli Helena képezi a kapcsolatot a Bessenyei család és annak szabolcs-megyei Berczel helységbeli birtoka között, mely birtokról szörványosan a XVI. és XVII. században a család némely

²⁷ Széll im. 25–26.

²⁸ Széll im. 26–27.

tagjai berczeli megkülönböztetéssel is illettettek, továbbá mint-hogy a szabolcsmegyei Berczeli család eddigelé nemzedékrendi irodalmunkban teljesen ismeretlen: Berczeli Helena családjával és magával Berczellel is kissé részletesebben foglalkoznom szükségesnek mutatkozik.

1335-ben már a szabolcsmegyei Berczel helységet a Bogát Radván nemzetségből származó Izsépiek birtokában találjuk. Az említett évben, a nevezett helységet, Izsépi István fiai János és Jakab, nővérüknek Sebának, ki Olasz János a boldogkői várnagy neje volt, leánynegyed részben által adták.²⁹

„1336-ban Edelényi Sándor és János, Berczel birtokukat, a kőből épített templom patronátusi jussával együtt, hűséges szolgálataiért és 30 márkáért Olasz Jánosnak, a boldogkői várnagynak felvallották az egri káptalan előtt.

1342-ben Pál fordulása napján (Január 25.) a jászói convent előtt boldogkői Olasz János, másrésztől Izsépi János és Jakab az István fiai, Péternek pedig unokái között létrejött egyezés szerint Berczel helysége Olasz Jánosnak, a Zemplén vármegyében levő Mirknek fele és a cselei részirtok egészen, melyet Olasz János váltott vissza, Izsépi János és Jakabnak birtokába ment át, oly feltétellel, hogyha ezek Berczel békességes birtokában Olaszt megtartani nem tudnák, az említett Mirknek fele és a cselei részirtok Olasz Jánosra és maradékira vissza fog szállani.

Úgy látszik azonban, hogy Berczel birtoka ismét az Izsépiek kezére ment által, mert abban az 1349. évről való osztálylevélben, mely az egy és ugyanazon nemzetségből (Bogát Radván) származott Chelei Pongrácz fiai és Izsépi István fiai, a már említett János és Jakab között ősi és szerzett birtokaik feletti osztózásról ránk maradt, a többek között Berczel helységen is megosztottak, a mely eme osztály levél szerint az Izsépieknek jutott, az pedig, hogy itt nem Zemplén megyei, miként azt az említett okirat közölje tudni véli, hanem szabolcsmegyei Berczelről lehet csak szó: a fentebbiekből önkényt következik.³⁰

„1371-ben Olasz János fia Jakabnak kezén találjuk újból Berczelt, és pedig most már nem egyet, hanem kettőt, mely egymással határos volt, egyike Egyházas Berczelnek, mási-

²⁹ Széll im. 27.

³⁰ Széll im. 27–28.

ka István-fia-Berczelnek neveztetett. Forrásaink szerint Izsépi János és Jakab atyja István lévén, emez elnevezés eredete is ki-magyarázható, valamint ez adatból világossá lesz az is, hogy az Edeléniek által Olasz János boldogkői várnagynak adott Berczel, ahol kőből épített templom volt, viselhette megkülönböztetésül az Egyházas-Berczel nevet, és ekként nem volt ugyanazonos az-zal a Berczellel, mely az Izsépiek jogán szállott át Olasz Jánosra, illetőleg nejére.

Olasz János említett fiának Jakabnak, az egyik Berczel, (valószínűleg Istvánfia-Berczel) birtoka iránt a mondott 1371-ben pere támadt Báthori Lászlóval, a János fiával, a ki Berczelbe magát bevezettette, azonban Olasz Jakab a beigtatásnak ellent mondván, perre útasított Báthori László ellen. A pernek vége az lett, hogy Báthori László nem jelenvén meg, Olasz Jakab az országbíró által Berczel birtokában megerősített, mely ítéletlevélben az is megemlíttetik, hogy egyik Berczelt Olasz Jakab az anyja Seba után, a másikat és pedig Egyházas-Berczelt, nejével Annával nyerte legyen.³¹

„Olasz Jakab, Berczel békés birtokában megmaradt és nem állandó, csakis megkülönböztetésül szolgáló „dictus Olasz” neve helyett birtokáról Berczelt vezetéknevet kapott, a mi kitűnik Zsigmond királynak 1416-ban a leleszi conventhez intézett parancsolatjából, mely szerint új adomány címén Berczeli Jakab fiait Miklóst és Györgyöt, úgy leányát Erzsébetet szabolcsmegyei Berczel helység és Jánostelege praedium birtokába beigtattatni rendelte, a mely igtatás ugyanabban az évben, Búlyi Lőrincz kir. ember közbenjöttével, ellenmondás nélkül megtörtént.

A Báthory család Berczeli Jakab fiai ellen újból felvette azt a pert, melyet Báthori László 1371-ben indított volt Olasz János ellen. 1449-ben Garai László nádor előtt bepanaszolták Báthori Szaniszló fiai István, László és György Berczeli Domonkost és Miklóst Egyházas-Berczel praediumjok elfoglalása miatt; és az ekként folyamatba tett pert Miklós halála után, ennek fia Berczeli András ellen folytatták.³²

„A per úgy látszik a Berczeliekre nézve nem dőlt el kedvezőtlenül, mert Egyházas-Berczel birtokában találjuk Berczeli Pált még 1488-ban is, a ki ezen birtokán s a körül fekvő javain elkövetett több

31 Széll im. 28–29.

32 Széll im. 29.

rendbeli hatalmaskodásért panaszkodott jó későn ugyan, Báthori István országbíró előtt a mondott 1488. évben, előadván hogy még 1460. év folyamán Zokoly Miklós és Péter az ő Egyházas-Berczel és Paszab helységek között fekvő Bénye praediumát elfoglalták, életükben mindig bírták, halálok után pedig gyermekeik András, Albert és Jánosra bocsátották át; továbbá hogy ugyancsak 1460-ban Zokolyi Miklós és Péter, a berczeli határban levő Nagyér erdejét és Korhelyes nevű halastavát szintén erőszakkal elfoglalták; az erdélyi János vajda halála után való – közelebb meg nem határozott – időben pedig Malcza Antal és Benedek Berczeli Pálnak berczeli curiájára, melyben a panaszoló is jelen volt, fegyveres kézzel reárohantak, Paszab helységéről szóló zálogos levelét és szolgája Thar Balázsnak egy lovát erőszakkal elvitték, és midőn Thar Balázs a ló visszaszerzése végett Tokajba Kovács István ottani bíróhoz utazott, Malcza Antal és Benedek a Thar Balázs szeméit kitolatták.

Panaszolta még Berczeli Pál azt is, hogy 1469-ben az ő Egyházas-Berczel helységének határán belől levő Belső ér köztava nevű halastóját Parlagi Simon, néhai Zokoly Miklós és Péter parancsolatjából elfoglalta; végre, hogy 1487-ben, Pütkösd táján, Zokoly Albertnek András nevű tisztje, nemes Esztári (zthari) Péter és több jobbágyokkal az ő Fűvér nevű rétjét, mely Egyházas-Berczel határán belől, azon út mellett van éjszokról, mely Berczelről Paszabra vezet, erőszakosan elfoglalták, Bakó János nevű jobbágyát nyíllal halálosan megsebesítették, azután panaszoló berczeli jobbágya Kopó Istvánnak házára rohantak, az ott talált Nagy Mihály, Tamás és Bakó Ambrus jobbágyait kegyetlenül megkínozták, úgy, hogy Bakó Ambrus bele is halt.

Tárkányi Mihály és Derzsi Tamás kir. emberek közbenjöttével Márton kanonok Tokajban vizsgálta meg Berczeli Pál panaszait és a kihallgatott tanúk azok alapos voltát bizonyították.”³³

„A középkorbeli megyei társadalmi állapotokat a mennyire élénken megvilágosítják emez adatok, Berczeli Pál személyiségét annyira homályban hagyják; azt azonban más adatokból tudjuk, hogy az előbb említett Berczeli András fia volt Tamás, a kinek leányát Helénát vette nőül III. Bessenyey György. Tamástól származott még a XVI. század elején élt János, de ennek figyervegye sem lévén, benne családja fi-ágon kihalt.”³⁴

33 Széll im. 29–30.

34 Széll im. 31.

Az I., más néven Heves-Szabolcsi vonal története

„III. Bessenyey György ágából csakis II. Mihályt tüntetik fel okleveleink.³⁵ A XVI. század legelején születhetett. A mohácsi vész után valószínűleg ő is Egerbe húzódott; minthogy első felesége a Spáczay Boldizsár leánya volt, ki 1526-ban Hevesmegyében alispáni tisztet, 1527-ben pedig Eger várában porkolábságot viselt, ott ismerkedhetett meg Mihályunk nejével Dorottyával, kivel Spáczán, Alsó- és Felső-Korompán (Pozsony), Zsadányban (Heves) és minthogy nejének anyja Káthai Margit volt a Káthai jogon Nagykágyán (Bihar) szép birtokot kapott.

Mihályunk nejének anyja, Káthai Mihály leánya volt, abból a családból, mely már a XV. században előkelő állásra emelte fiait, kik közül legtekintélyesebb állást vívott ki Káthai Mihály 1427-ben szolnoki főispán és jászok-kánok bírása. Spáczai Boldizsárné testvére szintén Káthai Mihály, ennek fiai Ferencz és Mihály. Ferenczről tudjuk, hogy 1554-ben Perényi Gábor alatt hadnagy s ugyanaz volt 1558-ban Eger várában; utóbb 1584-ben beiratképpen kapta a mizslei prépostságot. Ugyan ezen családból származik – valószínű, hogy a Ferencz testvére – az a Káthai Mihály, ki 1603-ban kállai főkapitány, utóbb Bocskai István erdélyi fejedelem főkancellára volt s ki abba a gyanúba jövén, hogy a fejedelmet megmérgezte, felkonczoltatott.

Ezen Káthai Mihálynak az itt említett Káthai családból való eredését bizonyítja egyébiránt az, hogy a Bessenyey Mihály mindig maradt Egerben, nincs reá adatunk, de az bizonyos, hogy Ecsedvárában volt várnagy Báthory András (Bonaventura) alatt, és minthogy adat van arra is, hogy Besenyő birtokától hűtlenség bélyegén megfosztatott és ezen birtokba Borjas István kir. adomány folytán bevezettetett: alaposan véljük következtetni, hogy ennek más oka nem volt, mint az, hogy ő előzően Szapolyai pártjára állott.

Viszont az a tény, hogy Báthori András szolgálatában találjuk, aki Szatmár, Szabolcs, Somogy és Liptó vármegye főispánja, országbíró és

35 Széll Farkas itt követte el azt, amire mind a mai napig nem tudunk magyarázatot találni: „elfelejtette” megemlíteni, hogy II. Mihály öccse, György a család másik, zempléni ágának megalapítója volt, akitől az utódok leszármazása napjainkig is szakadatlan. Kizártnak tartjuk, hogy neves genealógusként ne tudott volna a saját rokonai létezéséről. A zempléni ágról külön fejezetben lesz szó.

I. Ferdinánd király hadai főkapitánya volt, tanúsítja, hogy Szapolyai mellől elpártolt s úgy látszik nem kis súlyt helyezett átpártolására Báthori András, mert miként említettük, ecsedi várnagygyá tette.

Az ecsedi vár – melyet az 1470–1496 évek közti időszakban I. Báthori András (az István fia) az ecsedi láp közt épített fel – mint a természet által is igen megerősített hely kiváló fontossággal bírt, nem csak azért, hogy abban székelte maga az előbb említett országbíró Báthori András, ott őriztettek nagy értékű arany és ezüst marháit, hanem azért is, mert az szolgált menedékkül a Tisza mindkét partján fekvő felső vármegyék nemessége jelentékeny részének egyfelől a törökök fenyegető veszélye, másfelől azon a vidéken a polgárháborúk zavarai alatt mindinkább elhatalmasodott féktelen erőszakoskodók ellen; minélfogva azon férfiúnak, ki az ecsedi várnagyság fontos tisztségére kiválasztatott, bizonyára nem közönséges tulajdonokkal kellett felruházva lenni.”³⁶

„Bessenyey Mihályt oklevelesen 1554-ben találjuk mint ecsedi várnagyot, de valószínű, hogy ezen állását már előbb viselte és 1571-ben bekövetkezett haláláig megtartotta; ekként jelen volt Ecsedben 1564-ben, midőn János Zsigmond 16000-nyi sereggel Szatmár megyébe betörvén, az akkor Ecseden székelte Báthori Miklóst, ki később 1567-ben országbíró lett, ostrom alá fogta; de Báthori Miklós annyira megvetette Erdély fejedelmének hadi működését, hogy Szirmay Lajosnak a vár kapitányának éppen akkor tartott lakodalmi mulatságát sem hagyatta félben. A miről maga Szirmay Lajos ezt jegyezte fel: *„Lagzimat tartottam akkor Body Borka asszonynyal, néhai Csanádi püspök és beregzázi plébános hűgával; keményen itunk, mint a perényi törökök és tánczoltunk; kegyelmes uram (Báthori Miklós) mindenkor biztatván engemet: Zirmay Lajos elöl jár, Erdély hadd víjjon bár, melyre én is egyszerebe felelek: magyar magyart rontja kár, bár több esze volna már.»* Hozzá jegyezte azt is Szirmay Lajos, hogy Báthori Miklósnak ez a rögtönzött jelenet annyira megtetszett, hogy azt az ostromló János Zsigmondnak megizente; Szirmayt pedig a szárazberki részjósággal ajándékozta meg.”³⁷

„Mint említettük Mihály úr 1571-ben már nem élt; 1570. évben kelt végrendeletében írva hagyta ugyan, hogy „Bécsbe hová járt,” és pedig valószínűleg Báthori Miklóssal, de élettörténetére vonatkozó egyéb adataink nincsenek.

36 Széll im. 31–34.

37 Széll im. 34.

Azt tudjuk még, hogy másodszer is nősült, második neje Rédei Ágota volt, a Rédei László leánya, kit mint már Czompor Gergely özvegyét élemedettebb korában vett nőül. Rédei Ágota a varaszói birtokból kapott hozományt, míg neki két telket Berczelen, tizet pedig Besenyőn (Hevesben) kötött le férje hitbérül.

Első neje Spáczai Dorottya abból az okból, hogy nővére Erzsébet, Vetési Antalné 1543-ban leszármazó örökösök nélkül elhalt, igényelte annak hagyatékát, mint a mely törvénynél fogva őt illeti, Vetési Antaltól, s midőn ez azt nem akarta kezéből kibocsátani, Báthori András országbíróhoz fordult, a ki 1554-ben a várad-i káptalan közbenjöttével felhívta a Teremen lakó Vetési Antalt, hogy a kérdéses javakat és pedig 12 darab drágakövekkel ékített gyűrűt, 4 ezüst, aranyozott, 1 dióból való, cyphus (egyiptomi füstölő) módra készített ezüsttel körülvont kupát, 6 ezüst serleget, egy nagy ezüst mosdótálat, 22 ezüst kanalat, ezüstözött aranyos női övet, aranyban 200, más pénzben 1000 forintot, négy ekényi földhöz való negyvennyolcz ígás ökröt, 600 juhot, 6 szekeret, négy kocsit és több női ruhaneműeket és más tárgyakat összesen 2000 frt értékben, Besseney Mihályné Spáczay Dorottyának adja ki, vagy az arra kitűzött határidőben a visszatartásnak okát adja.

Spáczay Dorottya azonban Vetési Antallal, habár férje az országbírónak kedvelt embere volt, nem boldogulhatott, mert mint látni fogjuk, az ekként keletkezett peres kérdés még halála után is megoldatlanul volt.

Mihályunknak három leánya: Krisztina, Anna, Borbála, és négy fia: György, Mátyás, István és Mihály maradt, kik közül tudjuk, hogy Krisztina, Anna, György Mátyás és István Spáczay Dorottyától származott.”³⁸

„II. Mihály leányai példás nevelésben részesülhettek, az ecsedi vár sűrű látogatottsága, hol előkelő családok sarjadékai gyakorta megfordultak és huzamosabban is tartózkodtak, elég jó alkalom volt arra, hogy a várnagy leányai szembe tűnjenek. Csakhamar egymásután jelentkeztek is a vőlegények. Így Krisztinát a várúr rokona Szaniszlófi Báthory Imre vezette oltárhoz, Annával Dengelegi János lakodalmazott, a legkisebbik leányt Borbálát elébb Polyák János bucsesdi birtokos, később Toldalagi Balázs nevezte hitvestársának.”³⁹

38 Széll im. 34–35.

39 Széll im. 35–36.

Bessenyei Krisztina és Báthory Imre gyermekei: Báthory Péter és Anna. Utóbbinak két férje volt; az első dralepszikai Horváth Boldizsár (1559–73), a második Dóczy Kelemen. Anna gyermekei első férjétől: Horváth Menyhért, János és Ilona.

„Bessenyei II. Mihály fiai közül hárommal a hadi pályán találkozunk:

V. György valószínűség szerint Eger várában, a török időkben egyik kiváló végházban nőtt fel, mely (hogy egy fiatal tudósunk szép kifejezésével éljek) miként Balassa Bálint lelkes költeményei is bizonyítják, a környékbeli előkelő családok fiainak „tanuló iskolája” volt. Itt tartották aztán őt, mint szomszéd besenyői birtokost közelebbi érdekei, mert ámbár láttuk, hogy Besenyő akkor, midőn két király uralkodása alatt a nemzet két nagy pártra szakadt, Borjas Istvánnak adományoztatott, azonban ennek daczára Besenyőt visszaszerezni és újból birtokába venni Györgyünknek sikerült.

Már mint tekintélyes embert látjuk 1578-ban Egerben, midőn Melleg Boldizsár csanádi püspök és Recsky György a hevesi alispán társaságában Csetneky László adóssági ügye elintézésében részt vesz. 1580. április 19-én Erneszt főherczeg Báthory Annától, dupliczai Horváth Boldizsár nejétől származott árvafiuk, Menyhért és János részére őt és Káthay Ferenczet, mint rokont, rendelte gondnokul, megfosztván az elébbi gondnokot, Dóczy Kelement e tisztétől, minthogy az árvák javait vesztegette, illetőleg, míg azok atyja Horváth Boldizsár Tóthországban tartózkodott, azoknak pestmegyei Almás és Kóka helységeit több egri vitéz, név szerint Ghimesi Ferencz, Vitéz Demeter és Filep, ezeknek halálok után pedig Zéchy András, Tibolth Ambrus, Fodoróczi György, Pászthói György és Nádasdi János által elfoglaltatni engedte.

1583-ban Györgyünk mint fogott (választott) bíró Bajoni Zsófiának Pászthóhy Jánostól született gyermekei közt a Pászthóhy jószágban osztályt tesz.

E tekintélyét egyrészt családi összeköttetéseinek, (ott voltak ugyanis Egerben, hogy többeket ne említsünk, a Rédeiek, a Recskiek, kikkel Kátai ágon állott atyafiságban, ott Mosdóczi Péter, Egervár gondviselője, kinek felesége Rédei Katalina volt, aztán 1587-ben maga a főkapitány Rákóczy Zsigmond) de inkább személyes tulajdonainak köszönhető, melyek az akkori kor fiai szemében őt a végbeli vitézek példánya gyanánt tüntethették fel.

Nem űzött politikát, hanem ott volt, a hol törökverésre alkalma lehetett. Mint egri vitéz rendszerint Egerben tartózkodott, de nyoma van annak, hogy Csáktornyára is ellátogatott a Tahiakkal, Zrínyihez. Kereste a hírt, nevet személyes bátorságával, erre az eszközt nem válogatta; nem kímélte saját fajtát sem, mert adat van reá, hogy Debreczenbe is be-becsapott.

A fősúlyt arra fektette, mint akkori vitéz társai legtöbbszörre, hogy mentül több zsákmányt és foglyot nyerjen, kik jó váltságdíjt adjanak. Egerből folyton nyugtalanította a szolnoki és füleki törököt. A török defterek is megemlékeznek egy ily Szolnok elleni kicsapásáról, emlékeztül hagyván, hogy az »Egerből Szolnok ellen gonosz szándékkal vonuló Bese György lator cselebasinak Ramazán Ferhád esztergomi volt lovas ellent állott« és ennek alapján vitézsége jutalmául Kisújszállást és több helységet 10800 akcse évi jövedelemmel tímárba kapta.⁴⁰

„Az egri őrségnek a szolnoki végek elleni eme kicsapásai az 1592. évben mind sűrűbbek lőnek, ezekben György úr nem csak maga vett élénk részt, hanem fiait Boldizsárt és Andrást magával vitte. Ő maga szerencsétlenül nem járt soha, de 1592-ben, egy ily összetűzés alkalmával, elfogták a törökök fiát, Boldizsárt.

Többen voltak már ekkor a szolnoki vár tömlöczében az egri várbeli őrség tagjai közül. Boldizsár úrfit a mögötte becsapódott vasajtón belül ismerősök csoportja vette körül. Ott találta Zay Andrást, Bodó Istvánt, Bory Pált, Molnár Boldizsárt, Németh Jánost, Csoknyay Benedeket, Reimundus Relinger vallon vitézt és több másokat.

A mennyire beletalálta nehéz helyzetébe magát Boldizsár úrfi, annyira felháborodott érzékeny veszteségén György úr. Meg kellett torolnia, hogy ennyire szíven találta a kontyos. Szemet szemért gondolta, és a közelebbi egyik kicsapásnál annyira is kedvezett neki a szerencse, hogy sikerült elfognia a szolnoki vajdának Ibrahimnak fiát Halult.⁴¹

„Megkezdődtek aztán a kicserélési tárgyalások. György úr attól tartott, noha a vajda fia volt kezeiben, hogy még ráadásul sarcot kell fizetnie. Úgy látszik másfelől a török urak akadályt gördítettek a kicserélés elé, legalább ez tűnik ki a vajdának eredetiben fennmaradt 1592. május 16. kelt leveléből, melyben Bessenyei Györgyhez írja: *»én az kegyelmed hitlevelére is elbocsátanám egy ideig, de sok felől rágják fületem, meg hogy úgy is kibocsátom,*

40 Széll im. 36–37.

41 Széll im. 37–38.

nehéztelnek reám az urak.« Bizonyára örültek rajta, hogy az őket sokszorosán háborgató félelmetes „cselebsi” fia hatalmukba került.

A vajda ennek dacára kinyilvánítván, hogy ha két kővára volna is a fiúnak, a maga részéről fel nem üti sarcát, hanem „fő fejet szabádtson”, addig is „míg az Isten elhozza az óráját” György úr hitlevelére, 12 napi tartamra, kibocsátotta Boldizsár úrfit, erősen kikötve, hogy Egernél tovább ne menjen, mert „a rabság nem engedi.”

Hazament tehát Boldizsár úrfi szüleikhez, de csak azért, hogy azok fájdalmát növelje. A 12 nap elteltével visszatért, a mi bizonyos a szolnoki rabság szintén eredetiben meglevő 1592. évi július 24-én írott leveléből, mely szerint, minthogy a kicserélési akadályok még mindig fenforogtak, a fentebb említett szolnoki rabok, Zay András és társai értesítik György urat, hogy kezesek lettek Boldizsárért három hónapig, és rabtársuk Pelley János által az egri főkapitány kezébe küldötték, úgy, hogy „*ez jövődő vásárnap, azaz július 26-án kezdetik el Boldizsárnak az napja.*” „*Az kegyelmed becsületesen írott hitlevelét megtartjuk az napig – írják tovább – úgy hogy az napra vagy ő maga Boldizsár személye szerint, vagy Halul itt bent leszen.*”

Kéri egyszersmind György urat viszontszolgáltatásképen, hogy egy szegény megnyomorodott régi rab éjjel-nappal sir és könnyörög, hogy egy némi-nemű hitetlen rabért, Nagy Gáspárért kibocsátának, kit Debrecenben hallanak, hogy csavarog, s ki miatt Kis Lőrinc nagy nyomorúságban vagyon.

Ez alkalmat felhasználta Horváth János Szolnokban fogva tartott vitéz is, hogy a hazatérő Boldizsártól külön levelet intézzen György úrhoz megszabadíthatása iránt „melyben – György úrnak – módja vagyon.” Ígéri Horváth, hogy miatta egy mákszemnyi kárt sem vall, hivatkozik Tahy István, Tahy Gábor urakra, kik — ha György úr Csáktornyára megy – s azok történet szerint ott lesznek Zrínyi urammal – az ő személye iránt bő felvilágosítást nyújthatnak. A többit elmondja Boldizsár szóval.

Tehát Boldizsár úrfi másodízben hagyta el a szolnoki tömlőcöt. Még most sem véglegesen. A török húzta-halasztotta az ügy kiegyenlítését, míg letelt a három hónap, mely ideig a „szolnoki rabság” kezességet vállalt a fiúért.⁴²

42 Széll im. 38–40.

„Már 1592. évi november hó 11-én, tehát a három hónap letelte után kevéssel, a szolnoki vár tömlöcében találjuk ismét Boldizsár úrfit, honnan e napról keltezve atyjához, rabságából keserves levelet küldött, kétségbeesetten kiáltván fel abban: *»bár adta volna az én kegyelmes istenem, hogy soha vagy Halul, vagy én ne születettünk volna ez világra.«*

György úr tehát mint becsületes magyar vitéz, pontosan megtartotta hitlevelét. Pedig atyai szívének, bármennyire elkérgesedett is az a hosszú harci élet folyása alatt, nagy kínjába kerülhetett Boldizsárt fogságába visszavitetni, mert ez idő alatt másik fiát: Andrást is elfogta a török és ugyancsak Szolnok várába szállította.

Mit tehetett mást keservében a vén sas: kettőztetett eréllyel folytatta a szolnoki végek elleni kiütéseit; mert alig hihette többé, hogy két Bessenyey fiú lévén a török kezében, az egy Halulért kiadja mind a kettőt, midőn biztatása dacára egyért sem akarta elfogadni.

Amennyire nehezen szívelte György úr gyermekeinek fogságban létét, annyira türelmetlenkedve várta Ibrahim vajda neje, Halul anyja, rab fiának szabadulását. Anyai szívének gyöngéd nyiladozása árad felénk abból a levélből, melyet a fiáért sóvárgó török asszony mondott tollba a magyarul tudó író deáknak s melyet egész terjedelmében nem tartok érdektelennek ide igtatni:

»Becsületes vitéz apám uram, szolgálatomat írom k(e)g(yelme)dnek, mint jó akarattal való apám uramnak. Kívánom, hogy az Úr isten sokáig éltesse keg(yelme)det kis fiával Mihókkal (Mihállyal), és az több rab faidot szabadítsa meg ő szent felsége hamar való napon és tisztességes módon.

Az te keg(yel)med szolgáló leánya ennek előtte is írtam vala keg(yel)mednek egy levelet, kire csak választ sem tön keg(yelme)d, sem írás, sem pedig izenet által, kinek mi legyen az oka, nem tudom. Én mit vétettem keg(yelme)dnek? Ha az én vitéz urammal háborog, isten látja szívemet, éjjel-nappal bánkódom az ti keg(yelme)tek háborúságán, sőt k(e)g(yelme)d rab fiainak rabságukat gyakor(ta) való könyhullatásommal keserülem és táplálásokról még ez ideig gondot viseltem. Boldizsárt immár házunknál tartjuk, jöllehet bégnél még volt, titkon nem hagytam éhezni és az nemes bég, uram akarátja ellen vitette volt tömlöczihez, ez okáért, mert tudta Boldizsár uram-

mal való végezését, azért vitette volt tömlöczihez, de ott is mi rabunk volt, és most immár szemem előtt gondját viselem. Az mi én rajtam áll, kegy(elve)d se tartsa jobb állapotban szegény árva rabot, sőt te kegy(elve)d ne hagyja el kegy(yeme)dől szakadt szerelmes rab fiaidat, mert sem az kegy(elve)d fia, sem az szegény rab Halul meg nem szabadulhat, ha kegy(elve)tek meg nem engeszteli magatok között való haragot. Alkudjék meg kegy(elve)d urammal, hiszen az kegy(elve)d fia Boldizsár meg tudja szolgálni kegy(elve)dnek vele való jótéteményit, az istenért is kérem kegy(elve)d(e)t, bírjon kegy(elve)d az haragval, mert csak kár, kegy(elve)dnek ennekutána is azt kell cselekedni, az én vitéz urammal velem egyetemben kegy(elve)dnek szolgálni akarunk, mint apánkknak, nem jó embernek haragot üzni, halandó az üdö. Keg(yelve)d írjon uramnak és előbbeli atyafiságunk jó kezdetit bizonyítsa meg kegy(elve)tek, szegény rabok is szabadúlhassanak, semmi haszon az ő nyomorúságokban. Szóval bővebben megérti kegy(elve)d az én jó akaratomat. Erről kegy(elve)dől választ várok.

Az Isten sok áldott esztendeig áldja és tartsa meg kegy(elve)det szerencsés jó egészségben és minden javaiban.

Zolnokban, szent András nap előtt való szerdán, secundum vetus calendarium anno 1592.

K(e)dg(yelve)d szolgáló leánya: Ibrahim Wajdáné.«

Midőn az íródeák e levelet bevégezte, utána íratta még a szegény anyja:

»Valami pomagránát és narancsot is küldtem kegy(elve)dnek és a szegény rabnak, azt sem tudom, megadták-e kegy(elve)dnek, írja meg azt is.«⁴³

„Mint említők, Boldizsár úrfi atyjának keserves levelet írt a tömlöcből, melyet Csoknyay Benedek rabtársa vitt el György úrhoz 1592. évi november 11-én.

Úgy látszik, hogy e levél írása a Halul iránt aggódó Ibrahim vajdáné befolyásának eredménye volt s eszközül akart szolgálni arra, hogy György úrra hatást gyakoroljon, mert abban nemcsak kínos tömlöcben létét festi Boldizsár, hanem azt is megírja, hogy a bég kijelenté, miszerint „ha a bőrét arannyal megtöltenék is, de soha meg nem szabadul, ha Halulnak holta történik.”

43 Széll im. 40–42.

Minthogy mindkét fiát nem tudta kicserélni, kénytelen volt György úr, úgy látszik, a vajdával utoljára is akként egyezkedni, hogy Halul és Boldizsár kölcsönösen kicseréltessenek.

Szegény András még 1595-ben is a szolnoki tömlöcben volt; szabadulásának gátul szolgált atyjának a debreceniekkel említett viszálykodása, mely oly fokra hágott már ekkor, hogy abba fiának Andrásnak „feje fájt belé.” Ugyanis Aracsay Péter, Szolnokban volt szintén a török rabságában, és onnan Eger vára főkapitányának kérésére, de a debreceniek kezessége mellett a bég 8 napra kieresztette, azonban György úr Aracsayt a debreceniek kezéből kivette, és nem őt magát, hanem helyette más török rabot óhajtott Szolnokba beküldeni. A bég azonban Aracsay miatt szorította a debrecenieket, másfelől az ott levő rabokból sem bocsátott addig egyet sem el, míg Aracsay be nem jön.

Minthogy a debreceni főbíró, Duskás István a bégnél személyesen megjelent és tudására adta az Aracsayval történeteket, mi volt természetesebb, mint hogy György úr fiát, a rabságában levő Andrást vezettette maga elé a bég s ez által óhajtott célt érni abban, hogy Aracsay a neki adott határnap elteltével Szolnokba visszatérjen, vagy váltságdíját lefizesse.

Könyörgő levelet írt tehát 1595. május 10-én atyjához András úrfi, melyben részletesen elmondván Aracsay Péter dolgát, kéri atyját, hogy *„az istenért, mennél hamarább lehet, küldje be Aracsayt, ne nyomorogjanak tovább miatta.”* Jellemző a szegény fiúra, hogy rabságából ez alkalommal kedveskedett *„asszonyanyjának valami kevés riskásával”*, akkori nagy újsággal.⁴⁴

„Kiszabadult-e rabságából aztán András úrfi? Nincs reá adatunk, valószínű azonban, hogy nem; mert a harmadfél ezer forintban megszabott váltságösszeg az akkori viszonyok között oly magas volt, hogy azt György úr megfizetni aligha volt képes.

Ez időben György úr a történeti nevezetességű Ungnád-féle házban lakott; de e miatt az a kellemetlenség érte, hogy az egeri volt főkapitány hátrahagyott özvegye, Losonczy Anna, most már Forgách Simonné, 1591-ben Heves és Külső Szolnok alispánja Széky Pál és bírótársai előtt perbe fogta Pásztóhy Gergely és Bódi Menyhérttel úgy sógornőjével Ketzer Zsuzsánnával egyetemben amiatt, hogy az ő Eger városában levő kőházát és nemesi curiáját erőszakkal elfoglalták.

44 Széll im. 42–43.

E per nemcsak a felperes kiváló történeti személyiségénél, de annál fogva is érdekes, mert adatokat nyújt Eger helytörténetéhez s az egri végbeli élet eddig nem ismert mozzanatát tárja fel. Az említett ház a periratok szerint a Szt.-Miklós utcájában, a hasonnevű szentről nevezett, lerombolt kolostor helyén építetett Ungnád Kristóf által Losonczy Anna atyai örökségéből.”⁴⁵

„György urat Eger várának 1596-ki ostroma még ott találta. Az ostrom leírásával e helyen nem foglalkozhatván, csak a vár feladására vonatkozó és Bessenyei György személyével kapcsolatban levő adatokat emeljük ki. A várban – a történetírók egyező értelme szerint – ez ostrom alatt több vallon és német volt, mint magyar. Ezeknek is nagyobb része az alsó vár megvételekor elvesze. „Az idegen nemzet megrettene az várban – írja Illésházy – és pártot ütének, rátámadván kapitányokra; szót adának az törököknek, kapitányok akarátja nélkül, hogy hitre ők a várat megadják.” A lázongást Nyári és Terskó parancsnokok nem tudták elfojtani, hiába léptek fel erélyesen, majd fogták esdeklésre a dolgot: a lázongás mind nagyobb mérvet öltött; s átragadt a magyarokra is, kik közül Balog Mihály a vár falába tört resre lépven, az ellenséggel alkudozni kezdett. A török a fal alá gyűlt és a szultán és pasák nevében ígérte a podgyászszal való elvonulást. A lázongó őrség ekkor, parancsnokai mellőzésével, Kerskát a cseh hadnagyot, és Bessenyei György hadnagyot két káptalani pappal, Paczona Márton és Gyöngyösi Mátéval kiküldé a török császárhoz, hogy a feladás iránt szerződjenek. Ezeknek rögtön aranyos, a szultán aláírásával ellátott hitlevél adatott, s a török a várat elfoglalta, s a hitlevél ellenére Nyáry Pált, Bárczay Jánost és egyéb főnépeket fogva vivé el; a vallonokat, németeket inkább leváगतá, a magyarokat nem öleté, inkább rabbá tévé.

Bessenyei György azonban még a táborból menekült.

György urat, Szamosközy akként tünteti föl, mint a ki egyik oka volt az őrség lázadásának.

Ez ítéletnek értéke, a többi egykorú írók feljegyzései alapján csak is arra szállítható le, hogy György úr akkor, midőn az őrség túlnyomó része az „idegen nemzet” teljességgel megtagadta az engedelmisséget, belátva a további védelem lehetetlenségét, kénytelen-kelletlen beleegyezett a vár feladásába, s a törökkel való alkuvásnál a szerepet valószínűleg azért vállalta el, hogy a

45 Széll im. 44.

török előtt jól ismert személye az alku megkötésénél nyomatéku­ szolgájon. Vagy talán szive legmélyén egy hűr rezdült meg a szol­ noki tömlöcben nyomorgó András fia iránt?

Eger eleste után szabolcsmegyei birtokára Berczelre vonult a vén vitéz s ott élte le agg napjait. Valószínű, hogy egyik hathatós előmozdítója volt annak, hogy Berczelen a reformáció meggyöke­ resedjék, melyet György úr Egerben tartózkodása alatt szívott be, ahol éppen az Ungnád-féle házban, ahol ő lakott, tehát bizonyára egyetértésével, még 1580-ban az egri bírák és lakosok özszese­ regelvén, azután rárohantak, miként egykorú forrásban írva ta­ láljuk, Szt.-Mihály templomára a kanonokokat imádkozásukban megzavarták, a képeket leszedték, s a reform. prédikátorokat be­ vitték, prédikációkat tartattak, mondván, hogy végre akarják azt hajtani, mit magokban régen eltökéllettek.

1597-ben megosztozott testvérével, Mihállyal az addig osz­ tatlanul volt atyai és anyai birtokon Zokoly Miklós és Herczeg Ferenc előtt, mely osztályt Báthory István országbíró 1599-ben megerősített.

Úgy látszik, György úr amennyire módjában állott, Egerben való tartózkodása alatt sem hanyagolta el gazdasági ügyeit.

Haszonbérelte a pálosok patakujhelyi monostorának ecseki és kenderesi birtokait, megszerezte ébeni Pohárnok Miklós pilisi és berczeli birtokrészét Mosdóczi Pétertől, kinek azt a török rabságba esett Pohárnok eladta oly feltétellel, hogy a kialkudott vételárból 400 frtig a töröknek nyest bőroket és posztókat tartozott adni.

Berczelen gazdálkodással és ami zajhoz szokott lényétől el nem maradhatott: perlekedéssel töltötte idejét. Perelte rokonait, mert per tárgyra, mint az akkori nemes emberek legtöbbje, bőven akadt.

Nem sokáig élvezhette a visszavonultság nyugodalmát, 1600-ban már haláláról értesít Paczoth Ferenc szabolcsi alispán.

Jellemző, hogy halála után hagyatékában egy török rab talál­ tatott, valami szegény szabó.

Háromszor nősült, első neje Rákóczy Katalin, második Ketzer Borbála, harmadik Dengelegi Anna volt.

Utolsó nejét 1588. év után vehette el, mert 1588. évben még neje Ketzer Borbála volt, kinek Berczelen és Pilisen lévő részbirto­ kait 2000 ft-ban beiratta.

Ketzer Borbála atyját nem ismerjük, de alighanem az a Ketzer Ambrus volt, akit 1542-ben Bocskai Kata férjeként említenek, mert hiteles adatból tudjuk, hogy Borbála anyja Bocskai Gergely leánya, Anna volt, és minthogy más Bocskai leánya a Ketzer családnemzedékrendén nem fordul elő, az időre nézve pedig Ketzer Ambrustól való származása ellen sem támadhat kétely: valószínű, hogy Ketzer Ambrus neje keresztnevében tévedés forog fent, és nem Bocskai Kata, hanem Bocskai Anna volt.

Borbála egyik nővére volt Zsuzsánna, csoltói Basó Mihály özvegye, és aki később Monaky Jánoshoz ment férjhez, második nővére Dorottya, előbb Buttkay Györgyné, azután Rákóczi Ferenczné, akinek testvére volt Rákóczi Zsigmond, 1587-ben egri főkapitány, később erdélyi fejedelem.⁴⁶

Nem lesz haszontalan, ha „szétnézünk” a török kori Egerben és Hevesben, jobban megismerve az ottani viszonyokat, Szederkényi Nándor *Heves vármegye története* című műve II. kötetének 33. fejezete így ír: „Ungnád Kristóf, kinek neje, mint érintettük, Losonczy István leánya Anna volt, a protestantismus buzgó apostola, neje után hevesmegyei birtokos, Eger külvárosában Szabadhelyen, nemesi kuriával is birt, mely külváros azon időben egészen a nemesség által volt elfoglalva. Az Ungnád ház Egerben az 1596-iki ostromnál is szerepel, a mennyiben egy feljegyzés szerint, az ostromlók egy ágyuütege ott volt felállítva. E ház a mai Rózsa-utca elején, a mai Simonyi-féle ház helyén állott, mely akkor Szabadhely nevű külváros volt. Losonczy Anna Ungnádné leányának Anna-Máriának ajánlotta a híres predikátor Bornemissa Péter 1577. aug. 4-én »Füves kertecske« czimen kiadott »Vigasztaló könyvecskéjét.« Anna-Mária kevéssel ez előtt elhunyván, a bánatos anya fájdalmának enyhítésére írta Bornemissa ez olvasmányt (Engel Alg. Welth. III. k. 82. l.).

Ungnád várnagytársa Kenderessy Boldizsárnak neje a híres Bajony Benedek leánya Zsófia volt. Egerben szintén nemesi kuria tulajdonosa s egri lakos; nevezetes családi életének körülményeit alább részletesen ismertetjük.

Ungnád kapitánysága alatt, ki mint ilyen Heves s Borsod főispáni tisztségét is viselte, teljesen német katonai önkény s teljhatalom uralkodott a megyében. A püspöki s egyéb várbirtokok felett is ez önkény érvényesült. Ungnád tisztjei bérelték s kezelték

46 Széll im. 48–48.

a tized bevételeket, ő maga a nagy prépostsági jövedelmet vette bérbe 800 frért.⁴⁷ Az országgyűlési rendek ismételt sérelmi felirataira, Ungnád uralma 1576-ban szüntettetett meg, s helyébe várkapitányul Kolonics Bertalan János hasonlóképen német neveztetett ki. A vár gondnoki állására pedig Soklyósy István helyébe Kövér Ferencz küldetett. Az új provisor utasításában kiemeltetik, hogy a török foglyok váltságdíja harmadát, mint az már Soklyósynak is meghagyva volt, ő felsége javára szedje be. A foglyok váltságdíjának egyharmada –mint már érintettük – az előtt, püspöki illetmény volt. Mágóchy idejétől, úgy látszik, a várkapitányok saját javukra fordították. A kincstár javára újabb időben rendeltetett beszolgáltatni.

Az új provisor évi fizetése 1500 frtban állapított meg: ezen felül husz lovas tartásra a szokásos díjat kapta, mely fejenként volt: készpénz 20 frt, buza 20 fertály, zab 20 fertály s egy hordó bor, melyben volt 15 egri köböl; tíz gyalogos tartásra havi 2-2 frt díjat, úgy azonban, hogy ezek a várban levő 500 lovas s 200 gyalog sorába vétessenek fel.⁴⁸ Ugyanekkor a püspöki birtokokra új urbári összeírás is történt NagyWaty Ferencz biztos által, ki a vár akkori inventariumát is felvette, s ennek alapján adatott át a vár az új várkapitánynak.⁴⁹

De ez új kinevezések sem hoztak nyugalmat a kedélyekbe, panasz panaszra halmozódott, s nem ok nélkül. A német uralom visszaélései végre figyelmet keltettek, s 1579. év aug. 5-én a szepesi kamara Kugler Sebestény, Jánosi János, és Gründek Jánosból álló vizsgáló bizottságot küldött Egerbe, Soklyósy és Kövér gondnokok elkövetett visszaélései megvizsgálására. Kövér Ferencz 1579. febr. 7-én mentetett fel a gondnokságtól, s helyébe Bodi Menyhért küldetett. Várkapitány tovább is Kolonics maradt. A Bodinak adott utasításban érdekes az, hogy a gondnok szigorúan intetett, hogy az egervárosi s közeli falvakban a bormérési jog gyakorlatát, mely a káptalan által értékesítetett, a kincstár javára foglalja le.

A kiküldött hármas bizottságnak, a vizsgálatra vonatkozó utasításában első helyet foglalt: „tisztába hozatala annak, hogy a számadásokban használt fertály, és kassai köböl menyiben különböznek egymástól, úgy az egri s kassai pint is.”⁵⁰

47 NRA. fasc. 1718. n. 1.

48 Muz. ltár liber instruct.

49 Orsz. lvtár. Limbus II. cs.

50 Muz. ltár liber instruct. 121–28. I.

Egervárosában – mint tudjuk a fertály, s folyadék mértékül a köből, mely 15 pintet tett, volt használatban. Ezen időben, különösen Miksa király árszabása meghozatala óta, kassai köből is használtatott, mely nem egészen négy egri fertályt tett. A felmerült gyanu az volt, hogy a kincstárral szemben kassai köböllel történik elszámolás ott is, hol egri fertály adatott ki, a mi sulyos csalás lett volna.

Nevezetes pontja az utasításnak az: »hogy a vizsgáló bizottság szerezzze meg Szent János könyvét (liber sancti Joannis) s abból kutassa ki azon megyék, kerületek s egyes birtokok neveit, honnan, Ungnád Kristóf a bárány, termény s bortizedet szedte. Miután pedig a vár tartozékainak egyes részei más várakhoz csatoltattak, így ezek a Szent János-könyvében nem találhatók, vizsgálat utján derítse ki ezeknek is a „névsorát.” Ugy látszik, nagy zavar uralgott akkor már azon birtokokra nézve, melyek a vár tartozékai czimén szerepeltek.

A várkapitányok önkényesen foglaltak el birtokrészeket, vagy bocsátottak ki kezeikből. Így az utasítás következő pontja mindjárt vizsgálat tárgyává jelöli azt, hogy a gyulai vár birtokrészeiből Ungnád mely falvakat foglalt Egerhez erőszakkal?

Az egri káptalannak máig is »birtokában« levő Liber Sancti Joannis, az egri egyház e régi birtokkönyve; ezen most elbeszélte vizsgálat folytán összeállítottnak tűnik fel, illetőleg legnagyobb részben ennek másolatát foglalja magában. Ide mutat azon körülmény, hogy e könyvben, valóban mindazon megyék s kerületek felsorolván, évszámokkal is jelezve, melyek szorosán nem az egri püspöki vár tizedkerületéhez tartoztak, hanem e korban csatoltattak ide. Ezen »Liber sacti Joannis« tehát a kérdéses bizottság összeírása alapján készült jelen alakjában.⁵¹

A kiküldött vizsgáló bizottság teendője sok irányba kiterjedt még különösen az allodialis gazdálkodásra, a török foglyok váltóságdíja harmadilletékének miként kezelésére stb.

Kolonics várkapitány meghalálózván, ismét Ungnád Kristóf lett az egri várkapitány. 1576-ban innen történt leköszönése után, Horvátország bánjává neveztetett ki. Azonban ez a rendek között nagy felháborodást keltett, s 1581-ben ez állásától felmentetett. Ekkor került vissza Egerbe, melynek folytán 1583-ban tartott pozsonyi országgyűlésen a rendek ismét sürgetőleg állottak elő, hogy a király nevezzen már Egerbe magyar főkapitányt. Rudolf

51 Lásd. Adat. az egri egy. tör. III. füz.

bíztatta a rendeket, hogy eleget fog tenni kívánságaiknak;⁵² de biz az késett 1588-ig, mikor végre Rákóczy Zsigmond kinevezése megtörtént.

Ungnád 1586-ban kieszközölte Rudolf királynál, hogy az egri püspökséghez tartozó Abaujmegyei Szentmaria birtokot elzalogosithassa. A jelzett év aug. 13-án kelt királyi leirat megengedi, hogy »tekintve az inséges időt, mely mindenfelé növelte a szükségét, Egervára javára Ungnád Kristóf várpraefectus Szentmariát zálogba tehesse, úgy azonban, hogy a mint Ungnád elhagyná a várkapitányságot, a birtokot tartozik előbbi állapotában a várhoz visszaadni.« Szentmariát ekként Kátay Ferencz vette zálogba 2200 frtért.

Érintettük fentebb Kenderessy Boldizsárnak Ungnád várnagytársának nejét, Bajony Zsófia asszonyt, Bajony Benedek leányát, ki Biharmegye, Bayonból származva, eseményekben dus életét nagy részben Egerben tölté el, három férje, Pásztohy János, Kenderessy Boldizsár és Szerényi Mihály, mindannyi egri katona körében.

Bajony Zsófia asszonyban, ezen kórbeli közép vagy is kurialis nemes nő tipikus alakja tűnik fel, s életének részletei, az akkori nemes családélet, s ebben a nő fontos szerepkörét domborítják ki, mely különösen birtokszerzői minőségben emelkedik fontossá. Azon óriási birtoktömegek képződésénél, mely időnkben nagy szerepet játszik, a női örökösödés, s többszöri férjhezmenetel nem ritkán kiváló tényezőként jelentkezik. (...)

Bajony Benedek biharmegyei birtokosról, kinek neje Szapolyay hires vezére Bodó Ferencz leánya Anna volt, és hátra maradt fiai János és István és leánya Zsófiáról már megemlékeztünk. Bajony János és István egymás után örökösök nélkül haltak el, és János 1566-ban, végrendeletileg hugát Zsófiát tette a Bajony birtokok örökösévé. Ezen időben a gazdag Zsófia, már az egri várban katonáskodó hevesmegyei Pásztohy Jánosnak volt neje, kitől István, Zsigmond és Borbála gyermekei születtek. Pásztohy Jánossal neje Bajony Zsófia is Egerbe telepedett le, ki néhány évi együttlét után Pásztohy halálával özvegyiségre jutott. Az özvegy, Biharvármegyében levő birtokait, és most már kiskoru gyermekei vagyonát is, férfias gondossággal és nagy körültekintéssel kezelte. Mindjárt özvegyiségre jutása alkalmával, az ellene

52 Orsz. eml. 7. k. 148. 162. l.

sok felől tornyosuló támadások és bajok elhárítására, birtokai-ban biztosító és védő oltalom-levelet eszközöli ki Miksa királynál, ki parancslevelében 1572. nov. 11-én meghagyta Rueber János felvidéki és Ungnád Kristóf egri várgondnok és kapitánynak, hogy „Pásztohy János özvegyét, minden javai és jogaiban, bárki erőszakos és törvénytelen támadása ellenében, minden módon megvédelmezzék.”⁵³

A peres megtámadtatásoktól azonban e királyi parancs sem tette mentessé, és özvegyeége idejében 1573. év jun. 8-án vette kezébe Egerben Báthory Miklós országbíró azon határozatát, hogy a királyi ítélőtábla küldöttje Ferenczy András jul. 1-én Egerben meg fog jelenni: a Bajony Benedek-féle jószágból a Boda István és Thibay Benedeket illető résznek kihasítására. Ez időben ment férjhez a gazdag özvegy ismét egy egri vitézhez, szintén Hevesmegyében birtokos Kenderessy Boldizsárhoz, Ungnád várnagytársához Egerben. Új férjével sem élvezhette sokáig az együttlét örömét, pár év múlva Kenderessy is elhalt; egy kis leányt Máriát hagyva hátra, az özvegy szaporodó anyai gondosságának növelésére, mely most már a Bajony és Pásztohy javak mellett, a Kenderessy birtoknak kiskoru leánya javára kezelésével öregbedett. Ennyi gondot megosztandó ment férjhez újra 1578-ban most harmadszor is egy egri vitézhez, nemes Szerényi Mihályhoz, kit még Verancz idejéből, török fogsága esetéből ismerünk. Férjhez menetelével igyekezett első sorban Kenderessytől származott leánya javait rendezni. 1578. júl. 18-án e célból az összes Kenderessy hevesi és pestmegyei birtokok felosztása foganatba vétetett. Hevesmegyében Kakat és Kenderes, Pestmegyében Vattia, Alberti, Kartal, Sággh voltak az érdekllett birtokok. Mária kis leányának joga érvényesítésére, az anya kívánóságára, keresztlevél hiányában 1579. okt. 5-én az egri káptalan által kiadott bizonyítványban igazoltatik, hogy ez időben a bemutatott kis leány Mária, szemmel látólag megalapítva, két éves volt.⁵⁴ 1582-ben ismét vétetett fel ily szemle, ugyancsak az egri káptalan által, mely időben 3-4 évesnek találtatott. 1589-ik évben pedig a szepesi káptalan által állítatott ki egy ily korévről szóló bizonyítványt, melyben ez időben 12 évesnek van feltüntetve. Ugy látszik Kenderessy Mária illetékes öröklési joga vonatott kétségbe, és e végből kellett korévének bizonyítását e módon eszközölni.

53 Károlyi cs. ltára IV. k. 393-394. 1.

54 „Prout animo metiri et visu considerari potuit duorum integrorum annorum comperta est” Károlyi cs. ltár IV. k. 415. 1.

Keresztelési anyakönyvek a kath. egyház körében már a 16-ik században használatban voltak, habár nem mindenütt. A vespéremi dioecesisben 1515-ik évben rendeltetett meg, hogy „minden plebános vezessen egy regestrumot, melybe beírja a keresztelt nevét, szüleit, a keresztelő szüléket, évet és napot, hogyha szükség lenne, tudni lehessen a lelki rokonságot, és a megkereszteltnek évét, és e könyv maradjon az egyházban.”⁵⁵

Az egi egyházmegyében azonban, ily anyakönyvek ekkor alig-ha vezettek. Ennek hiányában, szükség esetében, a leirt módon állapították meg egyes egyének korévét. Anyakönyvek használata csak a 18-ik század közepén lett általánossá.

Időmultával Bajony Zsófiának Pásztohy Jánostól született fiai Zsigmond és István, és leánya Borbála követelték apai örökségüket, mely osztályügy 1583. év szept. 20-án Egerben általok választott, akkor „fogottnak” nevezett bíróság által fejeztetett be. A három gyermek és az anya ez időszert Szerényi Mihály kassai vice-kapitány neje, az egi vár tisztjei, Hevesmegye szolgabirái és Egervárosa birájából álló szabadon választott bíróságot kértek fel, hogy apjuk Pásztohy János vagyonát köztök osszák fel. A felkért vagy »fogott« birák voltak: jászapáthi Horváth János, Fodoróczy György, Rédey Pál, Besseney György, Velez Gáspár, Pataki Miklós, Nádasdi János, Danch Pál, Széky Péter és Pál, Horváth Gergely, Belleny László, Szunyogh György, »ő felsége Rudolphus császár vitézlő hivei.« Továbbá Nathkai Szabó András szolgabíró, Török András, Erdőhegyi Boldizsár, »és az egi főbíró Szabó Sebestyén« több esküdt személyekkel. Ezen bíróság az említett napon Egerben, Pásztohy János házában összeülve kimondotta: hogy az egi kőház kertek, szőlők és a házhoz tartozó földek, négy részre osztatnak a három gyermek és az anya között egyenlően, mert ezek szerzett birtokok. A pásztói jószág ősi birtok, a két fiu tulajdonába száll. Az anya jegyajándéka 200 frt, ugy a leány testvér kiházásítására fordított összeg, a birtokból az anyának kifizetendő. Az arany és ezüst-nemüekre nézve az mondatott ki, hogy a lószerszámfélék a fiuké, a többi minden a két fiu és az anya közt osztandó meg. A leány, kiházásításkor megkapta a maga részét. Ezen ítélet 200 frt birság terhe mellett tétetett kötelezővé. A felek mindannyia megnyugvással fogadta.

55 Péterfy concil. in llung. celeb. 255. 1.

Szerényi Mihálynak neje Zsófia asszonytól gyermeke nem maradt. Harmadik férje, szépen szerzett vagyonáról, melynek főbb részei Boldogkővára és tartozékai, Hevesmegyében Taksonynak fele, Varsány puszta, Kövesdnek negyed része, továbbá Zemplén, Abauj és Pestmegyében több részbirtokok, – örökös hiányában 1591-ben úgy kívánt intézkedni, hogy mostoha leányát Kenderessy Máriát vegye nőül Szerényi Ferencz testvéröccse, és minden birtoka szálljon reája. E házasságot azonban Zsófia asszony ellenezte, mire Szerényi Mihály végrendeletet tett, melyet 10 éven keresztül folyton változtatott; míg végre 1599-ben megállapítván, 68 éves korában meghalt. E szerint vagyonát Szerényi Ferencz öccsére, és Boldogkő egy része haszonélvezetét nejeire hagyta, míg nevét viselni fogja. Ezen végrendelet ellen özvegye Zsófia asszony 1600. év jan. 13-án az egri káptalan előtt tiltakozást jelentett be.

Szerényi Mihály végrendeletének 1591. évben írott codicillusában érdekesen sorolja elő: hogy a »fejedelmeket 19 éves korától szolgálja, 40 éven át, és a mije van, azt mind, részint örökölte, részint szerette; ex gratia, ez ideig soha semmit nem kapott. Ferdinand császár idejében kilencz évig volt Egerben, 50 lóra való hadnagyságban, holtig szolgálta Maximilian királyt, és most Rudolfot.« Ez időben kassai várkapitány volt. Midőn Hatvan 1596-ban visszafoglaltatott, Szerényi hagyatott ott várkapitánynak. Halála előtt 1599. febr. 15-én Pozsonyban írott, legutolsó végrendeletében, erkölcsi utmutatást is foglal be öccse Szerényi Ferencz részére: »hogy Verfelét, (talán Ferbli?) kártyát, házsártot, soha pénzbe ne játszék, ha azt akarja, hogy isten a mi kevés jószágot adott, kezéből ki ne csuszszék«. ⁵⁶ Tehát a hazard kártyajáték, már akkor veszedelmes eleme volt az erkölcs és vagyonrontásnak.

Bajony Zsófiát Szerényi Mihálylyal kötött házassága után 1587-ben az a baj sujtotta, hogy sógornói Bebek Zsuzsanna Báthory Istvánné és Bebek Judith Kendy Ferenczné, biharmegyei bajoni várát mindenestül, az erdélyi fejedelem védnöksége alatt elfoglalták, és egymás között megosztották, miután ehhez Báthory Zsigmond fejedelem donatióját is megszerezték, mely tény ellen az egri káptalan előtt tiltakozását fejezte ki.

Mint említettük, Bajony Zsófia fivérei után, a Bajony ingó és ingatlan javak örökösévé lett, és János testvére halála után 1566-

56 Károlyi cs. Itára IV. 493–6. 1.

ban a talált ingókat leltár szerint vette át. E leltár az akkori házi eszközök, ékszerek és egyéb ingóságok milyenségéről ad kellő felvilágosítást. Nevezetes, hogy a bajoni kastély egy egész külön tárháza, misemondó papi öltözékekkel, számtalan értékesnél értékesebb selyem és atlasz kasulákkal, kelyhek és monstrantiákkal és egyéb oltári felszerelésekkel volt telve, az ottani egyházak és vidéki klastromok használatára. Nagyon valószínű azonban, hogy ezen egyházi felszerelések a váradi minoriták azon egyházi ingóságai lehettek, melyeket ezek a zavaros időben még 1567. előtt, megőrzés végett a bajoni várba szállítottak.

Az asztali felszereléseket illetőleg találunk e leltárban, kiválszólag fontos részleteket. Az arany és ezüst kupák mellett, ezüst medenczék és korsók, sótartók, tálak, ezüst kanalak, villák találhatók. Bajony Jánosnak 16 aranyozott ezüst kupája, több serlege, 20 ezüst kanala, és két ezüst villája volt. A leltárban felvéve van „egy asztal-kés, kiben volt tizenkét prágai kés, az föli ezüstes.” Az ezüst edények mellett mindennemű öntálak, tányérok és kannák; „két pinczetokban palaczkok tizenkettő, egyikben öregök másikban apróbbak,” vannak feljegyezve. Ezek üvegpalczkok voltak. Bajony János hagyatékában nevezetes: „egy farkasbőr keztyű, kinek a külső fele vidrabőrrel borított volt.”

Egy ily uri ház éléstára készletéről is fogalmat adhat e leltár, mely szerint a bajoni kastélyban volt készlet: tizenegy hordó bor, melyet „Péter Deák (a ház titkára) az Egervölgyén vett Tihaméren és Tállyán, háromszáz forinton, kit az királ fia ü maga számára kiárultatott az bajoni jószágban.” Volt több átalag eczet, bors, sáfrán, szegfű, nádméz, gyömbér, buza 600 köböl, árpa ezer köböl, zab 200 köböl, szalonna 25, ezenfelül 7 asztag buza, árpa, köles, zab; 800 juh, 45 borjas tehén, 832 disznó, 115 malacz, szántó ökör 10, több kalangya széna stb.

Elbeszélésünk folyamán többször érintve van a női hozomány, illetőleg kiházásítás esete, melynek milyenségéről egy nemesi családnál fogalmat nyujt Erdélyi Miklósné Károlyi Annával 1582-ik évben adott női felszerelések következő sorozata. Adatott nevezett Károlyi Annának „kis subának” nevezett felöltő, különféle bársony és atlaszból készítve 10 db; szoknyák atlasz és bársonyból, különféle, fekete, vörös, zöld, testszinű, kötött aranynyal peré-

mezett 11 db; főkötők, arannyal gyönggyel gazdagon diszitve 10 db; különféle ezüstös és gyöngyös övek, ezüst mozdó medenczéstől, öreg ezüst kanál 12, uj 20, egy fedeles ezüst pohár, két serleg, ezüst villa egy; ékszerek: rubinos, saphiros, smaragdos függők, 7 db arany láncz, 11. gyűrű, két gyémántos, a többi egyéb drága köves. Fehéruhaneműek: gyalcs abrosz 12, sávós abrosz 8, lepedő 18, vászonlepedő 15, keszkenő 8, selyem paplan 2, szőnyeg 18.⁵⁸

Az akkori birtokszerzési módok egy nemét világosítja meg Tur és Tisza-Varsány birtoklási esete, mely különösen az 1580-iki országgyűlést is behatóan foglalkoztatta. E két birtok Derencheny Istváné volt, ki magtalanul halt el; de a birtokra Szerényi és Lorantfy Mihály igényt formáltak. A kincstár a birtokot, Kövér Ferencz egri provisornak, ki Derenchenyi özvegyét elvette, 3000 frtért nevére írta, és részére védelmi levelet állított ki. A két igénylő sürgetésére a rendek nevezett évben panaszt emeltek az eljárás ellen, melynek eredménye az lett; hogy a kincstár kijelentette, hogy a kérdéses birtok tényleg átadatott ugyan Kövérnek, de az az igénylők jogait, és esetleges érvényesítését a rendes törvények szerint, miben sem érinti.⁵⁹

Térjünk most vissza a Bessenyei-családfához:

„István, a György úr testvére, a Báthoryak oldalához állott, kikkal nénje Krisztina, Szaniszlófi Báthory Imréné után, atyafiságban volt. Szolgálatát már Báthory István alatt kezdette, amit tanúsít az, hogy ez által nagykágyai birtokában Varsóban, 1582. okt. 20. kelt adománylevéllel megerősítettett. Oláh-Csesztvét, és a kutyfalvai részirtokot hűséges szolgálataiért kapta.

Báthory András alatt, midőn Vitéz Mihály vajda Erdélybe lopdzott, szintén a fejedelem oldala mellett találjuk Bessenyei Istvánt, ekkor már mint kipróbált tekintélyes egyénre a nagyszabeni csatánál (1599. okt. 28.) a harmadik hadtest – a tartalék – vezénylete bízott, Mindszenti Benedekkel és több társaival.⁶⁰

Mikor pedig Vitéz Mihály Moldovába ment volt és Szamosközy szerint »az fű-fű nemesek közül harminczat Havasalföldébe küldött az okáért, hogyha Moldovába valami gonosz szerencse ta-

58 Károlyi cs. Itára IV. k. 429. l.

59 Orszgy. em. 6. k. 404. l.

60 Erdély és Mihály vajda története, 1595-1601. Oklevéltárral. Írta: Dr. Szádeczy Lajos. Temesvár. Nyomatott a Csanád-Egyházmegyei Könyvsajtón, 1893. 61.

lálná: ott az nemesség zálog volna neki»,⁶¹ a harmincz főnemes között Bessenyei István is ott volt.

Öt hónap múlva megszabadulván Mihály vajda keze alól, ismét Báthory Andráshoz csatlakozva, részt vett az 1600. szept. 18-án vívott miriszlói döntő ütközetben, valószínűleg ismét, mint valamelyik hadtest vezénylője.

Az egykorú írók feljegyezték, mily vitézül harcoltak az erdélyiek. »A mint Mihály vajda lőtette az magyarokat, úgy állottak, mint az kőszikla, hogy csak nézni is szörnyű dolog volt,« – írja Szamosközy. »De kevés kárt tett a vajda a lövéssel – veszi át a szót Enyedi Pál krónikás. – Egy főembernek Bessenyei Istvánnak az fejét találák taraczkkal – meghala.«⁶²

Síriját nem jelöli emlék, de épen minthogy a miriszlói hős személy-ugyanazonossága kérdésessé tétetett: emlék legyen e néhány sor fölötte. A Bercsényi család történetének kitűnő írója ugyanis valószínűnek mondja, hogy az Enyedi Pál említett adata nem Bessenyei Istvánra vonatkozik s a két név sajtó- vagy tollhibából felcseréltetett. A felcserélést kizártnak kell tartanunk az által, mert más egykorú történetíró: Szamosközy két ízben is szerepelteti Mihály vajda idejében – mint láttuk – Bessenyei Istvánt mindenütt határozottan Bessenyeinek írva, ellenben Bercsényi István Mihály vajda idejéből Szamosközy által egyszer sem említetik. Bizonyos tehát, hogy az Enyedi Pál Bessenyei Istvánja, és a Szamosközy által említett Bessenyei István ugyanazon személy s a két kézből jövő feljegyzés egymást egészíti ki. De erősíti ezt Apor Péter versezete is az Istvánokról:

„Lengyel király vala a Báthori István,
Báthori Andrással holt meg Apor István,
Miriszlónál veszett Bessenyei István,
Székely Mojzessel pedig Becski István.”⁶³

61 Szamosközy IV. 117.

62 Egy bizonyos Enyedi Pál nevű, 18. századi írnok műve („Éneke az erdélyi veszedelmekről”, gróf Mikó Imre Erdélyi Történelmi Adattárban Kolozsvárott, 1855-ben jelent meg, gróf Eszterházy László kézirati példányából. E mű, amelyet alaptalanul tulajdonítottak Enyedi Pálnak, tulajdonképpen nem ének, hanem (mint Rogerius Carmen Miserabiléje) az 1598-1604 közötti erdélyi viharos időszaknak siralmas elbeszélése. Szilágyi Sándor kiderítette, hogy az írnok Szamosközy munkáját plagizálta. Eredeti fogalmazványa, mely Szamosközy kézírása, az Egyetemi Könyvtárba került.

63 Szádeczky Lajos Syntagma et syllabus mortuorum ante aetatem meam című kézírata. Széll im. 49–50.

„Visszatérve Bessenyey Istvánra, mielőtt a nagy Báthory István megerősítette vala nagykályai birtokában, e miatt szegénynek sok baja volt. El akarták tőle perelni Horvát Menyhért és Nagyőrszi Klára, gerlei Ábránfi István özvegye.

Az ezek részére 1580. évi május 1-én kivett tanúvallomásokból nem érdektelen megemlítenem, hogy ekkor a bizonyítandó kérdés a körül forgott, volt-e Werbőczy Istvánnak és Tordai Györgynek Bihar vármegyében, Nagykályán valaha birtokuk csak egy óráig is.

A kihallgatott 30 tanú átaljában azt vallotta, hogy Werbőczy Istvánt magát, valamint gyermekeit Imrét és Orsolyát, mind Tordai Györgyöt jól ismerték, de ezek Nagykályán nem bírtak soha. Spáczay Menyhért tanú vallomásában közérdekű, hogy emlékezett arról, miszerint Czibak Imre, Péter pappal vette meg Gyulát; egy másik tanú pedig azt érintette meg, hogy Pázmány Péter (a bíbornok nagyapja) Nagykályán halt meg.

Bessenyey István neje Possa Erzsébet volt; csak egy leány származott e házasságból: Krisztina, ki Balassy Ferencz tanácsúr fiához, ifj. Balassy Ferenchez, Udvarhelyszék kapitányához ment férjhez. 1619-ben már nem élt. És minthogy fia legifjabb Balassy Ferenc is meghalt: Oláh-Csesztve és Kutyfalva apáról származott birtokai elidegenítése ellen az oldalági rokonok a gyulafehérvári káptalan előtt tiltakoztak.

A harmadik testvér, ki a hadi pályát választá: III. Mihály volt. Ő az ecsedi Báthoryak szárnyai alatt nőtt fel. Atyja halála után vette át valószínűleg annak tisztségét az ecsedi várnagyságot. 1591-ben, mint a Báthory István cserepi várának prefectusát találjuk, de már kevéssel később, úgy a következő évben (1592) Egerben van, hol egyik tanú Nyáry Mihály, a Nyáry Pál fia végrendelkezésénél. 1596-ban újból Cserép vára védelmét bizta reá Báthory, de azt Eger elestével kénytelen volt Mihály úr odahagyni.

Báthory István különösen kedvelte; tanúsítja nemcsak az a levele, melyet 1591-ben hozzá írt Egerbe, s melyben atyafiságos szeretettel vigasztalja azon, közelebbről meg nem jelölt, bántalomért, mely az egeri vár főkapitánya részéről Mihályunkat érte, hanem azok az adományok is, melyekkel kitüntette. 1598-ban inscribálta neki Szabolcsmegyében egész Vencsellót, majd Timár helységet 2 ezer forintban.

Személyes vonzalmát az is tanúsítja, hogy megajándékozta egy szép mívű, tojás alakú, tömör ezüst serleggel, mely még III. Mihály unokái előtt is nagy becsben tartatott és el nem idegeníthetőnek jelentetett ki az osztály alkalmával.

Báthory Gábor szintén elismerte érdemeit, melyeket mint az ecsedi várbeli lovasság vezére szerzett; 1608-ban Rakamaz helységet adta neki; de ennek békés birtokába nem léphetett, mert Thurzó György azon címen, hogy az a tokaji vár tartozékát képezi, és mint ilyen onnan el nem szakítható, a beiktatásánál ellenmondott.

Különben III. Mihály szerző ember volt; Spáczay Ferencztől, ki Olgyay György vérdíja megfizetésében marasztaltatván, szorult helyzetben volt, 1589-ben a hevesmegyei Zsadány helység negyed részét megszerezte, s így az egész Zsadánynak birtokosává lévén, ősi birtokát szépen kikerekítette, ami által pótolta azt a nagy veszteséget, hogy a török beütése óta Csanád megyei birtokait épen nem, vagy nagyon jelentéktelen részben hasznosíthatta.⁶⁴

„III. Mihály neje Wesselényi Katalin volt, a Wesselényi Farkas és Segnei Dorka leánya, ki a Wesselényi családnak nevet adó Nógrád megyei Veselény pusztát⁶⁵ apai ágról, anyairól pedig örökölte a Sáros megyei budaméri kúriát és hozzá tartozó telkeket.

II. Mihály már 1610-ben nem élt.

Fítestvére volt még Mátyás, kiről csak annyit tudunk, hogy leánya Dorottya Ibrányi Pálnál volt férjnél, és vejével kölcsönös túlélés esetére 1594-ben végrendelezett.

Vejét ő élte túl, s az említett végrendelet következtében Ibrányi Ferenc és közötté támadt egyenetlenségeket Szabolcsmegye alispánja Vay Péter és Dengeleghy Miklós 1594-ben akként intézték el, hogy Besseney Mihály a neki hagyottakból átad Ibrányi Ferencnek tíz tehenet, 2 kancát, az eszlári és löki, a jánosi és ibrányi vetést, egy viselet szablyát, egy kocsit, egy páncélt, a szakállásokat, egy hosszú puskát; ellenben minden ezeken kívül található marhák, disznók, vetések, asztagok, tehenek, juhok, ökrök, ménes, ezüst, arany, készpénz, fehérruhák, öltözetek, rab, daru, pávák, bor, tál, tányér, vas és rézeszközök, Besseney Mihályé legyenek.

64 Széll im. 51–53.

65 Alsó- és Felső-Veselény-pusztá 1548-tól volt a Wesselényi-család tulajdona, ma Nagykeresztúr község része a Salgótarjáni Járásban.

Visszatérve III. Mihály ágára, egy leánya Anna, és két fia: Boldizsár és János maradt. Az özvegy Wesselényi Katával még kétszer találkozunk; 1610. április 30-án a leleszi káptalan előtt, hol magával vivén fiát, Boldizsárt, bizonyíttatni kérte, hogy az 11 éves légyen; és ugyanazon év folyamán, midőn Zemplén megyei Zombori-hegyen a Csajka-völgyben levő szőlőjét eladta Nánásy Györgynek. 1614-ben már nem élhetett, mert ekkor fiának, II. Boldizsárnak gondnoka id. Dengeleghi Miklós volt.

A két fiú Kolozsvárott tanult, innen írnak nénjükhöz, Annához, Weér Györgynéhez, 1613. szept. 7-én, hogy *„a kapitányság jövedelméből 2 övet küldjön nekik, valamint némely keszkenők is kívántatnának.”*

Bessenyei Annának volt a leánya Weér Judit, aki a nagy Teleki Mihály felesége lett.

II. Boldizsár társadalmi állásáról, habár fiához V. Mihályhoz írt leveleiből értesülünk arról, hogy az *„1651. telet Bécsben töltötte sok haszontalan keverésben, mulatásban”* s emez adatból az látszik is, hogy valószínűleg közügyekben kellett ez alkalommal fáradoznia, bővebb megvilágosítás nélkül, sem szerepléséről nem szólhatunk, csakis birtokviszonyaira nézve említjük fel, hogy gyámja, Dengeleghi Miklós 1615-ben a Rakamaz iránt gr. Thurzó Györggyel – ki mint láttuk, III. Mihály beiktatásának ellent mondott, – peregyezséget kötött a leleszi káptalan előtt, mely szerint Thurzó 1500frtot lefizetvén, ő a további perlekedéstől elállott.

Vencsellő és Timár birtoklását illetőleg Segesváron 1625. március 3-án kelt levelével igazolásra szólította fel Boldizsárunkat Bethlen Gábor fejedelem: *„mivel ecsedi Házunkból sok rendbeli jószágok idegenítettnek el, kik miatt az Háznak nem kevés fogyatkozási következnek, akarnám ebbeli fogyatkozásokat remediálni és az elidegenedett jószágok micsoda jussal birattatnak megérteni.”* Az igazolással a fejedelem megelégedett, s az említett javakban Bessenyei Boldizsárt háborítatlanul hagyta, míg nem Vencsellő helység inscriptionalis summáját Lorántffy Zsuzsánna fejedelemasszony a Boldizsárunk által 1649. április 7-én kiállított nyugta szerint kifizetvén, eme jószágot vissza kellett bocsátania.

Elesett II. Boldizsár az atyjának adományozott szép terjedelmű javaktól, de ezt helyreépítolta némileg azáltal, hogy két ízben is tehetős családból házasodván, első nejével, Bay Sárával, kinek apja Bay Gáspár, anyja pedig a Recsky György hevesi alis-

pán unokája Katalin volt, valamint második feleségével, Bárczay Borbálával szép javakat kapott, úgy hogy midőn Boldizsár 1652. év vége felé meghalt, nem számítva a török miatt még mindig számba nem vehető alföldi javait, következő helyeken bírt: Recsk, Dobfenék, Derecske, Péterfalu, Belesér, Kökényes, Sáros, Domaháza, Budamér, Besenyő, Tepély, Súly, Terpes, Kér (Abaúj), Nagykágya, Zombor, Szegi, Kisfalud (Zemplén), Paszab, Gáva, Kenézlő és Bercel (Szabolcs).

II. Boldizsár vallásos buzgóságát bizonyítja, hogy ő építtette újra a romlatag berceli templomot s öntetett bele harangot, melynek emlékét a templom falába illesztett, címerével ellátott felirat ma is fenntartja.

E felirat így szól:

„IN LAUDEM DEI VIVENTIS
RENOVATU. EST PER GENEROSU
DOMINUM BALTHASARU. BESSEY
DE NAGY BESSENEO DIE 24. APR.
ANNO 1634.”

A harang felirata pedig ekként hangzott:

„*Ego campana sum fusa ad gloriam Domini a Generoso Balthasaro Besseney de Nagy Besseney.*”⁶⁶

A harang és az emléktábla a tiszaberceli református templom 1944. november 1-én történt, németek általi felrobbantásakor megsemmisült. 2017. november 19-én a Besseney-családtagok jelenlétében egy új emléktábla lett felavatva az 1947-ben felépült templomban, amelyre felkerült a régi tábla és harang szövege is.

„A koraláthi ref. egyház ötvösművei.

Van a koraláthi ref. egyház tulajdonában a többi urasztali szerelvények között egy 15 cm. átmérőjű aranyozott kerék patena, melyet Mihalik József ismertetett annak idején az Archaeologiai Értesítőben. Adományozójának nevét az egyház ma már nem ismeri, mert az az idők folyamán feledésbe merült. Van ugyan a patena peremén két bevéselt címer, a címertulajdonosok neveinek kezdőbetűivel; ezekre vonatko-

⁶⁶ Széll im. 53–56.

zólág azonban Mihalik kijelentette fenthivatolt ismertetésében, hogy mivel a címerek egykori tulajdonosainak neveit sem a Siebmacher-féle címereskönyv, sem Csoma József „Abauj-Torna vármegye nemes családjai” című munkája segítségével megfejtene nem sikerült, el kellett állnia attól, hogy a patena készítettőjének nevét meghatározhassa.⁶⁷

Jelen soraimmal ezekre a címerekre s ezek kapcsán a patena készítettőjére valamint adományozójára óhajtanék némi világosságot deríteni.

A patenán levő első címer leírása a következő könyvekben meghajlott, felső részén nyíllal átszúrt, markában íjat tartó férfikar. Felette B. B. betűk.

Úgy vélem, hogy ez a címer a nagybessenyei Bessenyei-család címerét akarta ábrázolni.

A nagybessenyei Bessenyei-család V. László királytól kapott címert, melyet Siebmacher következőképen ír le: kékben cölöpösen álló páncélos kar, markában balfelé hajló pallost tart; az alkar nyíllal átszúrva a be- és kilépő helyen vércsöppekkel; sisakdísz a paizsalak; takarók: kékfehér.⁶⁸

Széll Farkas közöl Bessenyei Boldizsártól egy pecséttrajzot az 1651. évből, melyen a meghajlott kar vízszintes helyzetben van s a nyíl a felső kart fúrja át.⁶⁹

Ami azt az eltérést illeti, hogy a patenán levő címerben a kéz pallos helyett íjat tart, azt a címert véső ötvös hibájának tudom be.

Ha most az 1628. évszámot és a B. B. kezdőbetűket figyelembe vesszük, arra az eredményre jutunk, hogy a patena készítettője nagybessenyei Bessenyei Boldizsár, aki 1599. körül született. Ezt onnan tudjuk, hogy az anyja, Bessenyei Mihályné született Wesselényi Katalin, Boldizsárt 1610-ben Leleszre vivén, a káptalan a fiúnak korát 11. évben állapította meg.⁷⁰

Nézzük most a másik címert. Ennek leírása a következő: férfiú térdig érő felső ruhában, balját fölemelve, jobbát leeresztve tartja; háta mögött majdnem vállmagasságban balról jobbra kissé emelkedő rúd, fölfelé lengő zászlóval; a férfiú bal mellén két koncentrikus körökkel.

Erről pedig az a véleményem, hogy az a kenézlői Bay-család címere. A kenézlői Bay-család címerét Siebmacher következőké-

67 Archaeológiai Értesítő. 1899. 312–316.

68 Siebmacher. pk. 23. 1. 14 tábl.

69 Széll im. 12.

70 Széll im. 56.

pen írja le: mindkét oldalon alul egy-egy ötlevelű rózsától kísért páncélos vitéz jobbával vállán rózsával ellátott, lefelé lengő két-csúcsu zászlót tart, balját csipőjére illeszti.⁷¹

A patenán levő címer a kenézlői Bay-család címerétől annyiban tér el, hogy a rózsák hiányzanak és hogy a férfiú nincs páncélban. De hogy az a kenézlői család címere, azt valószínűvé teszi azon körülmény, hogy úgy Széll Farkas, mint Benko Imre⁷² szerint a Bessenyei Boldizsár első felesége kenézlői Bay Sára volt.

Hátra van még annak magyarázata, hogy miképen került ezen patena a korbáthi református egyház tulajdonába, holott Bessenyei Boldizsár Bercelen lakott, korbáthi birtokos sohasem volt, életének utolsó szakát 1649-től Budaméren Sárosmegyében töltötte s ott halt meg 1652-ben.

Bessenyei Boldizsár első feleségének, Bay Sárának halála után újból nősült. Második felesége bárcai Bárczay Borbála volt, aki Bessenyei halála után újból férjhez ment. Második férje Bárczay Borbálának felsőszendi Fuló István volt, akiről tudva van, hogy birtokos volt Korbáton.

1695-ben ugyanis Komjáthy Ádám, Komjáthy Zsigmondnak Fuló Zsuzsánnától született fia tiltakozott a jászói konvent előtt néhai Fuló István özvegye Bárczay Borbála által a férjéről maradt korbáthi ősi birtoknak elidegenítése és megterhelése ellen.⁷³

Tekintetbe véve még azt, hogy van a korbáthi egyház tulajdonában egy pohár, melyen a következő fölírás olvasható: „Nemzetes Bárczay Borbála attá a korbáthi Helvetica ecclesiának anno 1682”, akkor arra a végső eredményre jutunk, hogy a patenát Bessenyei Boldizsár készítette valamely örvendetes családi esemény alkalmából, de a korbáthi egyháznak Bárczay Borbála ajándékozta a pohárral együtt, melyeknek összetartozandóságát igazolni látszik az a körülmény, hogy a patena bemélyített középhésszel bír, amely tökéletesen ráillik a pohár szájnylására.

Bessenyei Boldizsár vallásos ember volt, ki ha kellett, tudott áldozatot hozni egyházáért. Ő építtette újból a berceli templomot s ő öntetett új harangot; emlékét őrzi a berceli templom falába illesztett s a Bessenyei-család címerével ellátott tábla a követke-

71 Siebmacher. pk. 17. 1. 11. tábl.

72 Benko Imre. Nemes családok Nagykőrösön. 36. 1.

73 Orsz. Itár. Jászói konv. elenchusai. V. 47.

zó felirattal: „*In laudem dei viventis renovatum est per generosum dominum Balthasarum Bessenyei de Nagy Bessenyő die 24. apr. anno 1634.*” A harangon pedig ez áll: „*Ego campana sum fusa ad gloriam domini a generoso dommo Balthasaro Bessenyei de Nagy Bessenyő.*”

Úgy vélem, hogy nem végeztem hiába való munkát, midőn ezen patenán levő címerek és kezdőbetűk útmutatása alapján elindulva, az egykori tulajdonos nevét megfejteni igyekeztem. Olyan férfiú, mint aminő Bessenyei Boldizsár volt, méltó arra, hogy emléket az utókor megőrizze és tiszteletben tartsa.

Ujj György.⁷⁴

„1649-ben még Bercelen lakott, ezután költözött Budamérra Sárosba, mely budaméri birtok Bessenyei Mihály és István hűtlenségbe esvén, báró Fischer Mihály kezére jutott.

Budaméri tartózkodása alatt Bercelen lakó fiával sűrű érintkezésben állott, apai gonddal közvetítette annak mindazon szükségleteit, melyeket az iparában előhaladt Kassán és a felvidéken lehetett kielégíteni; Károlyiné (Kende Margit) is igénybe vette többször, hogy vásznai fehérítését eszközöltesse.

1652 körül halhatott meg. Gyermeke három maradt, Klára, kit szentléleki Giczey Gábor vett nőül, a híres gömöri alispán, Giczey Farkas unokája, és Zsófia, ki úgy látszik gyermekkorában meghalt, végre egyetlen fia: V. Mihály.

Klárának férje Giczey Gábor, épen úgy mint nagyatyja, Farkas, Gömör megye alispánja volt 1680—1683-ban, és 1687. folyamán szintén fogságba hurcoltatott Eperjesre, onnan azonban csakhamar kiszabadult.

Klárát Lorántffy Zsuzsanna fejedelemasszony kegyeivel tüntette ki, mint férjéről, Giczey Gáborról való atyafiát. Giczey Farkas felesége ugyanis és Lorántffy Mihály anyja: egy testvérek voltak, mindketten Horthy leányok. Már 1655-ben neki és férjének ado-

74 Sárospataki Református Lapok, 1914. 43. szám

75 A Nemesi és Polgári Füzetek 1. kötetének 108–109. lapján felhívtam a figyelmét a tisztelt olvasóknak, miszerint Lórántffy Zsuzsanna nagyanyja, serkei Lórántffy László felesége Horváth Erzsébet (Erzse), és nem Horthy volt; H. Albert és Bölsey Dorottya leánya. Ő Lórántffy Zsuzsanna kortársa volt, akinek nagyszülei tehát két nemzedékkel korábbiak. Utóbb férjhez ment Theöke Kristófhhoz. In: Magyarország családai czimerekkel és nemzedékrendi táblákkal. Irta Nagy Iván. Hetedik kötet. Pest, 1860. Kiadja Ráth Mór. 171–172. Köszönöm báró Gudenus János József genealógusnak ebbéli hasznos információit!

mányozta a gávai és encsenci azokat a részbirtokokat, melyeket előzőleg királydaróczi Debreczeni Györgytől 1000 frtban magokhoz váltottak.

Fia, Zsigmond nevéssé tette magát, mint II. Rákóczi Ferenc főlovászmestere.

V. Mihály valószínűleg a szabolcsi Bercelhez, szülőföldjéhez, igen közel levő Sárospatakon nyerte kiképeztetését; hogy alaposan képzett és megyéjében köztisztelőben állott férfiú volt, tanúsítja az, hogy már 1652-ben Lorántffy Zsuzsanna fejedelemasszony sárospataki udvarában látjuk mint főbejárót, az Ujfalusi, Bay, Leövey, Szunyogh, Mikes stb. családbeli társaival kikkel együtt a főrendhez tartozott, 1658-ban mint szabolcsi alispánt találjuk, mely előkelő állást több éven keresztül viselte, minthogy a családi iratok szerint alispánul jön elő 1660, 1662, 1663, sőt 1666. évben is.

Szabolcsmegyében tehát, állásánál fogva is, egyik központját képezte V. Mihály az ottani tekintélyes nemességnek. A Wesselényi-Frangepán-Zrínyi-féle összeesküvés pernek számai, mint általában ismeretes, elnyúltak Szabolcsmegyébe s azok közül, kik e pörbe bevonattak, Szabolcsmegyéből feles számmal vannak, többek közt nem egy olyan, aki birtokos társa, rokona volt V. Mihálynak. Rákóczi Ferenc abban az irányban is kihallgattatott, hogy milyen ügyben járt Erdélyben Bessenyey Mihály? Tehát a vád részéről sem tekintetett közönséges szereplőnek.

Mihályunkat 1671. év április 6-ra, a Húsvét utáni első terminusra idézték meg Gyulafi László és több tiszántúli társaival. Közülük egy sem jelent meg, s ennél fogva mint makacsokra kimondatott a fej- és jószágvesztés büntetése.”⁷⁶

„E helyütt kell felemlítenünk, hogy ugyanezen összeesküvésnél találkozunk egy másik Bessenyeyvel, ti. Istvánnal, ki az egri vitéz Bessenyey Györgynek, a szolnoki vajdáné levelében is említett Mihóktól (Mihály) származott fia volt, kinek Wolfgang Frigyes cs. tábornok Rózsahegyről 1672. október 6-án a megyékhez intézett rendeletében fejéért 1000 tallért ígért jutalmul azzal a kijelentéssel, hogy aki elevenen el fogja, két annyi díjat kap.

Ennek az Istvánnak első neje volt Kovács Borbála. 1645. után vette nőül Kossuth Annát, akitől származott István fia kiskorában elhalván, ágazatának magva szakadt.

76 Széll im. 56-59.

Nyakas jellemét visszatükrözi, még 1668. évi március 1-én tett végrendelete, melynek utolsó pontjában nevének Kossuth Annának meghagyta, hogy kis fiát isteni félelemben, de pópisták között soha se neveltesse.

Vele az említett körrendelet után többé nem találkozunk; annyi bizonyos, hogy 1680-ban már megszűnt élni, mert ez évben neje özvegyként említették.

Úgy látszik bujdosásban halt el, melyet neje Kossuth Anna vele megosztott. Szegény özvegyet nemcsak férje halála sújtotta, hanem az is nehezedett rá, hogy férje hűtlenség bélyegén javait elvesztvén, berceli lakóháza, a hozzátartozó birtokkal Veresvári András és Nagy Istvánnak adományoztatott; a súlyi, gyendai, és tiszabői birtokaira pedig Almásy János hevesi alispán tett kezet *„mivel hogy az Császár ő felségét igazán szolgálta viczeispányságával.”*

Egyedül a török hódoltság területén levő javai maradtak tehát meg, melyekből azonban mi jövedelmet sem húzhatott a mint ez a farki lakosok leveléből kitűnik.

Berczeli birtokát Kőrösy György (Rákóczi Ferencz későbbi kincstárnoka) pártfogása mellett visszakapta ugyan, azon a címen, hogy férje végrendelete jóval előbb költ *„a ribillió vagy is Bessenyei István nótába esése előtt”*, és ekként az ott neki hagyott volt jószágokhoz a nótába esésekor Bessenyei Istvánnak már semmi köze nem volt, de a többi javait, melyek hasonló tekintet alá estek, birtokába venni többé nem sikerült, Almásy János kezéből ki nem eresztette, hanem azokra 1700-ban csakugyan kir. adományt eszközölt.

V. Mihály, kiről előbb volt szó, a haza, vallás elnyomott szabadságáért harcoló bujdosó magyarokhoz csatolta magát és Erdélybe ment.

Már 1672. szeptember 16-án Kővárrott találjuk, ahonnan tudósítja sógorát, Gávay Miklóst: *»két – három ezeren harmad nap alatt Szatmár alá szállunk«*; amiből bizonyos, hogy Teleki Mihály erdélyi főgenerálisnak Szatmár ellen intézett hadi műveletében részt vett.

A bujdosó nemesek között nem utolsó szerepet játszott. Ott látjuk nevét majd minden ünnepélyes okiraton az elsők között, melyet a bujdosó rendek Apafi fejedelemnek adtak.

1677. július 9-én Radnóton, és kevéssel utóbb július 19-én Tótiban kelt ily ünnepélyes nyilatkozat szerint őt és Szepesi Pált bízták meg az Erdélyen kívül volt bujdosó rendek, hogy assecurálják Apafit, „miszerint ő nagyságához és az nemes hazához való hűségüket megtartják, s az velük kiküldendő tanácsúr hívét Teleki Mihályt nagy becsülettel veszik és mindenekben ő neki engedelmeskednek.”

A Teleki nejéhez, Weér Judithhoz való atyafisága megmagyarázza, hogy Bessenyei Mihály Teleki pártjára állott, és a bujdosók között, még alispánsága alatt szerzett, s azóta fenntartott népszerűségével igyekezett Teleki terveit előmozdítani.

Erre annál nagyobb oka volt, mert bujdosása alatt megkétszereződött emez atyafiság, mennyiben leányát Annát, Weér Judit testvére Weér György vette nőül, ki kolozsvári alkapitányságot viselt már 1665-ben, és első neje Pongrácz Mária vala.⁷⁷

A nemzetségtáblák érdekessége, hogy olyan összefüggésekre, rokonsági fokokra lehet bukkanni, amelyek kevésbé ismertek:

Weér (I.) György (1609–51) és neje, Bogáthy Zsuzsa gyermekei – többek között – Judit és (III.) György, deszni kapitány (1658) voltak. Előbbit gróf Teleki Mihály (1634–1690) erdélyi főkancellár⁷⁸ vette feleségül, akiktől Teleki Pál (1879–1941) miniszterelnök is származott. Weér György Bessenyei Annát (1613) vezette oltár elé. Így tehát kimutatható a Telekiekkel való direkt kapcsolat is.

„Nem lehet feladatunk a bujdosók történetét e helyütt tovább követnünk, csak azt említjük meg, hogy Bessenyei Mihály két ízben, először 1677, illetőleg 1678-ban Kubinyi megvakulása következtében, azután 1681-ben Ruzskay Andrással együtt volt a török portán a bujdosó rendek ügyének konstantinápolyi szószólója, kiket 1682. évi március 17-én kelt levelükben hívtak vissza, hogy Gálfi Ferencz és Székely László által helyettesíttessenek.

Valószínű, hogy nem érkezett még vissza konstantinápolyi követségéből Bessenyei Mihály, midőn Thököly megkoronáztatása utáni napon Szepessy Pál és társai Thökölyhez csatlakoztak, de az bizonyos, hogy ő nem pártolt át Thökölyhez, hanem végig Teleki híve maradt.

77 Széll im. 59-61.

78 Gudenus János József: A magyarországi főnemesség XX. századi genealógiája, IV. kötet. Heraldika Kiadó, Budapest, 1998. 85.

Róla az említett összeköttetésénél fogva sem lehet mást feltételezni. De különben ezt írott adat is mutatja. Midőn Thököly a török fogságból megszabadult és pártját ismét újabb erőre emelni törekedett: Bessenyei Mihály Apafi fejedelem környezetében volt, sőt a fejedelmet Fogaras várába követte. Innen írja 1687. július 4-én fiához, Zsigmondhoz:

„az én keserves bujdosásomban az én istenem már alkalmasint megáldott vala az én kicsiny sorsomhoz képest megnyugvásomra alkalmas helyen lévén, de ezelőtt mintegy másfél hónappal csak igen reménytelen jövénki Kolozsvárral, anyáddal, sok szép major-ságom, mely nékem annyi Bogárteleken (t. i. otthon) nem volt, elvesszett, s elprédálták, a városon is minden portékám ott maradt, magunk elsőben Szebenbe mentünk, ott egy hétig alig voltunk, a mlgs Fejedelemmel ide Fogarasba jöttünk, leányommal Vér Györgynével, fiammal Jánossal . . . itt rettenetes költséggel élünk.”

Bujdosását még keserűbbé tette, hogy leánya Weér Györgyné csakhamar özvegyen maradt, és nemsokára el is halt. – Legalább 1690-ben már mint özvegyet említi a szép fiatal asszonyt a jó öreg Cserei; – és ha neki hihetünk – özvegységét a szintén özvegységre jutott Apafi fejedelem akarta megvigasztalni, de hogy nőül vehesse: annak Teleki Mihály gátot vetett.

Árváit a szép özvegynek az öreg *»méltóságos asszony«*, Weér Judit vette szárnyai alá és 1697-ben Losonczy Bánffy Pál, Hatházi Balku Pál, Kabos Mihály, Szentjóbi György és Újhelyi Ferenc előtt tétetett osztályt az általa híven megőrzött apai és anyai ingó javaik fölött.

Bessenyei Mihályt is mennyire istápolta Weér Judit, kitűnik onnan, hogy a Weér család birtokaiban adott neki gazdálkodásra földet: Kodorban és egybeült.

Teleki Mihály halála után is el-ellátogatott az öreg bujdosó az országos és rendi gyűlésekre, de nagyobb politikai szereplést nem vitt.

Agg korában különös szenvedélye az Erdélyben akkortájt lábra kapott agaraszat vala; ha labancot nem kergethetett: úzte paripáján a nyulat. Örömmel írja fiának 1694. szept. 30-án: *»nekem egy jó barátom az szamosujvári commendáns igen fű három agarat ígért, hanem ha isten kiviszen, Ibrányi uramnak teljesítem régi kívánságát kettejével; már magamnak is szép agárkölykeim nevednek Kodorban s Polyánban, csak esztendő múlva is agaras ember leszek, osztozatok azzal is.«*

Habár kegyelmet nem nyert is a hazatérésre – a mint ez kitűnik a szepesi kamara tanácsosai Patturnyai és Lucsánszky elutasító véleményeiből – mégis olykor-olykor meglátogatta fiát oda haza Berczelen: ilyenkor agg kora daczára lóháton ment, és hogy biztonságban utazhasson – nagyobb társaságban. Emlékezik egy ilyen látogatásáról: *»Teleki László uram, írja fiához, reá tette a törvényt: meglátogat; hanem Szeregnye felől, vagy másunnat szerezz, legyen borod, ha odajön, és csak sered legyen, nekem bizony egyéb nem kell vagy 32 véka zab legyen készen házadnál, s az lovaknak 20 lóra való pajta.«*

Érdekes adatul felemlítem, hogy ugyanezen alkalomból arra kéri fiát: *»jó idején járatná meg mind Karádon, mind Czigádon a vidrafogó embereket és kéretné őket az ő számára vagy négy nerczet ha foghatnának vagy martiusig bár; ha nercznek szerit nem tehetni, egy nagy öreg vidrát, mentül nagyobb lehet, fogasson velek, a kívül egy pár keztyű, jó hosszú kiteljék.«*

Mikor és hol végezte be hányatott életét Bessenyey Mihály, visszajuthatott-e meghalni szülőföldjére, hova vágyakozott, vagy bujdosása helyén, Erdély hantjai takarják, nem tudhatjuk; csak annyi bizonyos, hogy 1697. előtt kellett meghalnia, mint erről Weér Boldizsár és György említett osztálylevelében értesülünk.⁷⁹

„Neje Gávay Anna volt, a Gávay János és Sándor Anna leánya, kivel már 1657-ben összekelve találjuk. Anyjáról megjegyezzük, hogy apja Sándor Mihály, anyja Kende Margit volt, ki később (1606-ban) Károlyi Mihály neje lőn.

Nejével Gáván (Szabolcs) úgy Nagy és Kis-Arban (Szatmár) kapott birtokot Bessenyey Mihály; a nagy- és kisari örökséget 1661-ben Kálnási Mihály és Jánosnak 2200 frtban zálogosította el.

A gávai birtokot a Gávay családtól Ráskai István nógrádmegyei főispán foglalta el, azonban 1538-ban, különösen Frater György váradi püspök közbejötté folytán, Gávay Imrének és Lukácsnak (Gávay Benedek unokái) tulajdonába visszabocsátotta.

Gáva (tulajdonképpen kettő volt egymásmellett Kis és Nagy-Gáva) több birtokos tulajdona volt. Birtak ott a Buttkaiak és a Balogok is; ezek közül Buttkai László és Péter 1593-ban eladták részirtokukat Mosdóczi Péternek és neje Rédei Katának;

79 Széll im. 61–63.

ugyancsak ezek tulajdonába ment át 1595-ben a Balog Mihály és neje Liptai Anna részbirtoka is. Mosdóczi Péter fia Imre, a szepesi kamarai tanácsos, azután 1656-ban gávai jószágát eladta Bessenyei Mihálynak és feleségének Gávay Annának.

Az elébb említett Gávay Imre lehetett az a kapitány ki 1531-ben Nádasdi Tamás dandárába lovat állított.

Fia volt János, ki ellen 1551-ben Gávay Lukács János Zsigmond erdélyi fejedelem előtt panaszt emelt, hogy az őket egyenlő jogon illető gávai részbirtokot, melyet nagy ügygyel-bajjal, (mint láttuk Ráskai Istvántól) szerzett Gávai Imrével együtt vissza, nevezett János egészen elfoglalta.

E most említett Gávay Lukács hason nevű fia 1561-ben már Biharvármegye alispánjául említették, midőn Telegdi Mihály és Miklós birtokkérdésének rendezésénél közreműködött. Védén (ma pusztá Biharban K.-Kereki és Asszonyvásár közt) lakott és eme birtokáról védi Gávay néven különböztetett meg. Gyermekei ellenben, kik Erdélyben Sófálván telepedtek meg, erről a birtokról sófalvi előnevet nyertek.

A védi megkülönböztetés a Bihar- és Szabolcsmegyében viszsamaradt Gávay Imre ágazatánál állandósult, mint erről a XVI. és XVII. századbeli oklevelek tanúskodnak. A Gávay család sófalvi ágából a Báthoriak idejében kiemelkedett Gávay Miklós, ki 1576-ban még beregszói Hagymási Kristóf belső szolnokmegyei főispán javai gondviselője volt, 1599-ben már Buday Ferenczcel együtt ő vitt ajándékot Báthori András részéről Ibrahim nagyvezérnek. 1601-ben újból követ volt Toldy Istvánnal és Torma Istvánnal Konstantinápolyban, midőn Báthori Zsigmond részére hozták onnan az Athnámét.

Fia, Gávay Péter hasonlóképpen különösen megbízott embere volt fejedelmének. 1623-ban az esztergomi érseknél járt, 1626-ban Olmütz felé küldetett fejedelme által; 1627-ben pedig Bethlen Gábor őt küldte követségbe a lengyel királyhoz. A védi Gávayak nemcsak érintkezésben állottak Erdélyben levő sófalvi rokonaikkal, hanem azokkal egyenlő jogon jószágokat is bírtak, a mit tanúsít Macskási Ferencznek (Macskási Boldizsárnak Gávay Ilonától született fia, ki 1628. év körül Fejérmegye főispánja volt) védi Gávay Jánoshoz intézett következő levele:

»Megadá öczém Besenjei uram az ke(gyelme)d nekem küldött levelét, melyből értem édes öczém uram, hogy az mint itt ben emlékezett vala ke(gyelme)d az ott kün levő jószágunk levelei felől, kívánná most is ke(gyelme)d, hogyha nem küldhetném is in specie, transumptumba küldeném ki ke(gyelme)dnek, melyet édes öczém uram szeretettel meg is czelekedtem volna minden haladék nélkül, de ke(gyelme)dre támasztom édes öczém uram, most országotól minémű előttünk álló nagy dolgaink voltak, azok mulattatták el velem az kiküldését, de Isten ő felsége jobb alkalmatosságot engedvén érnem, és ke(gyelme)det is Isten meggyógyítván mentől hamarébb, ha nem in specie, páriáját kezében küldöm ke(gyelme)dnek, tudván, hogy szintén úgy illeti tiédet, mint engem és Gávay Péter öczémet az az jószág; immár vagy tiz faluról találtattam is fel leveleket. Ke(gyelme)d édes öczém uram szintén olyan atyafiának tartson engemet ennekutánna is, mint eddig. Ke(gyelme)dnek szeretettel szolgálók stb. Data in oppido Des, anno 1638. die 12. julii.

frater servire paratus
Franciscus Maczkasi m. p.

P. S. Edes öczém uram, az faluknak négyen vagyon ember, melynek ketteit itelem hogy ke(gyelme)d bírja, én Karafalvát bírom; most három szál tollat küldtek, és két sing patyolatot, az minden haszna, ke(gyelme)d mit bir és mit nem az gávai jószágból tudósítson engem édes öczém.»

Ez adatok kétségtelenné teszik, hogy a Gávay család, nem eredélyi eredetű, miként Hodor után Nagy Iván állítja; hanem mint neve is mutatja, a szabolcsmegyei Gáva helységből származott.

Bessenyei Mihály neje Gávay Anna apai ágon attól a Gávay Jánostól származott, ki ellen 1551-ben – mint említettük – Gávay Lukács a gávai részbirtok miatt panaszkodott.

Úgy látszik Gávay János befolyásosabb pártfogókra tett szert, vagy a fejedelem előtt kedveltebb volt, mert daczára annak, hogy Ráskai István nem egyedül az ő apja Imrének, hanem testvérének Lukácsnak is engedte át a gávai részbirtokot, mégis a köztök fenforgó eme birtok feletti vita csomóját 1561-ben János Zsigmond fejedelem úgy oldotta meg, hogy Ráskai István magvaszakadása czímén, annak gávai összes birtokát Gávay Jánosnak adományozta, ki ezen birtokba be is vezetett.

A Gávay család, úgy látszik, Miklós és Ferenczben halt ki; Gávay Anna jogán a Bessenyei családra szállott gávai birtokból ma is szép részt bir Bessenyei László úr.”⁸⁰

„Visszatérve Bessenyei Mihályra, birtokviszonyait illetőleg még felemlítendőnek tartom, hogy 1655-ben igényelte Dévén várát, és az ahhoz tartozó jószágokat. Nem ismerjük a jogalapot, melyre igényét fektette; azonban bizonyára arra támaszkodhatott, hogy az ő anyja Bay-leány volt, Dévén várát pedig midőn a Báthoryak ecsedi ága melynek tulajdonát képezte, kihalt, Báthory Miklós várnagya Bay Mihály vette birtokába, ki azt korábban is bírta haszonvételi jog címén. Bessenyei Mihály igényének azonban mi sikere sem lehetett, bármily közeli fokban állott legyen az ő anyja Bay Mihály várnaggyal rokonságban, mert Bay leányának Zsuzsánnának adta a várat örökségül, ki buzini Keglevich János grófhhoz ment férjhez, férje pedig 40,000 frtban kir. adományyal megszerezte II. Mátyástól 1609. évben, és elzalogosította aztán Dévén a Palocsaiaknak.

Fia, úgy leánya is Bessenyei Mihálynak kettő maradt: Zsigmond és János; Anna, – kiről szólottunk, és Sára. Ez utóbbiról közelebbi adatok hiányzanak. János együtt bujdosott apjával, későbbi sorsát homály fedi.”⁸¹

„I. Zsigmond a XVII. század közepe táján születhetett és gondos nevelésben részesült, Kolozsvárott is tanult. Atyját követve már ifjanta kuruczczá lett, de a Thököly pártjára állott és Thökölynek udvarmestere volt, ki reá még élete utolsó napjaiban is jól emlékezett és Nicomediából 1705-ben levelére válaszadással tisztelte meg.

De fegyverrel és csapat élén is szolgálta Thökölyt. 1683 – 1685 jobbadán Kisvárdában tartózkodott mint ennek a kis erődnek kapitánya, feladata lévén a szatmári és ecsedi labanczok portyázásaira felügyelni, és azokat lehetőleg ellensúlyozni.

Ez időben Thököly ura volt az ország északkeleti részeinek, délen s keleten az erdélyi s török határig, nyugoton még a Szepesség s Gömörmege nagy része is birodalmához tartozott. Ügyére nézve azonban nagy csapás volt a Leopoldtól 1684. februárban Pozsonyba hívott kegyelmi bizottság munkássága, mert tizenhét megye, tizenkét város s tizennégy főur esküdtöt hódolatot a bizottság előtt február végéig. Thököly, emez intézkedések ellensúlyozásául, miután azok törvénytelenége ellen tiltakozott,

80 Széll im. 63–67.

81 Széll im. 67–68.

Eperjesre hívott össze egy kegyelmi bizottságot, a tőle elpártoltak számára, majd követét, Izdenczyt küldte az udvarhoz, a békés állapot helyreállításának kieszközlése végett, a ki onnan Caprara főparancsnokhoz utasított.

Türelmetlenül várták Thököly hívei Izdenczy követségének eredményét, Bessenyei Zsigmond is Kis-Várdán nagy aggodalomban volt, a vele ott levő kuruczsággal, miként ezt visszatükörözi Thökölyhez Kisvárdáról 1684. május 18-án intézett levele, melyben írja: *»mink is kegyelmes uram nagy óhajtozva, szivünk szakadásával várjuk az Evangéliumot, Isten bölcsen provideálván az Nagyságod dolgairól, Izdenczi uram megérkezése alkalmosságával; másként is Kegyelmes úr ez a föld majd kétségben való esésre jut; Istenünk után egészen Nagyságodban lévén minden bizodalunk.«*

Kisvárdai kapitányságában viselt egyéb dolgairól azt tudjuk még, hogy innen hívta őt segítségül a kállai kapitány Nagy András, midőn 1684. ápril. 8. körül a szathmári és ecsedi labanczok tizenegy zászlóval reá támadának; és itt érte 1685. évi május 19. táján az a szerencsétlenség, hogy a labanczok elleni kiűtés alkalmával Zsigmondunk kezében a puska elszakadozván, mint az egykorú jelentésben foglaltatik *»a por és puska csője igen megvesztegette az ő kegyelme kezét.«* Közben Kis-Szeben védelmét bizta reá Thököly, midőn azt Schultz tábornok 1684. szeptember 8-án megtámadta. Előtte való napon Thököly két ágyút, elegendő löport, golyót, harmincz muskatérost s százhusz talpast (gyalog katonát) küldött a várba.

Labancz, tehát óvatosan fogadható kútfők után Angyal Dávid Kis-Szeben emez ostromáról azt írja, hogy *»a városon kívül négyszáz lovas élén Petneházy táborozott, de hamar megoldotta a kezeket, mint a Schultz alatt harczoló magyarok mondták, Eperjesre futván Thökölyhez. Bessenyei elég sűrűn lövetett, de Schultz ágyúi is valóban dongatták a várost, melybe este felé tüzes golyók is hullottak. Nehány ház és csűr összeégett, csak a nagy eső mentette meg a várost. Ekkor a toronyból eltűnt a vörös zászló s helyébe fehéret tűztek ki az ostromlottak, alkudozni óhajtván Schultzczal, de a tábornok föltétlen megadást kívánt. A várból újra löttek, mire Schultz a kapu alá rendelte gyalogságát, mely tíz órakor este már megvette a várat, csupán nyolcz muskatéros halálának árán. Bessenyei a falon leereszkedve még ideje korán elmenekült. Rácz*

Ádám (*Bessenyei hadnagya*) azonban az egész őrséggel együtt elfogatótt. Az őrség német katonái fogságban maradtak, de sept. 10-én a száztizenkét talpast Barkóczi Péchujfalu felé vitette s egy parton lefejeztette mindannyit.«

1687-ben Zsigmondunkat is elfogatta Caraffa és Eperjesre hurczoltatta; de rabsága rövid idejű volt, mert már ugyanazon év július 4. kelt levelében atyja örvendez fia szerencsés megszabadulásán.

Úgy látszik, hogy Thököly szerencsecsillagát nem követte tovább, csak annak a török által való elfogatásaig, azután félre húzódott szabolcsmegyei magányába, Berczelre.

Csakugyan atyja V. Mihály bujdosásából 1693 – 1695. években ide írja hozzá leveleit.

1703. év elején már ismét a közélet terén találjuk; és pedig mint Szabolcsmegye egyik alispánját. Első volt azok között, kik Rákóczihoz csatlakoztak; előbb nem fegyveresen ugyan, hanem mint Thökölynél hajdan, udvarmesteri állásban, s már 1703. november 28-án a tokaji táborból ír Vitális János bírónak Lőcsére: küldjön mielőbb ötven köntöshöz való hamuszín selyemgombot, és zsinórt; a fejedelem udvari irodája szükségére »két tuczat pen-na csináló kést, félvéka gallest;« – úgy az udvari konyha számára »czitromot, limoniát, kaperlit, faolajat, egy tuczat kondért, egy tuczat óntálat, egy tuczat tányért, habarniczát, stokfist, plateist, sáfránt, tengeri aprószőlőt, fenyőmagot, keménymagot, greizt etc.«

1704-ben, bizonyára tekintettel előbbi szolgálataira, érdemeiért a tokaji hegyek között nagy darab szőlőt kapott adományba Rákóczitól. Ez évben újra visszament vármegyéje élére, honnan azonban 1705. év elején a váradi vár körülfoglalásával bizatván meg, mint lovas ezeres kapitány vezette ezen hadműveletet, mely azért bírt különösebb fontossággal, hogy midőn Forgách Simon Kassa, Eperjes feladása után 1704. dec. 25-én Szatmárt is meghódította Rákóczinak, keletészaki Magyarországon egészen Erdélyig megszűnt Leopold uralma az egy Nagyvárad kivételével.

Bessenyei Zsigmond buzgón hozzá fogott Nagyvárad körülfoglalására szükséges csapatot szervezni; már 1705. jan. 5-én Bihar alatt táboroz, de minthogy »az fő s nemes rendek nem gyűlnek,« a vármegyék is hónapos hajdúkat küldtek, Kaszás és Nyúzó kapitányok katonáinak is csekély része érkezett meg: ámbár ezek

kicsinyelték a váradi labancságot s úgy viselték magokat hogy »*azt gondolta volna nagyságod – írja Károlyi Sándor generálisnak Bessenyei – mind tisztje, mind katonája elnyeli Váradot*«, mégis minthogy Nyúzó maga is megvallotta, hogy nem Szebenre akadtak, – Bihar alatt maradt június 9-ig; ezalatt személyesen is közrehatott, hogy csapatai szaporodjanak s megerősödvén, Váradhoz közelebb hatolhasson.

Máj. 29-én Szabolcsmegyének Apagyon tartott gyűléséből érkezett meg a bihari sáncok közzé, hová már akkor Bélteky Tivadar is segítségére jött volt, és a szabolcsi lovas zsoldosság is gyülekezett oda be, kiknek kapitányokká Józsa Mihályt hozta ajánlatba. Június 9-én Nyúzó ezrede – 400 fő – szintén megérkezett; úgy hogy ekkor már a nagy árokig járathatta portyázóit.

Jún. 9-én előrenyomult és a váradi blokádjában ütötte fel táborát, a nagy árokban állandó lest állított száz lovasból és száz gyalogból, portyázóit pedig a Körösön innen és túl is folyton járatta; tehát Várad körülrólását, mennyire gyenge hadától kitelt, eszközölte.

Egyéb eredményt nem is ért el a körülrólás egy hónapi tartama alatt. Ennek oka egyfelől abban rejlett, hogy az ott levő Palocsay-féle reguláris ezer is igen megoszlott, a szabolcsi és szolnokmegyei zsoldosok is szökdöstek, maga Biharvármegye alig állított 100 hajdút; »*nem kimilém pedig Komáromy György uramtól (bihari alispán) az papirosát*« menti magát Bessenyei; a többi nemes vármegyék sem küldték a segítséget, a mire feljajdul Károlyihoz írott levelében: »*úgy látszik édes n(agysá)gos uram, hogy más hazafiai otthon való heveréssel könnyen praetereálják ez haza szolgálatját, jónak tetszvének nekik az haza megcsalása*«; másfelől abban, hogy a váradi labanczok nem voltak a várból kicsalhatók, hiába hányatott lest nekik Bessenyei és hiába száguldoztatta előőrseit egész a vár alá, még csak nem is löttek rájuk, egész csapatával pedig – a Körös miatt – a várat meg nem közelíthette, ostromló szerszámjai sem voltak.

Már július 4-én jelentette magának Rákóczi fejedelemnek: »*oly megoszlott haddal vagyok kegyelmes uram, hogy istenemet hívom bizonyosságul: valamely ereje érkezvén az váradi labancznak, meg nem állhatjuk.*«

Amit előre sejtett: július 8-án csakugyan bekövetkezett. »*Tegnap – jelenti július 9-ről Pocsajból Károlyi generálisnak – kilencz és*

nyolcz óra között az Várad alá continuált portásimnak az hátán gyűvén a labancz, többire (mindazáltal kár nélkül) rendben vevén az kevés számú hadat, kivált lovast, úgy gyalogúnak az fődvár-búl Várad felől kirendelém, ellenkezőket bocsátton bocsátám be, hogy annyival is inkább tartóztassam az ellenséget, a miért is nem gyűvén tovább, hanem az bihari akasztófaig, egy néhány ellenkezett, Kakast (kapitány) megszólítván egy labancz, mondja: „édes barátim, jó vitézek, nyomuljatok, mert az teljes szt-három-ság! úgy jártok mint Biharnál”, azon meg nem indulván, mivel ellenségtől mondatott, azonban Kerekin túl hirtelen nagy füst vetődvén fel, tartván mintegy három óráig, mely valamig meg nem szűnt, kirendelve tartottam az egész hadat, mely had-rendeléseim idején egyelegni kezd az én kevés számú lovas hadam, mivel az hirtelenség miatt soknak egyetmása bent maradt. Nem volt n(agysá)gos uram annyi tehetségem (hol az tudatlan tisztü gyalogság közzé, hol az lovashoz kellett nagy fáradsággal nyughatatlankodnom), sokakat vissza nem verhettem, hanem az velős koncz leső, tiszteit mocskoló hitetlen lelkű katonáknak némely része megindulván Diószeg felé oly hírrel, hogy az gyalogunkat mind levágták, én látván az lovas had megoszlását léptetve ide nyomultam, az hátra hagyott portásim az estve érkezvén utánunk, az olaszi hídig menvén befelé német s labancz, ki volt véle, kiket is az püspöki-i szállókben hagyott.«

A váradi körüzárolás ily szerencsétlenül végződése után az egész július hónapot Pocsajban töltötte Bessenyei, nem adva fel reményét, hogy a váradi labancznak visszaadja a kölcsönt.

Csakugyan 1705. november végén újból Diószegnél táboroz, ismét felvévén a váradi vár körüzárolásának kettészakadt fonálát. Károlyi generálisnak ekkor örömmel jelenti: »én Istennek hála, az váradiakon lassan-lassan triumphálok, Rablóval raboltatom, az elmúlt napokban egy néhányat fogtak is közülök.« Biztatja magát, hogy Váradban – labanc rabok vallomása szerint – »magyar, oláhbúl álló lovas circiter 130, kuruczbúl lött 18, magyar, oláh hajdú 200, gyalog német 400, kik ellen megoltalmazhatjuk ezen földet.«

Serege azonban ha most már rendezettebb volt is, de élmezésben nagy szükségét szenvedett. 1705. nov. végén Diószegről panaszolja Károlyinak: »sárga tökkel él az hadam, könnyebben szenyvednök, ha idegen országban volnánk.« Ugyanazon év decz.

19-én kelt levelében metsző szarkasmussal jegyzi meg: *»kedvünk-re koplalunk jó uram.«* Így ismét nem lehet csodálni, ha a labanczon nem triumphálhatott.

Nem követhetjük Bessenyeey Zsigmondot ezeres kapitányi pályáján, nincsenek is eme szereplésének kiemelkedő egyéb mozzanatai, Károlyi Sándor generálishoz intézett levelei úgy is bőven számot adnak katonai működéséről; csak azt tartjuk röviden megemlítendőnek, hogy 1706-ban az Almás völgyét védelmezte Erdélyben, de leszálgudozott lovasaival Abrudbányára és Zalatra is, 1708-ban Kerepes és Hatvan közt táboroz, majd bevonul Hatvanra, 1710. végén Szabolcsban Ecseden van, honnan sóhajtva írja szeretett generálisának Károlyinak december 21-ről: *„csak szintén utoljára ne maradnék az igaz confoederatusok közül.”* Nem volt katonai tehetség, fegyvertényeket nem vitt véghez: de ami csak tőle telt: hűséggel, önzetlenül, öreg és beteges volta dacára teljes odaadással szolgálta végig a szabadságharc ügyét.

Egyenes, szókimondó jelleméért szerették nemcsak fejedelme és generálisa, hanem tisztei és katonái is. A mennyire szívén hordta ezrede érdekét, úgy óvta a szegény népet a katonaság túlkapásaitól; különösen meggyéjének Szabolcsnak lakossága ügye feküdt szívén. Azonban szeretett megyéje ellen is ott, ahol kellett, szigorúan rendelkezett. Nem bánta, mint magát kifejezi, ha megyéjében azt mondták is róla, hogy Saulusból Paulus lőtt.

Tábori élete alatt szeretett jó asztalt tartani, főbb tiszteit mindig maga körül gyűjtven; de seregében példás fegyelmet gyakorolt, amiért Rákóczi is elismeréssel adózott neki nagy szigorúságáért, amint maga írja, elnevezték *»ármás kapitány«*-nak. A szökevények felettébb rettegtek, mert a büntetéssel nem tréfált, ami kitűnik 1705. június 13-án Károlyihoz intézett jelentéséből is: *»holnap egy akasztófát erigáltatok, megis virágoztatom a Gyula alól elszökött hajdúk felével.«*

Levelei jó ízű magyar irányáról tanúskodnak, s duzzadnak a népies szólamoktól.

Az öreg kuruc a szatmári békekötést nem sokkal élte túl: 1714-ben már nem volt életben.

A szatmári pacificatit azonban nem fogadta el, legalább nem írta alá, mert habár az említett békekötés hivatalosan kiadott szö-

vegének aláírói közt előforduló rejtélyes Benskiti Zsigmond névben még a Rákóczi-kor legalaposabb ismerője is őt vélhette lappangani: ennek ellenkezőjéről meggyőződött a békekötés eredeti példányán látható aláírás, mely szerint nem szenved kétséget, hogy az említett Benskiti Zsigmond név a Berthóti Zsigmond nevéből torzított.

Ez kitűnik egyébiránt a Szilágyi István által közölt szatmári békepontok szövegéből is, ahol nem Benskiti, sem Bessenyei, hanem a helyes Berthóti Zsigmond aláírással találkozunk.⁸²

„Nemcsak Bessenyei Zsigmond, hanem fia László is lelkesedéssel követte Rákóczit. 1695-ben még Kolozsvárott Munkácsi János praepceptorának felügyelete alatt, nagyapja a bujdosó Bessenyei Mihály házatól járt mint gyermek a collegiumba, tehát csak nem gyermek-ifjan állott a szabadságharc zászlói alá. Mint compániás kapitány vett részt a szerencsétlen trencsényi ütközetben. Aszalay Ferenc fejedelmi titkárnak Berthóti Ferenc kassai vicegenerális-hoz 1708. aug. 8-ról intézett levele szerint, ott is lelta a csatamezőn halálát.

Más adat szerint azonban a trencsényi ütközetben súlyos sebet kapott és foglyul esvén Trencsényben 1708. aug. 9-én halt meg.

Mélyen megrendült a szerencsétlen hír hallatára a kemény harci élethez szokott apa, ki akkor éppen Rákóczihoz készült menni. *»Én udvarhoz nem mentem szegény édes fiam esetin való megkeserítettésem miatt – írja Károlyinak –, ha ifjúságot látok: nem tűrhetem, és nem mulathatom el férfiságomat majd meggyalázó keseregésimet.«*

I. Zsigmond neje Lövey Klára volt; Anna, Krisztina, Klára és Zsigmond gyermekei maradtak. Annát Balogh Miklós vette nőül, Klára Gyulai Jánosné lett.

Lövey Klára a Lövey Gergely munkácsi kapitány leánya volt, ő vele kapott jószágot Zsigmondunk Penyigén, és nagy darab szőlőt a beregszászi Hágcsóhegyen. Zsigmondunk sógorasszonya, Lövey Sámuel felesége volt Nadányi Margit, akitől egyenesen származott le az a Lövey Zsófia, akit Bessenyei Zsigmond unokája: István nevezett hitvestársának, mennyiben Lövey Zsófia a Bessenyei István neje atyja Gergely, Nadányi Margitnak Sámuel fiától származott unokája volt, ekként Nadányi Margit ősanyja az említett Istvántól leszarmazó ma élő Bessenyeieknek.

82 Széll im. 68–75.

A körösnadányi Nadányiak családfáján azonban Nadányi Margit nem fordul elő. Pedig a felette tartott halotti beszéd hiteles tanúsága szerint Nadányi Mihály és Gargócs Erzsébet szülőktől származott, kiknek eddig csakis János fiuk, a történetíró volt ismeretes; kétségtelen tehát, hogy ő édes testvére volt a most említett Nadányi Jánosnak s mint ilyen unokája annak a Nadányi Gergelynek, ki Báthori Gábor erdélyi fejedelmet, Szilassyval együtt, Nagy-Váradon 1613-ban megölte.

Midőn beillesztjük őt ennél fogva a körösnadányi Nadányiak családtagjai közé, ismétlések elkerülése végett csakis rámutatunk az említett halotti beszédben foglalt meleg közvetlenséggel festett élet és jellemrajzára; s minthogy a puritán egyházi férfiú, ki e beszédet elmondotta, bizonyára nem hízelkedett: hisszük, hogy Nadányi Margit, ki oly fényes női erényekkel ékeskedőnek rajzoltatik: a Nadányiak családfájának egyik ékessége leend.

Emez életrajz adataihoz nem lehet egyebet hozzá tennünk, mint azt, hogy első férje ecsédi Róthi István – kivel csak rövid két hónapig élt – annyira szerette Nadányi Margitot, hogy jószágait, nevezetesen sárospataki házát, és szőlőjét, tolcsvai kúriáját s szőlőjét, az ecsédi, bathi, szt.-lőrinci, dabi, apostagi, ragyolczi stb. javakat ő neki adta házassági jutalom fejében.”⁸³

Bessenyei Anna (†Gáva, 1746. 11. 01.) és Balogh Miklós fia: ifj. Balogh Miklós (†Gáva, 1802. 04. 29.). Felesége nevét nem tudjuk. Két gyermekük született: Dániel (†Gáva, 1775. 09. 18.) és egy leány (†Gáva, 1782. 08. 25.).

„Visszatérve a kuruc ezeres kapitány fiához: Bessenyei II. Zsigmond élete pályája szűk körre szorítkozott. A szabadságharc tárogató sípjai elhangzása után csendes nyugalom volt a Tisza-Bodrog közén; melyet az ősi vendégszeretet visszaállított oltárain való áldozás, és a vadászat zaja zavart meg. Otthon élt Zsigmond is – mint többi nemes társai – berceli udvarházában, vendég-látva és vendégségbe járva; aztán küszködött jobbágyaival, gyakorolva felettük, ha arra alkalmat szolgáltatnak, I. Mátyás király 1464. évben kelt adománylevele alapján, a vérhatalmat.

1732-ben Szabolcsmegye szolgabírája volt. 1741-ben Károlyi Sándor által felállított Haller gyalog regiment kapitányává nevez-

83 Széll im.75–77.

tetett ki; elfoglalta-e katonai tisztségét nem tűnik ki; később mint táblabíró-t találjuk Szabolcs vármegye szolgálatában.

Nemcsak a megyei ügyekkel törődött; mint elődjei úgy ő is, melegen érdeklődött az egyházi ügyek iránt, kiváltképp Bercel helység ref. egyházának volt pártfogója.

1744-ben újból romladozott a berceli ref. templom, melyet száz évvel előbb Bessenyei Boldizsár kijavíttatott; (úgy látszik ugyanaz a templom ez, mely már – mint fentebb említettük – 1337-ban is fent állott és az Edeléniek által Olasz Jánosnak átadatott.)

Zsigmond úr megegyezett Blandstörel Simon tokaji kőműves-sel, és a templomot gyökeresen helyreállíttatta.

Pedig nehéz gondokat örökölt atyjától, ki a hosszú szabadságharc alatt gazdasági ügyeit teljesen elhanyagolta. Ősi birtokai nagy részben elzálogosítva, örök bevallásokkal terhelve, részint nagyapja V. Mihály hűtlensége folytán eladományozva voltak.

A családnak nevet adó Besenyőt, a hozzátartozó Tepély pusztával, még a Thököly idejéből származott adósságai fedezésére kénytelen volt Bessenyei Zsigmond a (kuruc ezredes) 1698-ban idősb szihalmi Szabó Andrásnak és neje Illyés Annának, valamint testvéreinek, Szabó István, János és Ferencnek 1710 frtban bevallani, kik e birtokokba kir. bevezető parancs folytán az egri káptalan által ugyanazon évben be is iktattattak.

Besenyő ekkor praedium volt, minthogy a török alatt elpusztult; a Szabó-család, (különös kivételes példája a magyar faj szaporatlanságának,) a birtokba vétel után lassan-lassan annyira elszaporodott, hogy Besenyőt újból önálló helységgé emelte, s ma is nagy részben a Szabó családbeliek, vagy az ezen családba beházasodottak képezik az egész helység lakosságát.

Másik tekintélyesebb birtokot, egész Terpest, szintén Heves vármegyében, hasonlóképen I. Bessenyei Zsigmond adta el 1697-ben gr. Bagne Scipiónak, Szék (Heves) negyed részével együtt; kitől e birtokok azután 1707-ben Orczy István kir. táblai assessor kezére mentek által.

Sev pusztát (a mai Szőke puszta Hevesben) pedig gr. Buttler János egri vár commendánsnak adta el 30 körmöci arany duca-tért és 153 magyar forintért.)

A nemzeti nagy remények szétfoszlása tehát nagyon rideg valóságot hagyott vissza a kurucok ivadékára. E mellett II. Zsigmondnak a neoaquistica commissióval is meg kellett küzdenie, minthogy ő is felhívatott 1727-ben, hogy Nagy-Besenyő, Tepély puszta, dormánházi részbirtok és más heves-, külsőszolnokmegyei javakra vonatkozólag jogait igazolja.

Másrésről ő is pereket támasztott elidegenített ősi javainak birtokosai ellen.

Terpesre nézve azonban Orczy István jog-utódjával Orczy Lőrincsel 1750-ben már kiegyezett. *„Minthogy több Heves, Bihar és Pozsony vármegyei jószágok kikeresésére költség kívántatott»* s e célból neki 1749-ben báró Orczy Lőrinc 400 frtot már adott, ennél fogva báró Orczy Lőrincznek és két ágon levő maradékainak Terpest 620 r. frtért visszahúzhatlanul átadta.

Családjának utolsó férfi sarja lévén, ideje korán nősült; feleségül vette Ilosvay Bálint és Ignéczy Krisztina leányát, Máriát.⁸⁴

„De mintha a gondviselés azt akarta volna, hogy fordított címer ne álljon felette, midőn több mint 90 évi küzdelmes élet után 1786. jan. 31-én a bercei templom alatti családi sírbolt befogadja: neje Ilosvay Mária nyolc fiú és két leánygyermeket ajándékozott neki.

A fiúk mind magas termetűek és rendkívüli testi erejűek voltak.

A szabolcsi Bercelen máig is Vas-Bessenyeieknek emlegetik őket és roppant erejükről egész kis mondakör keletkezett, mely az irodalomba is átment.

A gyermekekkel bőven megáldott apának most már kétszeresen kellett anyagi gondokkal küszködnie, s habár nejevel Ilosvay Máriával Beregmegyében Ilosván, Ilonczán, Szajkófalván, Polyankán, Bilkén és Ugocsában Rákóczon szép részbirtokot kapott, mégis kénytelen volt Besenyő és Tepély birtok iránt is az előbb említett öreg Szabó András utódaival, név szerint Szabó Sándor, Szabó Zsigmond, Szabó Miklós, Mlinkó József és Tóth Pállal 1751-ben peregyezséget kötni, melynek erejénél fogva a Szabó familia még 8000 frtot lefizetvén, Bessenyő helység és Tepély puszta végleges tulajdonába jutott.

A birtokviszonyok taglalását elhagyva, térjünk vissza II. Zsigmond gyermekeihez.

84 Széll im. 77–79.

A leányok egyike: Julianna, tudományos voltáról volt nevezetes kortársai előtt, miként ezt gr. Vay László »Német Hivség« című munkájában feljegyezte. Egyszerű de szintén tudományosan művelt ref. paphoz, Rakovszky Sámuelhez ment férjhez; fia volt Rakovszky Dániel, Debrecen városnak e század elején hírneves főbírája, ki a Hortobágy vize kiöntésekor szerzett érdeméért I. Ferenc királytól aranylánccal díszítettett; unokája pedig Rakovszky Sámuel az 1848–9-ki vitéz honvéd-husár-ezredes.”⁸⁵

Bessenyei Julianna (†1789. 07. 13.) és nagyrákói és kelemenfalvi Rakovszky Sámuel fiai: Dániel, József és Sámuel.

Rakovszky Dániel (*Bócs, Borsod vm., 1761. 07. 01. †Debrecen, 1843. 03. 17., tem.: uo.) debreceni főbíró, akinek utca őrzi emléket a cívisvárosban, 1789. április 29-én vette nőül Lévay Zsófiát (*1772. †?). Hat gyermekük született:

Zsófia (*Debrecen, Cegléd u., 1790. 05. 07. †?),

Zsuzsanna (*Debrecen, Mészér u., 1792. 01. 17. †?) dabsi/gyóni Halász Gáspár felesége volt, később elváltak,

Sándor (*Debrecen, Varga u., 1795. 03. 02. †uo., 1797. 03. 18.),

Sámuel (*Debrecen, Cegléd u., 1796. 05. 25. †?),

Teréz (*Debrecen, Varga u., 1801. 11. 18. †?) és

Ludovika (*Debrecen, 1809. 08. 27. †uo., 1887. 02. 17.). Férje csaláadneve Lodohowsky volt. Leányaik:

Rakovszky-Lodohowsky Hermina (*Debrecen, 1829/30. †uo., 1893. 05. 15.), férje Sik Lajos (†1893 előtt) Debrecen főpénztárnoka és

Rakovszky-Lodohowsky Lujza (*Debrecen, 1844/45. †1915. 08. 30.), nagyváradi liber báró Jósinczy (Inczedy) Miklós neje.

Rakovszky József (†1839.) és Bakó Borbála nyolc gyermeke:

Borbála (†Gáva, 1798. 09. 08.),

Mária (†Gáva, 1800. 11. 16.),

Sámuel (*Gáva, 1802. 01. 13. †uo., 1871. 11. 11., tem.: uo.) 1848/49-es honvéd ezredes Gáván, 1852. szeptember 4-én vezetete oltár elé Batta Johannát (*1823 k. †Gáva, 1889. 04. 19.),

Dániel (*1806 körül †Gáva, 1891. 12. 27.) kétszer nősült; I. Gáva, 1831. december 29. nemes Szilágyi Zsuzsanna (*Erdőbénye,

85 Széll im. 79–80.

1813 k. †Gáva, 1845. 08. 22.) (Sz. Mihály és baskói és szikszai Szikszay Mária leánya), II. Bartha/Barna Jusztina (*Nyírgyulaj, 1809 körül †Gáva, 1891. 09. 15.). Négy gyermekük:

József (*Gáva, 1834. 01. 24. †uo., 1834. 01. 31.),

Zsuzsanna (*Gáva, 1840. 09. 01. †?),

Ida (*Gáva, 1844. 04. 30. †uo., 1845. 09. 08.) és

József (*Gáva, 1850. 08. 10. †uo., 1881. 12. 07.), aki Litkey Teréziát (*Pátroha, 1857. †Gáva, 1883. 02. 13.) vette nőül. Két fiút nemzettek:

József (*Gáva, 1878. 03. 03. †?) és

László Sámuel (*Gáva, 1879. 06. 25. †uo., 1879. 09. 21.).

Rakovszky József (†1839.) és Bakó Borbála további gyermekei:

József (*Gáva, 1807. 03. 01. †uo., 1808. 05. 30.),

Eszter (*Gáva, 1809. 10. 01. †uo., 1834. 07. 22.) Gáván, 1827. december 27-én esküdött örök hűséget nemes Mikecz Mihálynak (*1802 körül †Gáva, 1867. 06. 10.). Három kiskorú gyermekeik:

Mikecz István (*Gáva, 1829. 01. 17. †uo., 1836. 11. 25.),

Mikecz Mihály (* és †Gáva, 1831. 09. 16.) és

Mikecz Eszter (* és †Gáva, 1831. 09. 16.), előbbi ikertestvére.⁸⁶

Rakovszky Borbála (*1814 körül †Gáva, 1896. 06. 21.) Horváth Márton református lelkész neje volt, egy leányuk született: Horváth Julianna (*1847 körül †Gáva, 1921. 03. 24.), baskói és szikszai Szikszay Dániel felesége, és végül

Rakovszky Julianna (*Gáva, 1816. 03. 09. †uo., 1824. 04. 21.).

„A nyolc Bessenyey-fiú legidősebbje: László, mint hasonló nevű elődje Rákóczi alatt, a sárospataki kollégiumból sietett ifjan 1745-ben Mária Terézia kibontott zászlói alá; mint a Vetéssy ezred zászlótartója részt vett a sziléziai, majd 1746 és 47-ben az olaszországi hadjáratban, bámulatot keltve óriás termetével. 1747. október 10-én saját kérelmére Genuában kelt elbocsátványban sajnálkozva mentette fel ezredese de Epelle a katonai szolgálát

⁸⁶ A Mikeczek. Budapest, 2005. 81-82.

alól, szokatlan meleg hangon emelvén ki, miszerint két évig tartott katonai pályafutása alatt *»állandóan tanúsított hősiessége által annyira kitűnt, hogy nemcsak ő maga (az ezredes), hanem az egész ezred, nemkülönben ennek összes tisztjei kiváló élvezetet merítettek abból.«* Valószínű, hogy abban a korban, midőn a személyes bátorságnak oly nagy kelete volt, a bátor és rendkívüli testi erővel felruházott ifjú csakhamar magasabb tisztségre emelkedett volna; azonban ő megelégedett oda haza Szabolcsban szolgabírói állással, melyet hazamenetele után nem sok idő múlva el is nyert.⁸⁷

VII. László (*1722 körül †Gáva, 1782. 02. 10.) a református egyház kurátora volt. Nejétől, Dombrády Annától (†Gáva, 1778. 07. 18.) született gyermekei: (I.) József, Erzsébet, (VIII.) János és Anna.

I. József kétszer nősült; I. Gáva, 1790. május 12. nemes Pető Julianna, II. Paszab, 1806. december 30. (elj.) Dremkő/Dringó Mária. Négy gyermekük:

IV. Boldizsár Feketetőton élt. Két felesége: I. Lasztóczi Anna, II. nagyilosvai Ilosvay Paula. Fia:

II. József, simontornyai jegyző, fényképész, szakíró.

Ábel (*Gáva, 1791. 03. 25. †uo., 1794. 12. 16.),

Aurélia (*Gáva, 1794. 04. 15. †uo., 1794. 12. 16.) és

Anna (*Gáva, 1797. 09. 21. †?).

Erzsébetet alig említik a források. Gáván, 1783. június 9-én vette nőül Orosz Sámuel református lelkész.

VIII. János (*Gáva, 1761. 04. 20. †?) és

Anna (*Gáva, 1767. 02. 19. †Feketetőt, Bihar vm., 1859.) író-nő, akinek szellemi hagyatéka a Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Értéktár része, mint ahogy Bessenyei György munkássága, a tiszaberceli műemlék szivattyútelep és a paszabi szöttes is.

„Mihály, Zsigmond és István atyjuk mellett gazdálkodással foglalkoztak.”⁸⁸

VI. Mihály (†Feketetőt, Bihar vm., 1783.) testőr,

III. Zsigmond, paszabi földbirtokos ragyolczi Csoma Klárának esküdött örök hűséget. Gyermekeik: Zsuzsanna, II. András, Ábrahám és Borbála.

87 Széll im. 80–81.

88 Széll im. 81.

Zsuzsanna (*Gáva, 1759. 04. 05. †?),

II. András (*1755 k. †Paszab, 1835. 05. 01., tem.: uo., 1835. 05. 03.) neje Lőrinczy Borbála (*1768 k. †Gáva, 1842. 01. 31., tem.: Paszab, 1842. 02. 02.). Egyetlen gyermekük,

III. András (*1793 k. †Paszab, 1849. 08. 28., tem.: 1849. 08. 30.) kolerában halt meg. Gáván, 1816. május 19-én vette nőül Vida Krisztinát (†Paszab, 1825. 05. 10., tem.: uo.). Gyermekük:

Ottília (*Paszab, 1817. 03. 09. †uo., 1859. 04. 25., tem.: 1859. 04. 27.) Paszabon, 1836. szeptember 22-én ment feleségül nagybessenyői Bessenyey Farkashoz (*1815. †Erdőgyarak, 1877. 03. 13., tem.: uo., 1877. 03. 15.) (B. VII. György, 1776-1859 és Szabó Lídia fia) és

VIII. László (*Paszab, 1820. 06. 16. †Gáva, 1895. 02. 11., tem.: Paszab, 1895. 02. 13.). Esküdött Gáva, 1854. augusztus 20. Felesége: Hegyessy Lujza (*Szeghalom, Békés vm., 1833 körül †Gáva, 1897. 11. 20.) (H. Mihály és Nagy Sára leánya). Nagy jötevői voltak a paszabi református egyházközségnek. Felújították a református templomot, jelentős építkezések voltak, a templom melletti sírkertből exhumáltatta az ott eltemetett őseit, rokonait és egy új kriptába helyeztette el őket. Jelentős összeggel támogatta a nyíregyházi Bessenyei-szobor elkészültét. Rendelkezésére bocsátotta családi levéltárát Széll Farkasnak a családtörténeti könyv megszületéséhez.

„**A paszabi egyház** lélekemelő ünnepélynek volt színhelye június 30-án. Nagybessenyői Bessenyey László, a régi híres Bessenyey-család ivadéka, 70 éves aggastyán, egyházunkat, mint családjának ősi fészket, becses adományyal ajándékozta meg. Tornyunk tetőjét néhány év előtt egy erős szélvihar ledöntötte s az egyház, pénzhiány miatt, csonka tetővel fedette be. A buzgó tagok régóta gondolkoznak a felett, hogy miként lehetne a hatalmas kőtoronyra méltó sugár-tetőt építtetni? Nagybessenyői Bessenyey László a jelen év tavaszán azzal az örömhírral lepte meg a paszabi egyházat, hogy ő a tornyot saját költségén fényes bádog-tetővel fogja befedetni, az egész szent hajlékot kívül-belől kijavíttatja, a templom környékét kövezettel, a feljárt három ölnyi kő-lépcsőzettel s az út felől kőkerítéssel látja el; s ígéretet tett, hogy szerény egyházunk továbbra is gondoskodása tárgya lesz. Ígéretét tett követte.

A munka már javában foly; június 30-án a toronyra feltették a gombot, a nagyérdemű patronusnak és családjának, községünk összes lakosainak s a szomszéd falvakból összesereglett nagyszámú érdeklődőknek jelenlétében. A nagy közönségnek csak kis részét fogadhatta be kis templomunk, melyben emelkedett szellemű alkalmi beszédet Kósa Imre helybeli ref. lelkész mondott, hála adva Istennek, hogy támaszt időnkint férfiakat, a kik a szeretet lelkétől vezéreltetve, nem fáradnak el a jó cselekedetekben.”⁸⁹

„Orgona-ünnepély Paszabon.

Augusztus 27-én feledhetetlen napja volt a szabolcsvármegyei Paszab község ref. gyülekezetének, »*Mindenek megújultak*«, megszépültek s fejlődtek e kis egyházban. Rövid 10–12 év alatt új paplak, mintaszerű két iskola, új tanítói lakás épült; tetemes – mintegy 2000 korona költséggel megújított a templom; új hivatalos helyiség készült s mindezek koronájaként egy remek szép orgonát készíttettek templomukba, amely 6000 koronán felüli összegbe került. Ez a megújított egyház ünnepelt. Ünnepelte külső megújítását Isten kegyelméből s a mi ref. egyházunkban oly gyakran előforduló buzgóságos szívből fakadó kegyes hagyományokból.

Nagybessenyői Besseney László, a nagy György családjának egyik ivadéka 104 kat. hold földet és erdőt hagyott a paszabi egyháznak s ez a hagyományt úgy kamatoztatja, hogy egy kis paradicsommá változtatja a templom környékét, a hol jól érezze magát kicsiny és nagy, s e célja elérésében hatalmas eszköz lesz, az aránylag nagy költséggel épült, de külsőleg is remek s bensőleg is a legjobban sikerült gyönyörű hangú orgona. Hétköznapra volt téve az ünnep, hogy a környékbeli papok és tanítók is jelen lehessenek, s következőleg folyt le. Délelőtt 10 órakor ünnepi harangozás után bevonult a közönség a templomba s a 37. dicséret 1. és a XXXIII. Zsoltár 1. versének eléneklése után Görömbey Péter esperes avatta fel igen szép imával az orgonát, amely nyomban mégis szólalt az Ivánka Zoltán hódm.- vásárhelyi énektanár varázsos ujjai alatt s gyönyörködtette s könyek fakadásáig megragadta az ünneplő közönséget. Majd egy vegyes kar adott elő Szikszay András ibrányi lelkész igen ügyes veze-

⁸⁹ Szikszay András cikke. Sárospataki Református Lapok, 1889. július 15., 28. szám.

tésével egy alkalmi éneket, s felment a szószékre az ünnepély szónoka Andrassy Kálmán s beszélt úgy, amint csak ő tud az isteni erőről, mely megdicsőül az emberben, mikor nagy hatások és eredmények jelennek meg működése nyomán, mint itt, ebben a gyülekezetben is. A zsúfolásig megtelt templom minden hallgatója oda tapadt szemével, lelkével a szónokra s ez az odaadó figyelem s lassanként mind több-több szemnek könybe lábba-dása tanúja a szívből fakadt s nagy műgonddal megkészített s rendkívüli hatást elért beszédnek.

Kár, hogy ez a legelső közbe való emberünk nem bocsátja közre az ő gazdag tudásának s mélyen érző lelkének ezen izes gyümölcsseit. Alig emlékszünk olyan hatásra vegyes gyülekezetnél, amilyen ennek a beszédnek nyomában fogva tartotta a lelkeket még órák múlva is.

Ismét vegyes kar, majd orgonajáték fokozta a felajzott sziveket, amelyek után egy új pár esketését végezte az alantírott s a helybeli lelkész olvasta fel az orgonaépítés előzményeit s a tett adományokat. Mindenki tudta és érezte azonban, hogy ez a felolvasás szerénységből nem volt teljes s hogy Paszab megújulásában a fejedelmi adományon kívül Veres János lelkésznek is igen nagy érdeme van a hagyomány jövedelmének bölcs felhasználása s a gyülekezet egyes és céltudatos vezetése körül.

Gyülekezeti ének után dísz-presbiteri gyűlés tartatott az esperes úr elnöklete alatt, amelyen határozatokban örökítették meg az ünnep okait, célját, lefolyását s tényezőit s méltassák az érdemeket.

Hiányos volna tudósításom, ha még két dologra ki nem terjeszkedném. Az egyik az a két ajándék, amelyet ez ünnep alkalmából kapott az egyház. Ugyanis Hrabovszky Sámuel társulati felügyelő és festő egy régebbi fénykép után oly ügyes és szakavatott kézzel festette meg pastel- és krétarajzban az egyház nagy jóltevőjének, Bessenyei Lászlónak arcképét, hogy a kép sikere felett a bámulatnak és elragadtatásnak adtak kifejezést azok, akik a nemes gondolkozású pátrónust ismerték. Hrabovszki a lelkésszel egyetértésben igen kellemes meglepetést szerzett ezzel az ajándék festményével az ünneplő közönségnek. Horváth Gyula balsai jegyző pedig egy érdekes kovácsolt vasból remekül, özszerót urasztali abrosztartó keretet ajándékozott ugyanezen alkalommal, mint idevaló születésű a paszabi egyháznak.

A második, amiről még meg kell emlékezniem, az egyház szíves, magyaros vendéglátása, közebéde, amelyen dikciókban szívesen róttuk le az egyház haladása feletti örömünknek és elragadtatásunknak adóját Veres János lelkész, Kun Bertalan tanító, Marossy Bertalan jegyző és az ő kedves nejeik irányában, a kik egyetértésben, közakarattal nemcsak nagy dolgokat vittek véghez, de az ezek betetőzésére adott ünnepély ügyes és előzékeny elrendezésével is lekötelezték vendégeiket.

Talán hosszúra is nyúlt tudósításom; azonban aki ott volt és látta úgy megépítve s megújítva a paszabi egyházat, mint mi, az azzal az óhajttal zárja be e tudósítást, hogy bárcsak minden, vagy legalább sok egyházunk jutna el arra a kedvező helyzetre, hogy oka és joga lenne ünnepelni, mint a derék paszabiaknak.

*Korocz József.*⁹⁰

Halála után vagyonukat az eklézsiára hagyták. Nevét napjainkban is nagy tisztelet övezi. Három lelkész temette: Baráth, Pósnán, Veres János paszabi lelkész. Ugyanakkor mégis érdekes (?) a bejegyzés a szertartásról: „Kegyetlen idő támadt a Paszabra szállításakor, a szél a havat hordta, úgy hogy egyik (...) a másikat nem lehetett látni. A dűsgazdag és Lázár egyszerre mennek az Úr elébe, vajon ott fenn utjok keresztezi-e egymást, mint az evangéliumi gazdag és Lázár útja?”⁹¹ Arcképét a református parókián őrzik.

III. Zsigmond további gyermekei:

Ábrahám (*1762. †Paszab, 1815. 03. 27., tem. uo.), „Tekintetes *B. Besenyei Ábrahám* Úr hűs nőtelenységben élven következképpen minden mag nélkül is holt meg mint edj hat esztendei sínlődözése után tanítással a templomnak déli oldalán a torony mellé, Várad József prédikátor”⁹² és

Borbála (*Gáva, 1770. 01. ? †1810.).

Bessenye X. István (†Gáva, 1817. 05. 18., tem.: uo.) lövei és lövöpetri Lövey Zsófiának (Zsuzsa) esküdött örök hűséget. Gyermekeik: (XI.) István, (VII.) György, Heléna és Zsófia.

90 Sárospataki Református Lapok, 1908. szeptember 6., 36. szám.

91 Magyar Nemzeti Levéltár Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltára (a továbbiakban: MNL SZSZBML), Gávai református halotti anyakönyvek, 1874-1907. 1895. február 11., 4. sorszám.

92 MNL SZSZBML Paszabi református halotti anyakönyvek, 1803. (1811. júl. 28.) – 1844., II. kötet, 1815. március 27., 128. l.

XI. István (*1795 előtt †1806 körül),

VII. György (*1776. †1859. 09. 14.) 1815 előtt vette feleségül Szabó Lídiát. Utódaik: Farkas, Anna, Klára, Teréz és (VIII.) Mihály.

Farkas (*1815. †Erdőgyarak, 1877. 03. 13., tem.: uo., 1877. 03. 15.) Paszabon, 1836. szeptember 22-én vette nejéül nagybesenyői Besseney Ottíliát (*Paszab, 1817. 03. 09. †uo., 1859. 04. 25., tem.: 1859. 04. 27.) (B. III. András, 1793 k.-1849 és Vida Krisztina leánya),

Anna (*1817. †Erdőgyarak, 1894. 12. 01., tem.: 1894. 12. 01.) Erdőgyarakon, 1843. december 1-jén ment feleségül dukai és szentgyörgyvölgyi Széll Sámuel református lelképásztor, Csongrád megye táblabírájához (*Vetés, Szatmár vm., 1797. 02. 27. †Hódmezővásárhely, 1871. 11. 08., tem.: uo., Arany temető, 1871. 11. 10.). Hét gyermeket nemzettek: Széll Farkas, Ákos, Mihály, Lajos, Imre, Zoltán és Anna.

Széll Farkas (*Hódmezővásárhely, 1844. 04. 28. †Budapest, 1909. 12. 17., tem.: uo., Kerepesi úti temető, 1909. 12. 18.) történetíró, debreceni ítélőtáblai tanácselnök, a Ferenc József Rend középkeresztese, 1896. augusztus 5-én Ischlben kelt legfelsőbb elhatározás alapján engedélyt nyert korábbi előnevei mellett a „bessenyei” előnév használatára (Liber Regius LXIX. kötet, 874. o.), nemességét a m. kir. belügyminiszter 7.792/1896. számon igazolta. Neves genealógus volt. Szegeden, 1870-ben vezette oltár elé csalticzi és váli Vály Máriát (*Szeged, 1850. 04. 09. †Abbazia, 1924. 11. 20.), V. Benedek és Kovács Jozefa leányát. Házasságuk gyermektelen maradt, egy örökbefogadott leányuk volt, Marianne.

Széll Ákos (*Hódmezővásárhely, 1845. 09. 14. †Buziásfürdő, 1903. 06. 04.) dr. jur., ügyvéd, Csanád megye főjegyzője, országgyűlési képviselő 1870. szeptember 30-án vette nejéül Gyenes Máriát (*Makó, 1847. †Szeged, 1924. 07. 10.). Gyermekük: Erzsébet (*Makó, 1880. 11. 26. †?) és Ákos (*Makó, 1883. 11. 01. †1935.) MÁV-titkárs. Neje Ketter Aranka (*Szeged, 1893. 06. 04. †?) (= Szeged, 1911. 02. 07.), leányuk Márta (*Szeged, 1912. 12. 29. †?).

Széll Mihály (*Hódmezővásárhely, 1848. †Tiszaföldvár, 1888. 05. 17.) gyógyszerész feleségei: I. Faltay Ilona, II. Bohus Jusztina. Fia második nejétől:

Széll Mihály (*Tiszaföldvár, 1883. 06. 03. †Budapest, 1928. 05. 15.) vallás- és közoktatásügyi minisztériumi számvizsgáló (= Budapest, 1911. 06. 29. Ábel Margit (*1886. 06. 28. †?). Fia:

Széll Jenő (*Budapest, 1912. 06. 23. †uo., 1994. 01. 15.) újságíró, műfordító, művelődéspolitikus.

Széll Lajos (*Hódmezővásárhely, 1851. 04. 02. †Gyoma, 1881. 11. 20.) dr. med., Budapest székesfőváros helyettes főorvosa, Gyoma város tisztiorvosa (= Budapest, 1875. Laborszky Anna (*1858. †Bécs, 1901. 06. 16.). Gyermekeik:

Ervin (1877-1879) és

Marianne (*Budapest, 1880. 03. 01. †?) író, Széll Farkas (1844-1909) örökbefogadott leánya. Kétszer ment férjhez:

I. Debrecen, 1898. július 16. körösszeghi és adorjáni gróf Csáky Kálmán (*Kassa, 1876. 05. 04. †uo., 1943. 02. 13.) m. kir. honvéd huszárfőhadnagy, a Magyar Film Iroda Rt. ügyvezető igazgatója, a Magyar Légiforgalmi Rt. főtisztviselője⁹³, elváltak,

II. Debrecen, 1903. augusztus 25. Jan Kubelík (*Michle, Csehország, 1880. 07. 05. †Prága, 1940. 12. 05.) hegedűművész. Fia második férjétől:

Rafael Jeroným Kubelík (*Býchory, Csehország, 1914. 06. 29. †Kastanien-baum, 1996., tem.: Slavín, Prága, Vyšehrad temető) karmester és zeneszerző (= 1963. Elsie Morison (*Ballarat, Victoria, Australia, 1924. 08. 15. †Prága, 2016. 04. 05.) szoprán operett énekesnő, az Ausztrál Rend lovagja.

Széll Imre (*Hódmezővásárhely, 1854. 05. 18. †Budapest, 1927. 01. 15.) feleségei:

I. Budapest, 1885. Farkas Lujza (†Petőpuszta, 1905.),

II. Budapest, 1906. Vargha Margit (*1888. †Varbó, 1910.),

III. Budapest, 1916. június 14. dukai és szentgyörgyvölgyi Széll Julianna (*Hódmezővásárhely, 1885. 09. 21. †?) (Sz. Sándor és Erdöss Julianna leánya). Fia második nejétől:

Széll Imre (*Petőpuszta, 1907. 05. 22. †Budapest, 1979. 09. 05., tem.: uo., Farkasrét, 1979. 09. 26.) okl. gépészmérnök, a MAHART főmérnöke, nemességét a m. kir. belügyminiszter 21.004/1932. szám alatt igazolta. Felesége Ravasz Paula (*1907.

⁹³ Gudenus János József: A magyarországi főnemesség XX. századi genealógiája, I. kötet. Natura Kiadó, Budapest, 1990. 269.

†Budapest, 1981. 09. 15., tem.: uo., Farkasrét, 1981. 10. 06.) (= 1938.). Fiai Árpád és Imre.

Széll Árpád Nagy Mártától született gyermekei: Tamás és Judit,

Széll Imre és Váry Lívia fiai: Imre és Balázs.

Széll Zoltán (*Hódmezővásárhely, 1857. 10. 18. †Budapest, 1923. 09. 22.) gyógyszerész és esztelneki és nagynyújtódi Jancsó Flóra (*Belényes, 1855. 07. 14. †Budapest, 1926. 11. 21.) (= Kapocsa, 1889. 11. 09.) öt gyermeke: Ilona, Flóra, Lajos, Piroska és Rózsa.

Széll Ilona Anna Mária (*Nagykőrös, 1890. 09. 04. †Budapest, 1956. 10. 09.) gyógyszerész, nemességét a m. kir. belügyminiszter 21.004/1932. szám alatt igazolta,

Széll Flóra Julianna (*Nagykőrös, 1892. 10. 22. †Budapest, 1976. 12. 07., tem.: uo., Farkasrét, 1976. 12. 22.),

Széll Lajos Zoltán Farkas (*Nagykőrös, 1894. 08. 22. †Budapest, 1968. 11. 21., tem.: uo., Farkasrét, 1968. 11. 30.) dr. jur., főjegyző Kolár Alicetől született fia:

Széll György, neje Ute Eichmann.

Széll Piroska (*Nagykőrös, 1896. 05. 31. †Budapest, 1963. 08. 14., tem.: uo., Farkasrét, 1963. 08. 21.).

Széll Rózsa (*Nagykőrös, 1897. 10. 17. †Budapest, 1979. 12. 10., tem.: uo., Farkasrét, 1980. 01. 03.).

Széll Anna (*Hódmezővásárhely, 1859. †?).

Bessenyey Klára (†1836.).

Bessenyey Teréz (*1823. †Derecske, 1902. 06. 12., tem.: uo., 1906. 06. 14.) férje: nagyrévi Haranghy Bálint (*1809. †Derecske, 1892. 07. 31., tem.: uo., 1892. 08. 02.). Három gyermekük: Jenő, Iréne és Róza.

Haranghy Jenő (*1848. †Derecske, 1913. 01. 18., tem.: uo., 1913. 01. 21.),

Haranghy Iréne, Bohus Gyuláné és

Haranghy Róza, férje Puskár Zsigmond, fiuk: Puskár Dezső.

*Bessenyey VII. Mihály (*1825. †1902 után) 1868 előtt vette nejéül Jancsó Júliát. Fiai:*

Elemér (*1868. †?),

Ákos fiatalon †,

Emil fiatalon † és

Zoltán (*1871. †?), neje Popovics Anna (P. Elek és Illovcics Anna leánya). Gyermekük – az utolsó Bessenyeyek ebből az ágból:

György fiatalon †,

Zoltán fiatalon †,

Edit, Berecz Jánosné és

Márta (*Erdőgyarak, 1910. 09. 10. †Páty, 1998. 06. 02., tem.: Gyöngyös, 1998. 06. 24.) Nagyváradon, 1938. február 6-án esküdött örök hűséget rétháti Kövér Lajos (*Arad, 1899. 11. 06. †Gyöngyös, 1990. 01. 18., tem.: uo., Felsővárosi temető, 1990. 01. 25.) MNB tisztviselőnek. Gyermekük: Kövér István, Ágota és Anna.

Kövér István (*Nagyvárad, 1939. 12. 02.) okleveles gépészmérnök neje neczpáli Justh Melánia (*Hargita, 1943. 05. 24.) (J. Dénes huszár alezredes és Lauringer Melánia leánya) szerkesztő (= Budapest, 1970. 09. 12.). leányuk Eszter (*Budapest, 1972. 03. 11.), férje Eszes Zoltán (*Budapest, 1969. 06. 07.) (= Budapest, 1998. 09. 19.). Fiuk Kövér Zoltán (*Budapest, 1974. 03. 28.) okleveles építészmérnök.

Kövér Ágota (*Nagyvárad, 1941. 10. 09.), férjhez Klenovics Györgyné (*Gyöngyös, 1939. 04. 23.). Esküdtek Gyöngyösön, 1969-ben. Leányaik Anna és Ágota (*Gyöngyös, 1976. 08. 25.).

Klenovics Anna (*Gyöngyös, 1970. 03. 20.) férje Benedecké János (*Orosháza, 1971. 08. 18.) (= Gyöngyös, 1990.). Leányaik: Anna (*Gyöngyös, 1991. 01. 23.), Dóra (*Gyöngyös, 1994. 10. 01.) és Edit (*Budapest, 1999. 02. 10.).

Kövér Anna (*Nagyszalonta, 1943. 08. 26.) = polg. Budapest, 1967. június 26., egyh. Budapest, Terézvárosi Plébánia, 1967. július 9. mácsai Csernovics József (*Bánk, 1929. 07. 29. †Vác, 2009. 10. 25. v. 2010. 10. 27.) leánya Csernovics An(n)y (*New York, 1968. 08. 18.) (= New York, 2000. 08. 19. Kevin Artale).

Bessenyei Heléna férje guti Fülöp Lajos.

Bessenyei Zsófia bilkei Lipcsey Józsefné (†1836 előtt). Öt gyermekük:

Lipcsey György = Komjáthy Flóra,

Lipcsey Flóra = Szathmáry Gábor,

Lipcsey András = Pápay Zsófia, fiuk Mihály,

Lipcsey Sámuel = Tiszafüred, 1846. május 24. Lipcsey Teréz (L. Sámuel és Pottornyay Lídia leánya) és

Lipcsey Dénes (†Tiszafüred, 1867. 08. 07.) = Tiszafüred, 1845. november 9. Vajda Eszter.

„Boldizsár, Sándor és György a magyar testőrségbe léptek be.

Boldizsár azonban mint testőrző nem soká szolgálhatott, – írja Laczka János – mivel őt roppant nagysága, és szinte három mázsát nyomó nehézsége miatt nem lehetett lóval győzni, különben is az igen nagy test hamar ráunt a lovaglásra, azért el is kéredzett s a becsület vissza kísérte hazájába, még most is fent lévén emlékezete Bécsben az ő rendkívül való nagy testére nézve.

Sándor, tovább lakván a testőrzők között – folytatja Laczka, – a bámulásig kipallérozta magát, a német és francia nyelveket jól megtanulván.

1773. év április 27-én átlépett a testőrségből kapitányi ranggal a Leopold herceg ezredébe; és előbb a bajor örökösödési háborúban, majd később a török elleni hadviselésben vett részt s a hadjárat végeztével nyugalomba vonulva Szabolcsmegyébe Kelinc nevű kis szigetecskére tért vissza, ahol Milton magyarrá tételével próbálkozott meg.

Írt egyéb apró kísérleteket is; azok egy része a kassai Magyar Múzeumban jelent meg, melynek szívesen látott vendége vala.

Meghalt 1809. február 24. Hamvai »a szőke Tisza szigetes kebelében«, az említett Kelincen ott pihennek, hol – tehetségét felülhaladó feladata megoldásában – mint maga kifejezi: »Milton fordításában hevült.«

Laczka és utána Závodszy is azt állítja, hogy Bessenyey Sándor, Boldizsár és György „mindazon egy időben vétettek be a testőrök seregébe”.

Adataink szerint Sándor ment fel Bécsbe elsőnek, mint testőr. 1764. évi márc. 29-én a testőrségnél van, ekkor ír, Bécsből atyjához, és sürgeti, hogy Boldizsár is lépjen be a gárdába. Ugyanazon évi október 14-én Prágából kelt levelében már nem csak a saját, hanem bátyja Boldizsár gárdista reflexióit is írja meg atyjának; tehát bizonyos, hogy Boldizsár 1764. évi március havát előzőleg nem volt testőr; holott Sándor már az vala; ő is ez évben mehe-

tett fel, mert az egykorú névkönyvekben megjelent testőrségi névjegyzékekben neve csakis 1765-ben kezd előfordulni, az 1765-iki névkönyv pedig – köztudomás szerint – az előző év adatai alapján készült, minthogy 1764. év végén kinyomtatva szétküldetett.

Boldizsár és Sándor testőri pályájára nézve még azt említjük meg, hogy mind kettő Szabolcsmegye ajánlata folytán vétetett fel a nemes testőrök seregébe.

György, a költő-bölcsész, kiről először kellett volna szólanunk, mint irodalmunk egyik úttörője tette halhatatlanná nevét, melyet Toldy Ferenc egy új irodalmi korszak határának megjelölésére állított oda mezzgyéül; azonban Beöthy Zsolt az imént megjelent, mesteri tollal írt tanulmányában kimutatta, hogy helye fontosabb, mint ahova Toldy állította: nem csak egy új irodalmi, hanem egy új művelődési korszak megkezdője. *»Kétségtelenül ő volt az – mondja Beöthy – a ki nemzeti fejlődésünknek az ő korától máig követett célját kitűzte: legyünk minél inkább európaiak, s minél magyarabbak. A szem, mely százados tévelygés után először látta be, hogy a két tétel közt nincs ellenmondás, s az ajak, mely összeegyezősöket meg is tudta magyarázni, a gondviselés ajándéka volt nemzetünknek.«*

Életpályáját, azokat a hatásokat, melyek fejlesztették, eme tanulmányában nagy sikerrel és igazi színekkel ecsetelte a kitűnő szerző.

Nekem tehát nem lehet más feladatomb, mint azokra az adatokra szorítkoznom, melyek eddig ismeretesek nem voltak, és egyfelől Bessenyei György élettörténetének pótlására, másfelől belső életének bővebb megvilágítására szolgálhatnak.

Bessenyei György születési évének meghatározásánál, mint-hogy biztos anyakönyvi adatra nem lehet támaszkodni, eltérők a nézetek.

Laczká, ki György úr szívességéből Bécsben, nála lakott és étkezett, születési évét, elég kényelmesen 1740. és 1750. közti időszakra teszi; Wurzbach már tudni véli, hogy 1740-ben született; Toldy F. előbb, úgyszintén Ballagi Aladár és Beöthy Zsolt is 1742. évet jelölték meg születése idejéül. Később Toldy 1744-ben állítja születtnek, még pedig hitelesnek ígérkező, a testőrség levéltárából, magától a testőrkapitánytól vett feljegyzés nyomán. Závodszy 1748-ban gondolja, hogy született; végre Szinnyi

Gerzson az 1747-ik évet állapította meg születési évének; mely megállapítást Beöthy Zsolt is a legelfogadhatóbbnak jelentett ki említett tanulmányában.

A vélemények ilyenén elágazását az okozta, hogy maga Bessenyei György a „Holmi” c. műve 85. lapján midőn elszámolja, hogy 13 éves volt, mikor Sárospatakon a syntaxist odahagyta, egy évig ott-hon tanult, négyig hevert; egyszersmind azt is nyilvánítja, hogy „*ezután Bécsbe jövéen, csak eszembe ötlök, hogy tanulni kellene, – . . . tanulni kezdek és egy húzómban tizenegy esztendeig szüntelen ölöm magam;*” minek következtében az itt említett 11 esztendőt a születési év meghatározásánál számításba véve, Toldy a „Holmi” kiadása (1779.), Závodszy pedig írása (1778.) évéből következ-tette a születési időt.

Szinnyi új, általa felfedezett azon adatra alapította véleményét, hogy Bessenyei György a „Geschäfte der Einsamkeit” c. művében 1775. szeptember 12-én 28 évesnek mondja magát; azonban míg egyfelől a születési évül ez alapon az 1747. évet állapítja meg, másfelől nem felejt el számításba venni úgy a testőrségbe me-netele idejének idő szerinti meghatározását, valamint a „Holmi” említett adatát, s az ő számítása (mely szerint a testőrségbe lé-pése Bessenyei Györgynek 1766. év folyamában történt volna) közti ellentétet úgy véli kiegyeztethetőnek: hogy a „Holmi” idézett részét éppen úgy írhatta B. György 1777-ben, mint Závodszy szerint 1778-ban.

Ezek szerint minthogy magának Bessenyei Györgynek kije-lentéséből tudjuk, hogy 18 éves volt míg otthon hevert: születési idejének biztos meghatározásánál először az a kérdés dönten-dő el, hogy mikor vétetett fel a nemes testőrség tagjai sorába? Másodsorban pedig az, mely időre esik bécsi ébredése, vagyis mi-kor ötlött eszébe — mint magát a „Holmi”-ban kifejezi — hogy tanulni kellene.

Toldy Ferenc határozott adatot közöl arra nézve, hogy Bessenyei György 1765. június 8-án vétetett fel a testőrségbe. De minthogy emez, a testőrség levéltárából nyert adat, a szintén ugyanonnan vett azon adatával, hogy B. György 1744-ben született, össze nem egyeztethető, mert e szerint 21 évesnek kellett volna lennie, midőn a testőrségbe belépett: azt mindaddig óvakodással fogadtam, míg más, kétségtelenül megbízható helyről vett adattal megerősített-nek nem találtam.

Az eddigi életrajzírók Besseney Györgyöt mindannyian Abaúj vármegye által küldették fel a gárdába. Beöthy Zsolt nem tudja megfejtteni ugyan, hogy a 18 éves Besseney miképp került Szabolcsból Abaújba, de minthogy nem volt oka az annyiszor állított, tehát általa is joggal teljes bizonyosnak tarthatott körülményben kételkedni, elfogadta azt ő is valóságnak.

Pedig bizony Abaújvármegyének semmi része nem volt abban, hogy Besseney György testőr legyen. Őt Szabolcsvármegye ajánlatára vették fel a testőrök közé. Szabolcs vármegyéé tehát az érdem, hogy Besseney György magosabb látókört kaphatott, s a benne szunnyadó eszméket életre hívhatta.

Minthogy Szabolcs vármegyének emez ajánlása 1765. márc. 5-én kelt, továbbá minthogy 1766. évnél előbb a testőrségi névjegyzékekben nem találjuk Besseney Györgyöt, de az 1766. évben már ott olvassuk 105-iknek nevét 113 társáé között; tudva, hogy ezen névjegyzékek, – mint arra már rámutattunk – az előző évben készültek: semmi kétség nem férhet ahhoz, hogy Toldy Ferenc említett azon adata, miszerint Besseney György 1765. június 8-án vétetett fel a testőrségbe, a valóságnak megfelel.

Lehet, hogy befolyással volt daliás alakja arra, hogy megyétől ajánlásba hozassék; de azt hisszük, nem csalódunk, ha a gárdába való felmenetelét arra a rugóra vezetjük vissza, melynek érvényesülését bátyjánál, Boldizsárnál láttuk: egyik testvér vont a másikat maga után.

És ez az eset Györgynél annál valószínűbb, mert a testőrségnél fennlevő Boldizsár és Sándor bátyjaihoz gyöngéd vonzalommal viseltetett, s ennél fogva természetesen ígérkezik az a feltevés, hogy vagy ezek ösztönözték a Bécsbe való felmenetelre, vagy önönmagában ébredt fel a vágy: testvéreit követni.

Már Szinnyey Gerzson kifejezte valószínűségét, hogy helyzetének és körülményeinek alapos ismerete után és csak később fogant meg Besseney Györgyben az önképzés iránti törekvés.

Bécsi életének első éveiből Györgynek csak is egyetlen levele jutott ugyan kezünkhöz, de fenntartotta több levelének tartalmát, – száraz rövideggel bár, ám elég jellemzően – a családi oklevelek többször említett kivonata.

Ezekből megállapítható, hogy már 1767. év folyamában úgy Besseney György, mint bátyja Sándor, a testőrségből ki-, és va-

lamelyik ezredbe átlépni szándékoztak, mi végből már lépéseket is tettek. Amit atyjuk megtudván: ezen szándékuknak ellenmondott; a szüleik iránt kiváló engedelmességgel viseltető gyermekek készséggel meghajoltak a tiltakozó apai akarát előtt, kinyilvánítván atyjukhoz 1767. szept. 6-án írott levelükben, hogy hibájukat beismerik, és *»minthogy a katonai életre lett nevek beadása még nem kötelező: szüleik akarata nélkül nem fogják cselekedni; ha szerencsájük lesz atyjokhoz, akkor ezen életnemére nézve is okai-
kat fiúi alázatossággal fel fogják fedezni.«*

A pályáján való előmenetel iránti aggodalmakat látjuk tehát 1768. év közepén is, de sem eme levélből előtűnő gyermekes felfogás, sem maga a tartalom nem enged következtetni arra, hogy György már ekkor önképzéséhez hozzáfogott volna; sőt ellenkezőről látszik tanúskodni, hogy levelében a nagy világvárosból csak a legközvetlenebb környezetében történt eseményből merít újságolásra anyagot falun lakó bátyja számára és abban tanulásáról mit sem ír, holott Mihály bátyjához való viszonya olyan volt, hogy abban az esetben, ha tanulását már ekkor megkezdette vala, azt az előtte nagy tekintélyben állott testvérével bizonyára közli, aminthogy később tanulmányában való haladásáról e bátyjához írt levélben emlékezik is.

Még ma is áll Bercelen a vén ház, melynek falai közt a gondviselés őt adta nemzetének. Gyermekkora a kis Györgynek, sőt ifjúsága is jó részben, e ház falai közt folyt le; még akkor szülei meglehetősen jólétnek örvendtek, gazdasági tiszteket, hajdúkat tartottak, szakács látta el az úri szék alkalmából rendszerint egybegyűlt vendégek asztalát, kik azonkívül is sűrűn keresték fel a hagyományosan vendégszerető udvarházat.

Az az időszak, melyet György otthon 1761-től 1765-ig *»heverés«*-ben töltött, kiváló eseményekben volt gazdag, melyek a Tisza-Bodroγκöz hazafias nemességét meg-megújuló erővel ragadták magukkal.

A család 1778-ban mindinkább szorult helyzetbe jutott. A kényen nevelt, otthon maradt többi 6 fitestvére Györgynek oly életet folytatott, milyent atyjuktól láttak, a birtokok jövedelme pedig egynek életmódja fedezésére sem volt már elég. Egyik birtokot a másik után vetették zálogba. Az elélemedett apa nem tudta fiának, különösen Lászlónak, pazarlásait megakadályozni, és már az a sors fenyegette, hogy berceli és gávai javait báji Patay Sámuel 6000 frt követelése fejében lefoglaltatván, kénytelen volt volna rezidentiális házát is elhagyni, melyben György született.

György éber figyelemmel kísérvén Bécsből az otthon történeteket, pártfogóját Beleznay Miklós generálist kereste meg, és miként 1779. évi január 28-án Pesten kelt kötelezvény tanúsítja, az ettől kölcsön vett pénzzel az agg atyját fenyegető veszélyt elhárította.

Tévesen írja Toldy, hogy Kovácsiban anyja mellett megvonúlva élt; mert édes anyja – mint láttuk – Szabolcsmegyében Berczelen maradt, és Kovácsiban soha sem lakott.

E kis pusztán magánosságban élt Györgyünk, de nem haláláig. Akiről sóhajtvá írja: *»a kiben örömöm találnám, hozzám lakni nem jön,«* – midőn az erkölcsi tekintetek nem szolgálhattak már akadályul, hogy György emez öröme teljesevést találhasson, végre mégis oda költözött hozzá lakni: ápolónak; megosztá vele a magánosságot és rokon lelkével rideg tanyáját barátságos tűzhellyé varázsolta.

Bátyjának, Lászlónak leánya Anna volt e jóságos teremtés, aki 1804. után, – mindketten már öregek – Bessenyei György utolsó éveinek ridegségét enyhíteni iparkodott. E jó nőt gyermekkoromban ismertem, most is előttem áll fehér tornyos háló főkötőjével, talpig fehér ruhában, derekán – egyedüli díszé – ezüstaranyos öv, kezében a bibliával. Igen istenfélő, agg leány volt, magas kort élt, csaknem 100 évet, Fekete-Tóthon (Biharban) halt meg 1859-ben.

Talán nagybátyjától Györgytől tulajdonitá el azt az érzelmet, hogy egyedül élje át földi pályafutását. Lehet; mert hogy bátyja nagy befolyással volt reá, tanúsítja az, hogy Bessenyei Anna az irodalmat szenvedélyesen szerette, maga is sok verset írt, kortársai előtt verselő néven volt ismeretes. Ő volt tehát az a szabolcsi rokon, kiről Szőke István tudósítása nyomán Toldy feljegyezte, hogy Bessenyei Györggyel lakott, aki őt igen szerette s neki ajándékozta némely munkáit.

A nyolc fiútestvér közül csakis László, Zsigmond és István vezette tovább ágazatát; ez idő szerint a család legidősebb férfi tagjai Bessenyei László Gáván (Szabolcsban), és Bessenyei Mihály Erdő-Gyarakon (Biharban), kik nemcsak követik Bessenyei György szigorú gazdálkodási elveit, de vallják tanítását: *»a valóságos nemesség örökké érdemre nehézkedik, mindég vezérlő okosságra mutat; mivel e szó nemes, ezzel hogy érdemes, ugyanazon egy értelemben vétetik. Érdem nélkül nemes nevet viselni, olyan formát mutat, mint mikor a tanuló gyermeket, egy papiros koronát fejére felütvén examene idején, Dávid királylyá teszik, de maga is neveti.«* (B. György: *A társaságnak eredete.*)⁹⁴

94 Széll im. 81-114.

Bessenyei III. Boldizsár (*1740 körül †Tiszabercel, 1797. 02. 15., tem.: uo., 1797. 02. 17.) a berceli református egyház főgondnoka volt.

Bessenyei Sándor (*1743/46. †Gáva, 1809. 02. 24., tem.: Paszab-Kelinc) testőrkapitány, költő, műfordító sírjának állapotával, rendbehozatalával már az 1920-as években foglalkozott a Bessenyei Kör (1940-től Társaság).⁹⁵ Több alternatíva is felmerült: vagy Paszabon felújítani a sírt, vagy – és sajnos ennek megvalósulásának hiánya miatt pusztult el később a nyughelye – Bessenyei György hamvainak 1940-ben, Nyíregyházára történt áthozatala után, Sándort öccse mellé temették volna. A második világháború, a szovjet megszállás, a civil szervezetek 1948-as felszámolása következtében, majd pedig a Kelinc helyén az 1970-es években kialakított „Bessenyei-telep” végleg megpecsételte Bessenyei Sándor nyughelyét: a 2018 nyarán végzett régészeti feltárások alkalmával, a Jósa András Múzeum régészeivel, geodétáival elvégzett közös kutatásaink ezt igazolták.

Bessenyei Sándor emlékét 1998 óta egy szerény névtábla jelöli a paszabi református templom melletti családi sírbolt díszkerítésén.⁹⁶

Bessenyei György (1747–1811) nevének írásmódja eltérő. Mindkét változat előfordult a családban. Bessenyei György esetében nemcsak a két forma, hanem magának a családnévnek is számtalan verziója előfordul a korabeli iratokban; nem egyszer egy dokumentumon belül is! Hogy Bessenyei mikor és miért döntött a „i” végleges használat mellett, nem tudjuk. Ugyanakkor nem egyedi a magyar történelemben, hogy egy-egy személy a családjától eltérő alakban írta nevét, gondoljunk Széchenyire, Görgeire vagy Jókaira. Mindenesetre napjainkban is az „y”-os változat a használatos. A lényegen nem változtat, ugyanarról a családról beszélünk akkor is, ha Bessenyei György nevében évszázadok óta a „i” állandósult, így rögzült a köztudatban.

Még egy fontos megjegyzés ehhez. Sok família esetében hajlamos a közvélekedés „egy-személyű-családdá” lefokozni történelmi családjainkat. Pedig az egykoron élt ősök sokszor sokkal nagyobb pozícióban voltak, mint azok a kései utódok, akik hírnevet szereztek nemzetségüknek. Ha jobban belegondolunk, ez vonatkozik

95 Bánszki István: A Bessenyei Kör története. Nyíregyháza, 1989. 93.

96 Czomba Zoltán: A berceli udvarháztól a Kelincig. Bessenyei Sándor életpályája (kézirat), 1998.

a Bessenyei-családra is. Akkor is, ha az utóbbi időben sikerült újra-felfedezni György unokahúgát, Annát is, aki szintén szép toltú költő volt.

Hogy a Bessenyei-nemzetségen belül milyen tekintélye volt és van Györgynek, azt semmi sem mutatja jobban, mint a már említett, Meczner-féle család: a több száz családtag közül egyedül a bihari remetének van a nevét megörökítő pajzs körül babérkoszorú...

Az 1754–55. években az alábbi vármegyékben igazolta nemes-ségét a Bessenyei-család:

Bereg: György és Zsigmond,

Győr: György,

Komárom: György és János,

Szabolcs: Zsigmond,

Ung: László,

Zala: László és

Zemplén: Ferenc (2), György, János, Dávid és Zsigmond özvegye.⁹⁷

97 Az 1754-55. évi országos nemesi összeírás. Összeállította: Dr. Illéssy János. Budapest, 1902.

A II., más néven Zempléni vonal története

Bessenyei III. György /1455-1505/ és Berczely Heléna kisebbik fia, VIII. György a család II., zempléni vonalának megalapítója.

Két feleségétől összesen kilenc gyermeke született. Az első neje Azary Orsolya. A másodiknak csak keresztnevét ismerjük, Erzsébet.

A Bessenyei-család ezen ágának tagjai Azary Orsolya révén a nagybessenyeői előnév mellett az azari prédikátumot is viselik.

Mivel az évszázadok viharai, de különösen az 1945 utáni megpróbáltatások rendkívül nagy pusztításokat okoztak a család levéltárában, dokumentumaiban, így ennek a vonalnak a történetét csak vázlatosan lehetséges bemutatni az előzőhöz képest.

VIII. Györgynek Azary Orsolyától született gyermekei:

György,

János /1608./, bernáthfalvi Bernáth Zsófia férje (B. István és Némethy Ilona leánya, /I./ B. András unokája),

István és

Péter. Péternek volt egy János nevű fia N. Barbarától, akinek a fiát Jánosnak hívták /1622 k./. Neki is volt egy János nevű fia /1633 k./.

Györgynek N. Erzsébettől született utódai:

Teréz = Vitkay János,

Agneta,

Lajos, alispán = Erdőgh Zsuzsanna,

Károly és

Veronika = Ferenczy Mihály.

Lajos és Eördögh Zsuzsa gyermekei:

Antónia (1788-1807), Antal és Ignác (†1790.).

János gyermekei:

Krisztina = Sajgó György,

Barbara = Paxy (pákosi Paksy) Péter,

Anna = Horváth Ferenc és

Gáspár = Bánhegyesi Anna. Fiai: István és Zsigmond. Ők voltak ezen vonal két ágának megalapítói, de István ága rövidesen elenyészett.

István, a II. vonal 1. ágának megalapítója, 1709-ben Miglécen élt. Első felesége Palámky Zsófia, a második nagyiváni Fekete Éva. Előbbi házasságából egy, utóbbiból három gyermekkel áldotta meg a Teremtő:

István, Izsépen élt = löki Nagy Erzsébet,

László, nemességigazolás: 1753. = Kónya Katalin,

Ferenc, nemességösszeírás: 1764., nemességigazolás: 1767. = I. Ondreikovics Klára, = II. Hlavathy Zsófia és

Dávid, nemességösszeírás: 1764., nemességigazolás: 1767. = gabányi Gabányi Anna.

László utódai:

Moyzes = Balogh Sára,

Barbara = Fodor János,

László,

Imre = I. Trepidorka N., = II. Boronkay Éva és

Franciska, Ugocsában élt.

Imre leányai: Teréz és Barbara.

Ferencnek Ondreikovics Klárától született gyermekei:

Ferenc,

Julianna = I. thurapataki és komjáthnai Thuránszky István, = II. Viczmándy N.,

András = Bárcziházi Julianna,

Borbála,

Menyhért és

József (†1837. 03. 13.) = Szentmihályi Mária, leányaik:

Anna,

Teréz (*1765. 03. 03. †?) = Romátkay Mihály és

Mária (*1770. 03. 26. †?) = Vass Imre.

Dávid utódai:

István, nemességigazolás: 1764. = N. Klára,

Anna,

András, minorita szerzetes, nemességigazolás: 1764.,

György, jegyző, nemességigazolás: 1764.,

Borbála = N. István,

Pál, testőrhadnagy, kir. táblai főjegyző = 1767 előtt Lányi Anna és

Erzsébet = Székely József.

Pál fiai:

Imre (*1767. 01. 11. †?) Aradon élt = Heiszler Erzsébet és

János Nepomuk.

Imre fia:

Károly, királyi ügyész, nemességigazolás: 1831., akivel ez az ág – legalábbis fiágon – kihalt.

Zsigmond, a II. vonal 2. ágának megalapítója, vármegyei esküdt (1685), 1709-ben Miglécen élt. Felesége Kálnássy Anna.

Gyermekeik:

Zsigmond,

András (†1759.) = Fabiny Katalin,

Anna = Pekáry Ferenc és

Gergely.

Gergely, a II. vonal, 2. ág, a. ágzatának megalapítója, miglécí földbirtokos, nemességösszeírás: 1754. Neje: Villám Sára. Öt gyermekük: Klára, Mátyás, Borbála, József és György.

Mátyás, nemességigazolás: 1767. = I. Nánási Mária, = II. nagyilosvay Ilosvay Agneta. Leányai második nejétől: Julianna és Zsófia.

Borbála vékei Vékey András, bessenyődi földbirtokoshoz ment nőül.

József (*1743. †1799. 01. 06.), nemességigazolás: 1764. = 1775. február 14. Both Anna. Ő lett az **idősebb ág** alapítója.

Gyermekei:

Sámuel (*1776. †1776. 01. 20.), ismét

Sámuel (*1777. 07. 17. †1836. 03. ?) = 1823 előtt pálóczi Horváth Zsuzsanna (*1789. †1863.) és

Agneta (*1780. 04. 02. †1783. 01. 03.).

György, nemességigazolás: 1764. = Csukás Mária. Ő lett az 1972-ben fiágon kihalt **ifjabb ág** alapítója.

Az idősebb ág leszármazása:

Sámuel (1777–1836) utódai:

Amália (*1823. 10. 12. †?),

Julianna (*1825. 05. 28. †?) = pálóczi Horváth Pál kapitány,

Bertalan (*1825. 05. 28. †Kassa, 1900. 08. 29., tem.: Migléc, 1900. 08. 31.) hites ügyvéd, Zemplén vármegyei bizottsági tag, előbbi ikertestvére. Kétszer nősült: = I. 1870. december 23. Gyorgovits Katalin (*Takcsány, Zemplén vm. 1846. †Migléc, 1871. 01. 17.), = II. 1871. december 28. Gyorgovits Gabriella (*Takcsány, 1848. †Kassa, 1922. 11. 11., tem.: Migléc), előbbi húga.

Első nejétől született: Árpád és Katalin.

Árpád Géza (*Miskolc, 1868. 01. 27. † Pottsville, Pennsylvania, USA, 1905. 09. 17.) ügyvéd 1889-ben kivándorolt az Amerikai Egyesült Államokba, utólag lett törvényesítve, Zatkovits Borbálát (*1880 k. †Cuyahoga, Ohio, USA, 1946. 10. 02.) vette feleségül.

Fiai:

Miklós (*New York, 1897. 09. 21. †uo., 1898. 03. 14.) és

Gusztáv (*New York, 1898. 09. 10. †Cuyahoga, 1967. 09. 20.) Cleveland-ben élt. Neje Miskey Magda (*1919. 03. 28. † Cuyahoga, 1999. 05. 07.).

Gyermekei:

Gusztáv (*Cuyahoga, 1947. 08. 21. †2013. 03. 28.) és

Barbara (*Cuyahoga, 1956. 11. 27.) = I. Martin Edward O'Donnell (1952. 11. 04. USA, Ohio) (elv.), = II. Koucheki N.

Gyermekei I-től:

Stephanie Ann O'Donnell (*Ohio, 1977. 06. 21.) és

Allison Kate O'Donnell (*Ohio, 1981. 12. 16.).

II- től:

Christopher Kouchecki.

Katalin (*1869. †Sátoraljaújhely, 1924. 11. 24., tem.: uo., 1924. 11. 26.) = palocsai Pauliczky Ferenc. Fia: Pauliczky László.

Második nejétől:

Ida (*Migléc, 1871. 01. ? †uo., 1871. 01. 21.),

Bertalan (*Migléc, 1872. 11. 27. †Kassa, 1895. 06. 28.) ügyvédjelölt,

Bulcsú (*Migléc, 1874. 02. 23. †uo., 1875. 01. 14.),

Matild Etelka (*Migléc, 1878. 04. 18. †uo., 1900. 08. 29.),

Zénó (1880–1953),

Gabriella (*Migléc 1882. 03. 21. †uo., 1884. 06. 21.),

Blanka Boriska (*Migléc, 1883. 09. 19. †uo., 1884. 06. 27.),

Brúnó (*Migléc, 1885. 01. 05. †uo., 1888. 08. 22.),

Aranka (*Migléc, 1886. 01. 25. †uo., 1891. 03. 15.) és

Gabriella (1888-1976).

Zénó Miglécen született 1880. május 29-én. Középiskoláit Sárospatakon és Kassán végezte, a kassai premontrei gimnáziumban érettségizett 1898-ban. Eperjesi és kassai jogakadémiai tanulmányait követően a kolozsvári Ferenc József Tudományegyetemen jogtudományi doktori oklevelet szerzett (1904), jóval később ügyvédi vizsgát is tett, 1928-ban. Ismereteit hosszabb nyugat-európai útja során egészítette ki.

Zemplén vármegye szolgabírája és aljegyzője, tiszteletbeli főjegyzője (1904–1908), a Sárospataki járás főszolgabírája (1908-1922?); közben az I. világháború idején az orosz betöréstől sújtott négy Zempléni járás kormánybiztosa (1915-1916). A helyreállítási munkában végzett áldozatos munkáját az uralkodó a Ferenc József Rend lovagkeresztjével ismerte el.

Kötelező katonai szolgálata után tartalékos főhadnagyi rendfokozatot viselt.

1916-ban tagja volt annak a 45 főből álló pataki öreg diák csoportnak, akik megalapították a Sárospataki Oltalmazó Ligát. A Liga célja:

1) A pataki főiskola egységének megőrzése,

2) Segíteni az iskola és a város fejlődését.

A Liga tevékenysége:

- 1) Sárospataki Hírlap címmel újságot jelentettek meg,
- 2) Pénzadományokat gyűjtöttek.

Az adományokat az iskola fejlesztésére, valamint a diákok támogatására létrehozott alapítványokra fordították.

Az 1916/17-es tanévben 57 tanulmányi és szociális ösztöndíjat osztottak ki, valamint 55 tápintézeti ösztöndíjat.

Az őszi rózsás forradalom alatt elmozdították állásából, majd a Tanácsköztársaság alatt bebörtönözték.

Kormánypárti programmal a második Nemzetgyűlés (Sárospataki választókerület, 1922–26) és az Országgyűlés tagja (Sárospataki választókerület, 1931–1935), egyúttal a Képviselőház elnöke (1932. okt. – 1935. márc.). Gróf Klebelsberg Kunót levitte Sárospatakra és közbenjárására modernizálták a Sárospataki Református Gimnáziumot és Kollégiumot, valamint felépült a kéttannyelvű Angol Internátus.

A térség fejlesztése érdekében végzett munkásságát Tolcsva és Sárospatak díszpolgári címmel ismerte el.

Budapesten 1928-ban ügyvédi irodát is nyitott.

A Fővárosi Közmunkák Tanácsának elnöke (1935. márc. – 1945. jún.). Az Ügyvéd című folyóirat társfőszerkesztője.

1936-ban Horthy Miklós kormányzó magyar királyi titkos tanácsossá nevezte ki, III. Viktor Emánuel olasz király és etióp császár pedig az Olasz Korona Rend nagykeresztjével tüntette ki 1938-ban.

A legfontosabb beruházások vezetése alatt: a Rákóczi-szobor felállítása a Parlament előtt, a Margit-sziget rendezése, a Palatinus és a Gellért Fürdők, a Tabán és az Újlipótváros átépítése, a villamos- és közúti aluljáró megépítése az Akadémia előtt, a Madách Imre út építésének elkezdése, a Horthy Miklós (ma: Petőfi)- és Árpád-híd, valamint azok lehajtóinak megépítése.

Bessenyei György 1940-es nyíregyházi újratemetésén ő képviselte a családot.

Kállay Miklóssal szoros baráti viszonyban állt, rendszeresen összejárt a két család.

1941-ben adták ki a „*Kislakásos családi házak mintatervei*” című könyvét.

Emberileg és politikailag teljesen feddhetetlen életet élt. Az ország német megszállása után a Gestapo halálra kereste, a II. világháború után többpárti igazolóbizottság igazolta. Bevitték a hírhedt Andrassy út 60-ba kihallgatásra, majd szabadon engedték.

Mindezek ellenére 1949-ben nyugdíját megvonták tőle, 1950-ben teljes vagyonelkobzásra ítélték és családjával együtt Jászjákóhalmára telepítették ki.

Megalázva, jogfosztottan, ellenségeinek megbocsátva halt meg a jászberényi kórházban. Hamvait 1960-ban felesége mellé temették a Farkasréti temetőbe.

Életműve előtt tisztelegve, a Nemzeti Emlékhely és Kegyeleti Bizottság 2016. október 26-án tartott soros ülésén 106/2016. számú határozatával „A” kategóriában a Nemzeti Sírkert részévé nyilvánította nyughelyét, amely örökös védettséget jelent, és amely megakadályozza a sírhely felszámolását.

Unokái az ő emlékére egy nevét viselő ösztöndíjat hoztak létre Sárospatakon, így támogatva a tehetséges nebulókat.

Bessenyei Zénó Sátoraljaújhelyen, 1905. február 28-án esküdtört örök hűséget deteki és tengerfalvi Meczner Ilonának (*Sátoraljaújhely, 1881. 06. 25. †Budapest, 1958. 01. 29. tem.: uo., Farkasrét, 1958. 02. 03.) (M. Gyula zempléni főispán és lázi Farkas Mária leánya). Frigyükből egyetlen fiuk született,

Sámuel (*Sárospatak, 1919. 10. 02. †Budapest, 2002. 01. 12., búcsúztatás: uo., Szilágyi Dezső téri ref. templom, 2002. 02. 09. tem.: Szent István-bazilika altemploma) dr. jur., ügyvéd Budapesten, 1950. május 6-án vezette oltár elé nemes Spilka Margitot (*Szeged, 1928. 02. 20. †Budapest, 2010. 05. 02., tem.: uo., Szent István-bazilika altemploma) (S. Imre és bertóti Berthóty Ilona leánya). Frigyükből két fiuk született: Balázs és Bálint.

Bessenyei Balázs Jákó (*Jászberény, 1952. 02. 01.) villamosmérnök még a kitelepítésben született egy putriban, ahová kijelölték kényszerlakhelyüket. Öt éves korában látott először fürdőkádát. Nagy gonddal és szeretettel ápolja ősei emlékét.

Budapesten, 1980. augusztus 19-én vette feleségül nemes Kováts Veronika (*Budapest, 1957. 06. 11.) építészt (K. Menyhért és bonyhádi Perczel Mária leánya). Gyermekük: Zénó és Sarolta.

Bessenyei Zénó (*Budapest, 1981. 12. 28.) igazgatásszervező, a családi hagyományokat követve a Sárospataki Református Kollégiumban végezte tanulmányait kitűnő eredménnyel. Budapesten, 2011. június 7-én esküdött örök hűséget Beinschrott Dianának (*Budapest, 1981. 12. 01.). Kisleányuk: Olívia (*Dubai, 2016. 03. 06.).

Bessenyei Sarolta (*Budapest, 1987. 03. 06.) építész Budapesten, 2018. július 28-án ment feleségül Dr. Grónás Viktor (1972-) környezetgazdálkodási agrármérnökhöz.

Bessenyei Bálint (*Budapest, 1960. 03. 04.) villamosmérnök, a budai református egyházközség főgondnoka Budapesten, 1993. augusztus 14-én vezette oltár elé Paulik Edit biológus-mérnököt (*Budapest, 1960. 09. 23.) (P. Jenő dr. és Szabó Edit leánya).
Gyermekeik:

Bertalan György (*Budapest, 1994. 09. 05.) tervező grafikus,

Borbála Klára (*Budapest, 1996. 07. 24.) és

Barnabás András (*Budapest, 1999. 11. 02.).

Bessenyei Zénó (1880–1953) húga, Gabriella Istvánka (Ella) (*Migléc, 1888. 04. 06. †Sárospatak, 1976. 03. 16.) 1914-ben ment feleségül sátoraljaújhelyi és harsányi Harsányi Gyulához (*Sárospatak, 1876. †uo., 1959. 04. 05., tem.: uo., 1959. 04. 07.), a sárospataki református egyház főgondnoka, az alsó-zempléni egyházmegye tiszteletbeli gondnokához. Gyermekeik: Anita és Zénó (*Sárospatak, 1915. †Don-kanyar, 1943.).

Harsányi Anita (*Sárospatak, 1918. 09. 04. †Sátoraljaújhely, 1958. 09. 23.) Patakon, 1940. október 5-én kötötte össze életét Trócsányi Pál (*Nagykőrös, 1915. 07. 26. †1982.) vezérkari őrnaggyal (T. József dr. jur., jogász, egyetemi tanár, kormányfőtanácsos, gimnáziumi tanár Sárospatakon és pusztarádóczi Dezső Alice fia). Fiai: Miklós és Zénó.

Trócsányi Miklós (*Nagyvárad, 1941. 09. 30. Pécs, 1993. 12. 13.) dr. = Debrecen, 1964. december 24. Árvay Judit Klára (*1941. 09. 05.). Fiai: Tamás, Balázs és András.

Trócsányi Balázs (*1968. 01. 31.) = Varga Ágnes (1971-).
Gyermekeik:

Boldizsár (*Budapest, 1996. 02. 28.),

Veronika (*Pécs, 1997. 09. 03.) és

Márton Zsigmond (*Pécs, 2007. 05. 23.).

Trócsányi András (*Debrecen, 1969. 08. 07.) dr. kétszer nősült.
= I. Pécs, 2002. május 4. Frajna Zsuzsanna (*1973. 06. 23.) (elv.),
= II. Urbán Katalin dr. (*Szekszárd, 1978. 02. 09.). Gyermekai:

I-től: Boglárka (*Pécs, 2003. 02. 16.) és Petra (*Pécs, 2005. 12. 06.),

II-től: Mór (*Pécs, 2015. 11. 23.).

Trócsányi Zénó (*1944. 02. 20. †Veszprém, 2016.) = Turin Mária (1945-). Fiai: Gábor és Gergely.

Trócsányi Gábor (1969-) két feleségétől született Dóra (1991-) és Bálint (1992-), majd pedig Laura (2003. 08. 31.).

Trócsányi Gergelynek Stubán Csillától egy 2016-ban született kisleánya van.

Az ifjabb ág leszármazása:

György és Csukás Mária utódai:

László, nemességigazolás: 1783. = Muraközy Ágnes. Fia nevét nem tudjuk, de három gyermeke született: Gábor, Mária és Terézia.

Bessenyei Gábor (*1821. †Sátoraljaújhely, 1878. 07. 02., tem.: uo., 1878. 07. 03.) = 1858. legyesbényei Püspöky Gabriella (*1832. †Sátoraljaújhely, 1903. 09. 25., tem.: uo., 1903. 09. 27.) (P. József és gombosfalvi Gombos Anna leánya). Gyermekai: Margit, Béla és László.

Bessenyei Margit (*1859. 09. ? †Sárospatak, 19?) = 1878. (török)kanizsai és kariszi Szerviczky Ödön (*1844. †Sátoraljaújhely, 1901. 01. 28., tem.: uo., 1901. 01. 30.) törvényszéki bíró. Utódaik:

Szerviczky Margit (*1879 körül †Jászberény, 1963. 08. 27., tem.: uo., 1963. 08. 29.) angolkisasszony,

Szerviczky Gabriella (*Sátoraljaújhely, 1883. 10. 28. †Budapest, 1963. 02. 06., tem.: Sátoraljaújhely, Bessenyei-sírbolt) = Budapest, 1911. február 28. krompachi és nagyidai Gundelfingen Elemér (*Korompa, 1875. †Esztergom, 1954. 12. 29.). Négy gyermekük született:

Gundelfingen Ödön Elemér (*Kassa, 1912. 06. 06. †1970.) dr. jur., ügyvéd = Hahnenklee, 1961. november 20. Oda Willer

(*Braunschweig, 1929. 01. 25.) (W. Peter Albert és Ilse Martha Köhler leánya). Leányuk Gundelfingen Judith Gabriella (*Düsseldorf, 1962. 06. 12.),

Gundelfingen György Gyula Elemér (*Kassa, 1914. 03. 03. †?) dr. jur., bíró, egy amerikai olajtársaság képviselője,

Gundelfingen Gabriella Erzsébet (*Budapest, 1917. 01. 14. †?) = Balatonföldvár, 1937. június 14. nagyvárad Stépán Ferenc (*Máramarossziget, 1903. 09. 22. †Budapest, 1963. 10. 11., tem.: uo., Farkasrét, 1963. 10. 15.) dr. jur., nemességét és előnevét a m. kir. belügyminiszter 934/1914. szám alatt igazolta. Fiaik Stépán Ferenc és Gábor,

Gundelfingen Elemér (*Budapest, 1918. 06. 08. †?) nagykereskedő.

Szerviczky György (*1891. †Budapest, 1947. 04. 20., tem.: uo., Kerepesi temető, 1947. 04. 23.) = poroszloi Graefl Alice (*1897. †?) (G. Andor és Szirmay Szeréna leánya).

Bessenyei Béla (*1863. †Új-Tátrafüred, 1914. 04. 18.) kassai ítélőtáblai bíró = Kassa, 1896. április 28. helpenseni és reelkircheni Mengersen Ida Mária Auguszta Berta bárónő (*Lócse, 1873. 08. 27. †Kopócsapáti /1950-től: Aranyosapáti/, 1938. 07. 18., tem.: Sátoraljaújhely, 1938. 07. 21.⁹⁸) (M. Ágost m. kir. ezds. és Juhos Anna leánya). Gyermekük: Gábor, László és Mária.

Bessenyei Gábor (*Kassa, 1897. 01. 16. †Washington DC, USA, 1972. 12. 04.) dr. jur. et rer. pol., újságíró, történész, nemességét és előnevét a m. kir. belügyminiszter 52.590/1917. szám alatt igazolta = 1953. szeptember 26. Agnes McCall.

Bessenyei László (*Kassa, 1903. 09. 05. †Munkács, 1942. 06. 15.) = 1931 előtt Tóth Zsófia (*Szerencs, 1910. 05. 19. †Budapest, 1991. 05. 24.). Leányaik: Mária és Gabriella.

Bessenyei Mária (*Debrecen, 1931. 04. 24. †Budapest, 1992. 07. 22.) = 1949. július 9. Klaniczay Tibor (*Budapest, 1923. 07. 05. †uo., 1992. 05. 14., tem.: uo., 1992. 05. 26.) irodalomtörténész. Gyermekük:

Klaniczay Gábor (*Budapest, 1950. 07. 18.) történész = 1981. Kövendy Mária (*1954. 04. 03.). Gyermekük: Anna (*Budapest, 1984. 10. 16.) és János (*Budapest, 1991. 09. 24.).

⁹⁸ Gudenus János József: A magyarországi főnemesség XX. századi genealógiája, II. kötet. Heraldika Kiadó, Budapest, 1993. 299.

Klaniczay Júlia (*Budapest, 1954. 05. 25.) = 1977. szeptember 15. Galántai György (*Bikács, 1941. 06. 17.). Leánya: Galántai Ágnes (*Budapest, 1985. 05. 23.).

Klaniczay Péter (*Budapest, 1955. 09. 08.) = I. 1986 körül Jelenik Katalin (*Budapest, 1955. 12. 25.), = II. dorogi Kovács Mária (*Baja, 1961. 04. 02.). Leánya első nejétől: Luca (*Budapest, 1986. 11. 02.), fia második nejétől: Miklós (*Budapest, 1995. 10. 02.).

Bessenyei Gabriella (*Miskolc, 1939. 07. 20. †Los Angeles, 1994. 02. 09., tem.: Sátoraljaújhely, Bessenyei-sírbolt, 1994. 03. 19. = 1963. Baldev Raj Sabharwal (*Poona, India, 1929. 03. 15. †?).

Fiai: Sunil és Arjun Sabharwal.

Sunil Sabharwal (*Új-Delhi, India, 1964. 04. 30.) = Los Angeles, 1991. április 27. Tábori Gabriella (*Los Angeles, 1964. 04. 14.). Gyermekai: Nicholas (*Los Angeles, 1994. 01. 10.) és Isabelle Sabharwal (*London, 1999. 02. 27.).

Arjun Sabharwal (*Budapest, 1966. 04. 03.) Tamana-kutató = 1993 körül Chi Than Kim (*1968.). Leánya: Katalin (Katherina) Sabharwal (*Los Angeles, 1993.).

Bessenyei Mária Ida (*Kassa, 1903. 09. 05. †Budapest, 1950. 09. 27., tem.: uo., Farkasréti tem., 1953. 10. 02., 37/2. parcella, 19. sor, 1. sz. sír) előbbi ikertestvére, nemességét és előnevét a m. kir. belügyminiszter 52.590/1917. szám alatt igazolta. Budapesten, 1927. szeptember 5-én esküdött örök hűséget ghymeszi és gácsi gróf Forgách Balázs Géza Jenő (*Felsőbú, Somogy vm., 1890. 04. 09. †Budapest, 1953. 08. 05. v. 06., tem.: uo., Farkasréti tem., 1953. 08. 10., 4. parcella, 6. sor, 17. sz. sír) dr. jur. et rer. pol., huszárfőhadnagy, aranysarkantyús vitéz, Szabolcs vármegye törvényhatósági képviselőjének (F. Béla zeneszerző és miskei és monostori Thassy Etelka fia). Nyughelyeiket felszámolták.

Fiai: Forgách András Mária Pál (*Tornyospálca, 1929. 03. 25. †?) és Forgách Imre Pál Mária (*Budapest, 1930. 07. 06. †Queanbeyan, NSW, Ausztrália, 1965. 05. 16.) szerencsétlenségben hunyt el = Sydney, NSW, Ausztrália, 1954. április 24. bánóczi Kenyery Mária Irén (*Kapunvár, 1933. 03. 23. †?) festő (K. László dr. jur. és vajasdi Horváth Mária Eszter leánya). Leányai: Forgách

Mária Angela Ilona grófnő (*Sydney, 1954. 11. 11.) és Forgách Charmaine Ildikó Alexandra grófnő (*Sydney, 1957. 06. 24.).

Bessenyei László (*1863. †Sátoraljaújhely, 1896. 09. 14., tem.: uo., 1896. 09. 15.) Zemplén vármegye főszolgabírája fiatalon, nőtlenül hunyt el.

Bessenyei Terézia (†Szihalom, 1908. 04. 02., tem.: uo., 1908. 04. 04.) tarczali Zombory Antal felesége lett. Gyermekeik: Géza, Béla, Gizella, István és Anna.

Zombory Géza szepesi káptalani tisztartó kétszer nősült: I. 1884. Moric Emma (*1868. †Olaszliszka, 1902. 11. 18., tem.: uo., 1902. 11. 20.), II. Reiner Ilona. Első nejétől hat, a másodiktól egy gyermeke született. Név szerint: Géza, Margit, Béla, Emma, Erzsébet, László és Ilona.

Zombory Béla alesperes, plébános volt.

Zombory Gizella 1885 előtt ment feleségül Moldován Zoltánhoz. Fia: Zombory-Moldován Béla (*Munkács, 1885. 04. 20. †Budapest, 1967. 08. 20., tem.: Balatonarács, 1967. 08. 22.) festőművész, a Magyar Arcképfestők Társulat alapító tagja és ügyvezető igazgatója, az Országos Magyar Képzőművészeti Társulat tagja, a Magyar Képzőművészeti Egyesület főtitkára, a Fészek Klub alapító tagja, neje: Pintér Gizella.

Zombory István (†Kecskemét, 1931. 02. 18., tem.: uo., Budai úti temető, 1931. 02. 20.) m. kir. adótárnok = dolhai és petrovai Petrovay Mária (*1877. 02. 08. †Kecskemét, 1950. 02. 13., tem.: uo., Szentháromság temető, 1950. 02. 15.) (P. János és Petrovay Ilona leánya). Gyermekeik: Zombory Zoltán, Zombory Mária, Nádhera Sándor felesége, Zombory Jolán és Zombory István.

A „Bessenyei-kép” változása

Mindenkiben olyan kép él Bessenyeiről, amelyet elképzelt magának. Ezzel nincs is semmi baj. A lényeg, hogy a géniusz tisztelete fennmaradjon. Mégis, az látható, hogy ez a felépített kép György uramról az évszázadok alatt többször is változáson ment volna keresztül. Figyeljük csak meg:

A vármegye és Bessenyei kapcsolata akkor kezdődött, amikor 1765-ben az évente egy főben maximalizált, ajánlási jogával élve Szabolcs megye György úrfit küldte a bécsi Trautson-palotában székelő Magyar Nemesi Testőrség kötelékébe. Micsoda megtiszteltetés volt ez! De mutatta ez a család társadalmi rangját is. Talán nem is sejtették, hogy ezzel egy olyan kapcsolat vette kezdetét, amelynek elsősorban az utóélete lesz érdekes.

A palotában 1963-ig működött a Collegium Hungaricum, miután a magyar állam eladta az osztrák kormánynak, jelenleg az Igazságügyi Minisztérium működik benne. Itt kell megemlékeznünk Margócsy Józsefről – Jocó bácsiról –, akinek közbenjárására innen került át a költő szobra a jelenlegi Nyíregyházi Egyetemre. A bécsi épület kertjében az egyetlen egykori magyar testőr, akinek szobra áll itt, az éppen Bessenyei...

A szülőföldről, Tiszabercelről Bécsbe, Mária Terézia királynő gárdistájává, majd könyvtárórré kinevezett dalia az uralkodónő halála után és II. József hatalomra kerülésével ünnepelt férjübről kegyvesztett lett, visszatérve Bercelre, majd onnan Pusztakovácsiba, a hatalom által cenzúrázott, megfigyelt személyé vált, hogy bihari remeteségében vívja meg azt a gigászi harcot, amelyet nemzete felemelésének szentelt.

Dávid és Góliát harca volt ez, de tudjuk a történet végét. Az erkölcsi győzelem mindig idótálló. Mire elérkezünk az 1890-es évek végére, a vármegye fiatal és tette kész főispánja, báró Feilitzsch Berthold (1867-1949) egy olyan kultúrkör alapítása mellett döntött, amelynek célja a korszellemhez igazodva a polgárosodás és a magyarság identitásának megerősítése. Hogy ennek névadójául éppen Bessenyeit választotta, emlékirataiban megemlíti, hogy olyan személyt akartak választani, akinek erkölcsi tekintélye vitán felül állt. Csak érdekességként megjegyzem, hogy Feilitzsch szintén Bessenyei-rokon volt Szerviczky-ágról.

Mint tudjuk, I. Ferenc József király külön engedélyével jöhetek el Nyíregyházára a testőrök a szobor leleplezésekor, 1899-ben. Barcsay József cs. és kir. őrnagy, testőrőrmester vezetésével vett részt a Magyar Királyi Testőrség küldöttsége – név szerint Király Béla, Miticzky Kálmán és Hlatky-Schlichter Gyula testőrök és századosok –, akik díszőrséget álltak az egykori bajtárs újonnan felavatott emlékjelénél. A koszorúzóknak sorában az elsők között volt Barcsay, aki a babérzöld (ez volt a Testőrség színe) selyemszalagos koszorút letéve a szobor talapzatára, a következőket mondta: „*A m. kir. testőrség nevében teszem le ezt a koszorút. Eljöttünk mi is, m. kir. testőrök, hogy bajtársunk, Bessenyei György emléke iránt tiszteletünk adóját lerójjuk.*” Az ünnepségen elhelyezett koszorúszalagok egy részét a Jósa András Múzeum őrzi.

Amikor 1940. május 4-én Bakonszegről áthozták Bessenyei hamvait Nyíregyházára, Horthy Miklós kormányzó engedélyére szintén testőrök – Pál Ferenc gyalogos testőrőrmester és Mogyoróssy Péter lovas testőrszakaszvezető – álltak díszőrséget az Északi temetőben kijelölt diszshelynél.

Az exhumálás legfontosabb elemei: „Bizonyosak vagyunk benne, hogy az ásatás eredményes lesz. De már két méter mélység felé jár az ásó és semmi nyoma koporsóknak, csontoknak. De egyszerre tompa dübörgés felel az ásó ütésére. A talaj kevert, színesedő. Itt csontoknak kell lenni. Két szemfog kerül elsőnek elő. Méreyné helyezi az odakészített kis érckoporsóba. Azután már kézzel dolgozik Balázs János. Előkerül az erős állkapocs. Egészséges zápfogak maradtak benne. A koponya korhadó csontlemez-darabokra hullott szét. Egy-egy darab a prémes kucsmára vall. Haj vagy szákkal- részek kerülnek elő. Majd szépen, sorban a fekvő test egész csontozata. Csigolyák, bordák, kar- és lábszárcsontok. A felsőlábszárcsontokat megméri. Antropológiai következtetés: 180–184 cm-es hatalmas termetű emberre vallanak. Az ossarium csakhamar megtelik a testőríró csontjaival. Az exhumálás teljes sikerrel járt. A kis koporsót a hatósági emberek jelenlétében leolmozzák. De mielőtt lezárulna talán örökre az új pihenőhely fedele, a költőnő, Juhász Margit egy gyönyörű japán birs-virágot helyez a csontokra. Tarimenest útjának utolsó állomásán a gyöngéd és poétikus női szív, a magyar asszonyi szív virágköszöntése fogadja.”⁹⁸

99 Épségben kerültek felszínre Bessenyei György testőríró csontjai a százhuszonkilenc esztendősi bihari sírból. Nyírvidék Szabolcsi Hírlap, 1940. május 6., 102. szám

2017-ben ritka történelmi pillanatnak lehettünk részesei: a Sándor-palota díszőrsége tisztelgett az egykori bajtárs emléke előtt. Köszönet ezért Simicskó István akkori honvédelmi miniszter úrnak, az emlékülés védnökének, aki szabolcsiként átérezte ennek jelentőségét, amikor engedélyezte kérelmünket.

Bessenyei sírja helyének kijelölése összefüggött azzal, hogy a főbejárati ravatalozó helyén állt harangláb mögötti II. parcella első sorát diszparcellának kívánták kialakítani; a központi rész Liptay Jenő családi mauzóleuma lett volna, mellette jobbról és balról a megyei és városi nagyságok: Miklósy István hajdúdorogi megyéspüspök, Ruttkay Gyula görögkatolikus kanonok, Kardos István kultúratanácsnok stb.

1945 után azonban olyan politikai légkör alakult ki, amely nem mentette meg a családot sem a kitelepítéstől. A mindig a nép nevében hatalmat gyakorló kommunista diktatúra áldozatai lettek a Bessenyeiek is, akiket Jászjákóhalmára telepítettek ki, csak azért, mert a családfő, Bessenyei Zénó a Horthy-korszakban az országgyűlés alelnöke és a Fővárosi Közmunkák Tanácsának elnöke volt.

Szívbe markoló az a fotó, amelyen a megtört, de büszke nagypapa tartja karjaiban újszülött, pólyás unokáját, Balázst, pár hónappal halála előtt. Furcsa ez a skizofrének mondható kettősség, hiszen Bessenyeiről utcákat neveznek el, több szabolcsi tsz is felveszi a nevét, mindeközben a család megalázva, kitelepítve, emberi méltóságától megfosztva élte életét a szocializmusban.

Némileg fájdalomenyhítő, hogy mára nemcsak Bessenyei György, de Bessenyei Zénó nyughelye is a Nemzeti Sírkert része.

Ezekről akkor sem feledkezhetünk meg, ha az 1962-ben megalapított nyíregyházi Tanárképző Főiskola felvette Bessenyei György nevét, 1972-ben új síremlék készült az Északi temetőben, amelyet 1982-ben lecseréltek a jelenlegire.

Beszélni kell arról is, hogy Bessenyeire miként tekintett a pártállami vezetés.

A sír állapota fokozatosan kritikussá vált, felújításra szorult:

„Jegyzőkönyv

Készült a Szabolcs-Szatmár megyei Tanács Végrehajtóbizottsága 1957. évi április hó 12-én megtartott rendes ülésén.

Jelen vannak:

Hajdu Sándor vb. Elnökhelyettes elnöklete alatt: Gulyás Emilné, Fábíán Lajos, Kocsis László, Vincze József, Orosz Mihály, Vizi Péter, Ósz András, Dr. Merényi Oszkár, Suszta Sándor vb. Tagok, (...)

6. napirendi pont: Bessenyei György sírjának gondozása.

p. 10.: Tárgy: /6. tsp./ Bessenyei György sírjának gondozása

előadó: Dr. Merényi Oszkár vb. tag.

Dr. Merényi Oszkár kéri a végrehajtóbizottságot, hogy teremtsen lehetőséget megyének írójának, Bessenyei György sírjának gondozására, mivel a sír elhanyagolt állapota már hosszuidő óta szégyene Nyíregyházának.

A Végrehajtóbizottság a javaslat alapján egyhangulag a következő határozatot hozza:

56/1957. VB:

001-7/6/1957. Tük.

Határozat.

A Végrehajtóbizottság

Kötelezi a városi tanács végrehajtóbizottságát, hogy biztosítson megfelelő összeget, ugyanakkor hozzon létre bizottságot megyének költője Bessenyei György sírjának állandó rendbentartására.

Határidő: május 1. és folyamatos.

Felelős: Városi Tanács VB Elnöke¹⁰⁰

„Megyei Tanács VB. Tervosztálya, Nyíregyháza

1971. június 8.

Ikt. sz.: 111-24.

Tárgy: Nyíregyháza, Bessenyei emlékmű létesítésével kapcsolatban

Folyó év március 2-án kötött megbízási szerződést a Megyei Tanács VB. Vállalatunkkal, a Nyíregyházán megvalósítandó Bessenyei emlékmű létesítésére.

A kiviteli terveket négy vállalatnak küldtük meg – Kő és Műköipari KTSz. Debrecen, TÖVÁLL Nyíregyháza, ÉPSZER Vállalat Nyíregyháza, Építőipari KTSZ Nyíregyháza – mely vállalatok a megvalósításra vonatkozóan nemleges választ adtak.

¹⁰⁰ MNL SZSZBML XXIII. 2. M. T. V. B. 1957. jan. 4. – dec. 30. jegyzőkönyv, 11. kötet.

Kivitelező hiányában a megbízási szerződést teljesíteni nem tudjuk, kérjük a MTVB. Tervosztályt, hogy a kivitelező biztosítására ill. a megbízási szerződés felbontására vonatkozóan állásfoglalásukat vállalatunkkal közölni szíveskedjen.

Mádi Gyula igazgató
(Sz-Sz. M. Beruházási Vállalat)

Szabolcs-Szatmár Megyei Tanács

Végrehajtó Bizottság Tervosztálya

Nyíregyháza

Ügyintéző: Salzman Tamás

26.042-1/1971.

Tárgy: Nyíregyháza, Bessenyei emlékmű létesítése
Szabolcsmegyei Beruházási Vállalat Igazgatójának
Nyíregyháza

Tárgybani létesítmény megvalósítására kötött megbízási szerződésünket visszavonni nem áll módunkban. A létesítmény jelentőségét külön indokolni jelen levemben nem kívánom, kérem annak megvalósítására hathatós intézkedéseket tenni.

Nyíregyháza, 1971. június 29.

Zilahi József
osztályvezető-helyettes¹⁰¹

Kevésbé köztudott, hogy az első síremléket az újfehértói Építő- és Faipari Szövetkezet készítette. A Képző- és Iparművészeti Lektorátus szakvéleményét figyelembe véve, az ekkorra már elkészült ravatalozó környezetét a következőképpen kívánták kialakítani. Idézem a tervező Bán Ferencet: „A Megyei Tanács Bíráló Bizottsága úgy döntött, hogy a síremléket nem a jelenlegi sírnál kell felállítani, hanem exhumálással is helyre kell telepíteni a sírt. Új helyét a temető rendezés tanulmánytervben jelölt síremlékek közötti főbejárat – ravatalozó tengely baloldalán jelöltük meg. Szimmetrikusan jobbra később munkásmozgalmi emlékmű megvalósítását tervezzük.”¹⁰²

Miklósy püspök 1953-as exhumálása és Máriapócsra történt szállítása után Antalóczy Kornél nagyprépostot temették a sírba, de

101 MNL SZSZBML XXIII. 15. a. 20. d. 26.042-1/1971.

102 MNL SZSZBML 38/5. 1972. Bessenyei György síremléke. XXX. 27. Építő- és Faipari Szövetkezet, Újfehértó. 38/5. 1971-75. 26. d. TSz: 8623/70/72

1959-ben közös sírba tették közvetlen mellé a Tanácsköztársaság vörös katonáit és veteránjait. Ha tehát Bessenyei György is ide került volna, akkor egyértelmű üzenetként foghatjuk fel: a felvilágosodás egyik meghatározó egyéniségéből a munkásmozgalom előfutárát csináltak. Miért nem merész ez a kijelentés? Ha magunk elé idézzük a volt pártház nagytermében elhelyezett hatalmas domborművet, Kiss Sándor alkotását, amely Esze Tamást, Bessenyeit, Kölcseyt, Vasvári Pált, Szamuely Tibort, Mosolygó Antalt, Zalka Mátét, Móriczot és Váci Mihályt ábrázolja, ez csak megerősíti ezt. Mert ha a szellem nagyjait akarták volna megörökíteni, akkor miért nem pl. Korányi Frigyes, Jósa Andrást vagy Krúdy Gyulát tették a csoportba néhány kommunista helyett? Mivel a halottak nem tiltakoznak, ezért nem kérték ki Bessenyei véleményét erről...

A Magyar Nemzeti Levéltár budavári épületében látható, Bessenyeit ábrázoló seccoja – Dudits Andor alkotása – 1951-ben új fejet kapott; a Magyar Irodalmi és Tudományos Akadémia megalapításával kapcsolatos freskón Bessenyei mellett ugyanis több egyházi személy volt látható...

Az emberi erőforrások minisztere Bessenyei György-díjat adományoz azoknak a közművelődési intézményekben, más szervezetekben dolgozó közművelődési szakembereknek, akik huzamosabb ideig kiemelkedő közművelődési tevékenységet folytatnak, elméleti tevékenységükkel, új módszerek kidolgozásával, azok alkalmazásával és terjesztésével szolgálták a korszerű művelődést és a művészi ízlés fejlesztését.

A Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Közgyűlés 115/2007. (XI. 22.) számú határozata alapján 2007. december 20-án a közgyűlési termet BESSENYEI NAGYTEREM-nek nevezte el. Ez alkalomból helyezték el Bíró Lajos szobrászművész Bessenyei Györgyöt ábrázoló mellszobrát a folyosón.

Bessenyei György nevét viseli a Nyíregyházi Egyetem (korábban Bessenyei György Tanárképző Főiskola) Pedagógusképző Központja, a kisvárdai gimnázium és kollégium, a berettyóújfalusi rendvédelmi szakgimnázium, a Csornai Premontrei Apátság által fenntartott 63. sz. Cserkészcsapat, 1930-ban mellszobrot kapott a szegedi Dóm tér Nemzeti Panteonjában – ifj. Mátrai Lajos (1875–1945) alkotása –, a bécsi Trautson-palota Lerchenfelder Straße felőli oldalán 1997 márciusában avatták fel a magyar

Művelődési és Közoktatási Minisztérium által adományozott Bessenyei György mellszobrot, Fekete Tamás szobrászművész alkotását (Balassi Intézet).

A közeljövő feladatai közé kell tartoznia a tiszaberceli és a pazsabi családi kripták tudományos célú feltárása.

Érdekességek a Bessenyei-családfán

Ami leginkább foglalkoztathatja a kutatót Bessenyei György és a Bessenyei-család történetének kutatása során, az az, hogy a kis Gyurka az írás-olvasás tanulása során olvasgathatta-e családjá történetét, tudatában volt-e annak, hogy kik voltak az ősei apai és anyai ágon?

Nos, fennmaradt források hiányában csak sejtéseink lehetnek, ezért óvatosan kell fogalmaznunk. Amint az köztudott, a családi pereskedések alapját az képezte, hogy ki milyen rokonsági fokban állt azzal az elhunyttal, akinek a földjére igényt tartottak. Ez nem működhetett volna anélkül, ha nem ismerték volna saját családjuk tagjait és annak történetét, vagyoni helyzetét. Különös figyelmet szenteltek a leányági örökösöknek is, hiszen azok az utódok más néven éltek tovább, mégis a közös őstől való leszármazás tudata volt az, ami a jogalapját képezte a pereskedéseknek.

A család egyik történetírója, Széll Farkas – aki leányágon volt Bessenyei-leszármazott – kutatásai során kiderítette, hogy Bessenyei György iratai a debreceni Rakovszky-ház padlásán voltak, majd az új tulajdonos elégette azokat.

Internet, mobiltelefon, számítógép és egyéb modern kommunikációs lehetőségek hiányában a nemes ifjak saját családjuk történetével ismerkedtek, a régi, letűnt korokba téve képzeletbeli utazásokat, már-már legendássá vált ősök tetteit felelőlegesen. Talán nem merész a kijelentés, de a kis Bessenyei György igenis tisztában volt mind apja, mind anyja felmenőinek cselekedeteivel.

Nemzedékrendi táblázatok segítségével, a család legféltettebb kincseit, iratait őrző ládában kutyabőr, oklevelek segítségével idézhették fel a Veszprém várát a honfoglaláskor elnyerő Usubuu vezért, az 1421-ben Luxemburgi Zsigmond melletti ko-

ronaőr Lászlót, fiát, Mihályt, aki alnádorként volt a középkori Magyarország egyik közjogi méltósága, aki 1452-ben címerlevelet nyert V. Lászlótól, majd 1464-ben pallosjogot Mátyás királytól, György dédapját, Mihályt, szabolcsi alispánt, a szintén alispán nagyapa Zsigmond, és az édesapa, ifj. Zsigmond, aki előbb szolga-, majd táblabírája volt a vármegyének.

Nos, akkor nézzük, kik is voltak azok az ősök, akik Bessenyei felmenői voltak – mindkét ágon. Ha már csak annyi haszna lesz a felsorolásnak, hogy a magyar történelem nagy alakjaira ezután másként tekintünk, mert ők voltak a bihari remete ősei, már megérte a fáradságot.

A középkori Magyarország leghatalmasabb urai, családjai – akik sokszor egymással is háborúztak – egymással megbékélve, megszelídülve helyezkednek el a nemzedékrendi leszármazáson: a Báthoryak, a Bebekek, a Drágfiak, a Héderváriak, a Homonnai Drugethek, a Kállayak, a Kornisok, a Losoncziak, a Perényiek, a Rákócziak, a Rhédeyek, a Rozgonyiak, a Szapolyaiak, a Szécsényiek, az Újlakiak, a Várdayak és a Wesselényiek...

Bessenyei őseinek leszármazási tábláit külön fejezetben mutatjuk be.

A bihari remete újratemetésére írta Méreiné Juhász Margit ezt a verset:

*„Egy férfi áll az almafák alatt.
A nagykovácsi lombhullató kertben
Szól csendesen: Az ugart bevettem,
A többi már az utódok gondja légyen.”*

„Bessenyei hazatért

*Bessenyeink hamvát idegenből im haza hoztuk.
Könnyebb lesz neki most itthon a nyíri homok?
Jaj, nem a föld teszi azt, amiért neki nincs pihenése!
Baj van az élőkkel s ez szomorítja szívét.
Rabmagyarok vannak még mindig túl a határon.
Túl a határon? Jaj! Mind a miénk az a föld!
Óh, te dicső lélek, te nem érted, miért szakították
Ötfelé országunk? És ha – miért lehetett?
És ha, – miért nem kap fegyverre a büszke magyarság?
És idegent miért tűr ősei szent örökén?*

*Óh, daliás testőr, pihenésed ez ne zavarja,
Álmodjál te tovább nagy magyar álmokat itt!
Vak magyar éj volt ránk. De világít most a fáklyád,
Fénye világol elől, – és mi nyomon követünk.
Hajnalodik, látod, már pezsdül a vér az erekben.
És gonosz álmából serken az árva magyar.
Nézd büszkén a csatát, a hazát, szeretőt, a tiéd az!
Mindnyájunk lelkét lelked erősíti meg.
Boldog előd, aki most is küzdhetsz szent igazunkért!
Boldog utódok, akik járnak a te utadon!*

Vietórisz István¹⁰³

Bessenyei György ősei

Családfák

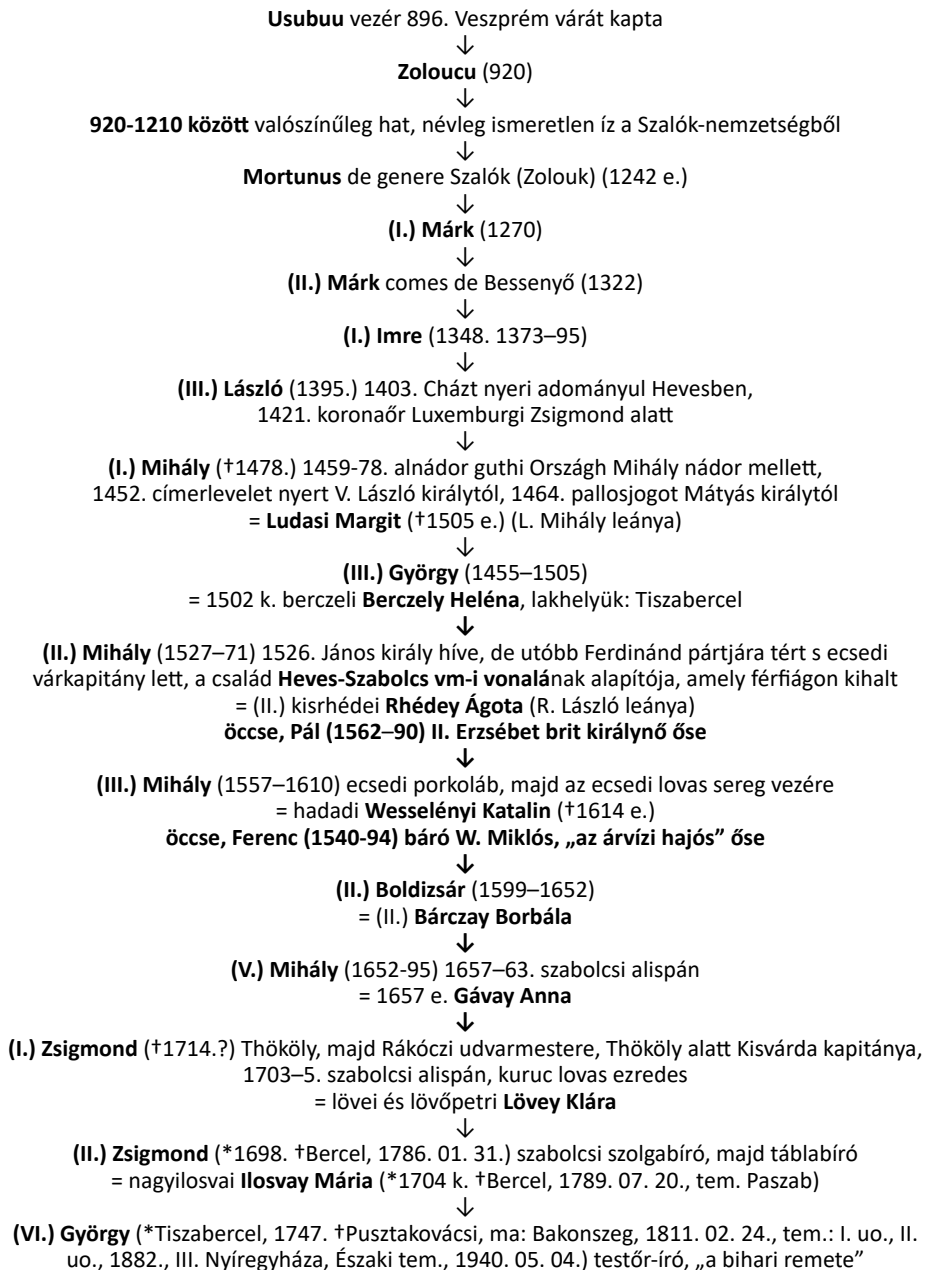

A Bessenyei-címer, 1452

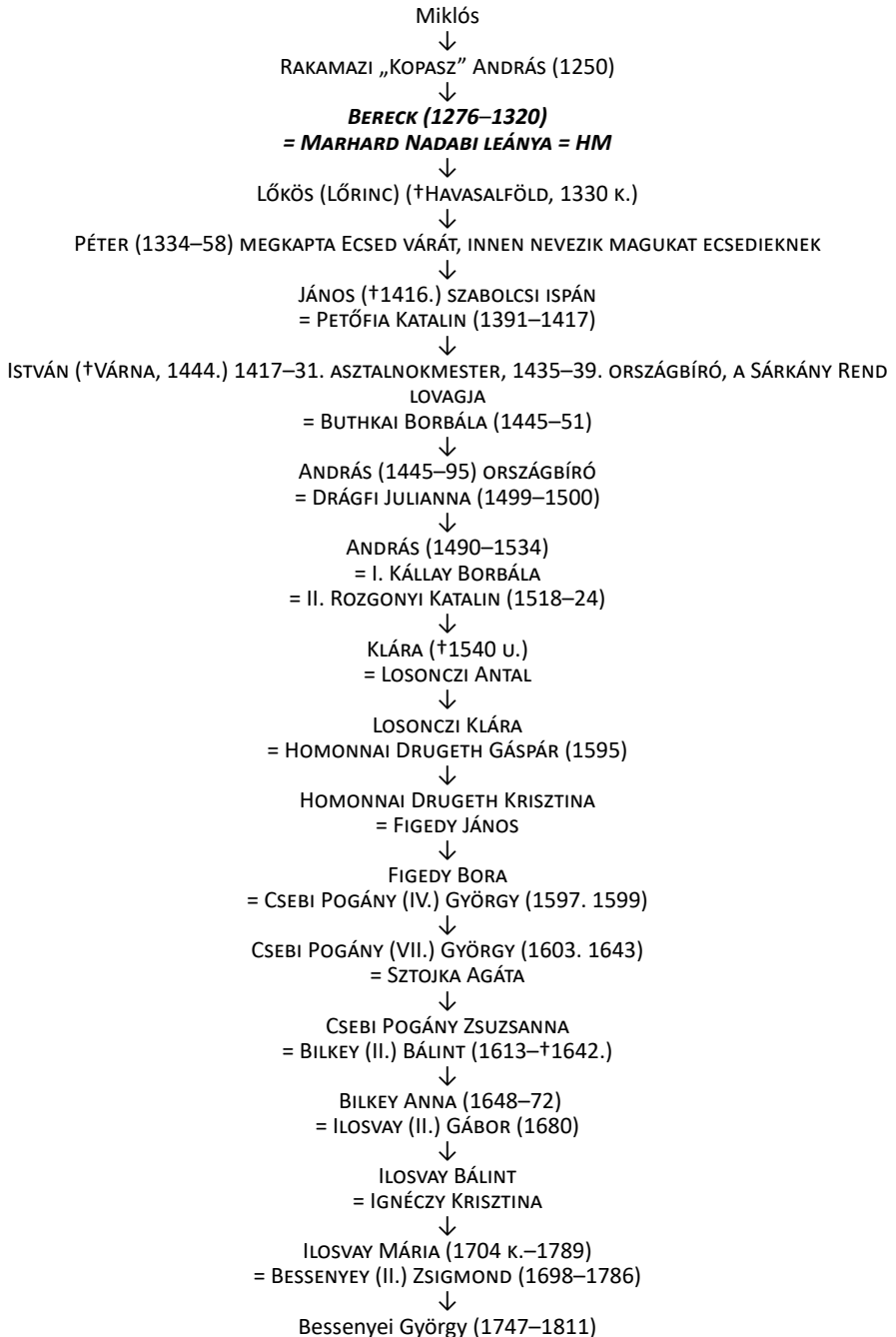
Jelmagyarázat:

A (...) zárójelben szereplő dátumok az okiratokban említés időpontjai

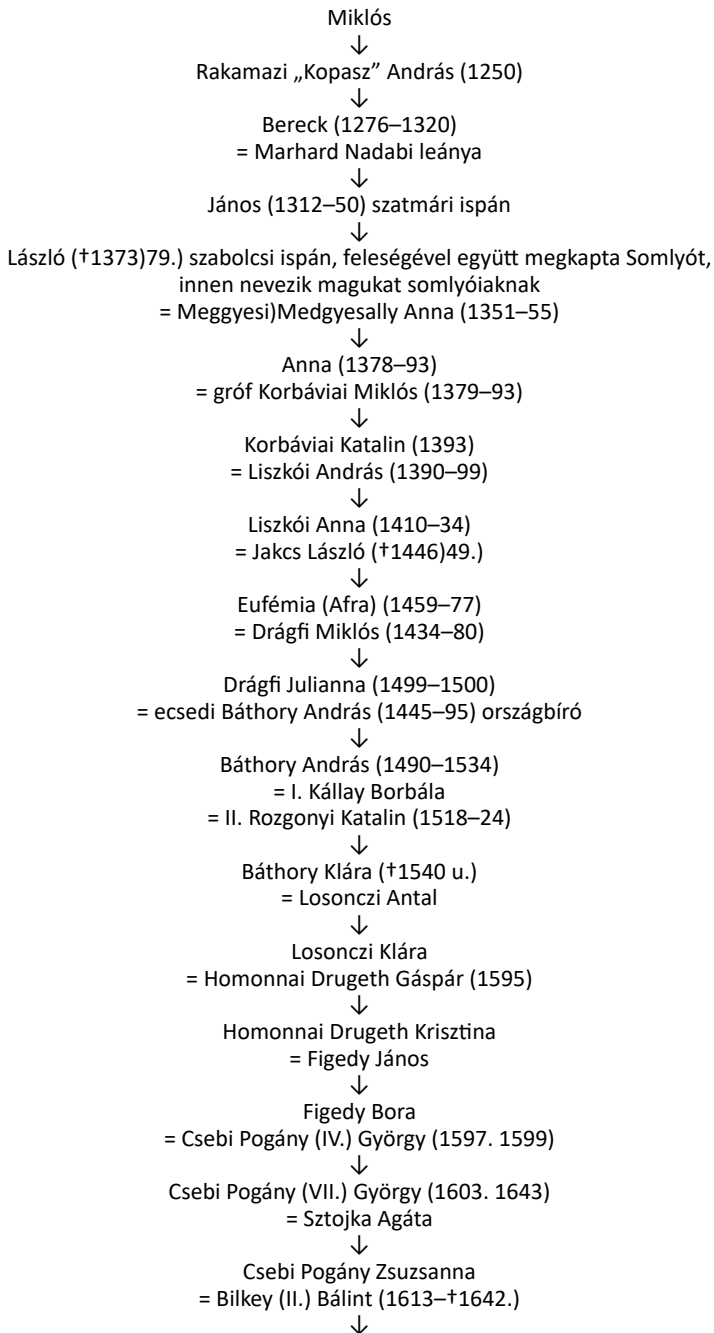
„= HM” = Horthy Miklós kormányzó őse, ősei is

Bessenyei

Ecsedi / Nyíri Báthory

Somlyói Báthory

Bilkey Anna (1648–72)
 = Ilosvay (II.) Gábor (1680)
 ↓
 Ilosvay Bálint
 = Ignéczy Krisztina
 ↓
 Ilosvay Mária (1704 k.–1789)
 = Bessenyei (II.) Zsigmond (1698-1786.)
 ↓
 Bessenyei György (1747–1811)

Bebek

Csetneki Benedek (1281–1307) az Ákos-nemzetségből
 ↓
Domokos (1307-33) a Csetneki-nemzetségből = HM
 ↓
 Vámosi Bebek György (†1390.)
 ↓
 Imre (1370–95)
 ↓
 László (1401–20)
 ↓
 Imre (†1448.)
 = Pálóci Veronika (1455–98)
 ↓
 Zsófia (1470–92)
 = Homonnai Drugeth Simon (†1479)86.)
 ↓
 Homonnai Drugeth János (1486–1512)
 = Szapolyai Krisztina (†1526.)
 ↓
 Homonnai Drugeth György (†1548.)
 = Tárczay Anna (†1567.)
 ↓
 Homonnai Drugeth Gáspár (1595)
 = Losonczi Klára
 ↓
 Homonnai Drugeth Krisztina
 = Figedy János
 ↓
 Figedy Bora
 = Csebi Pogány (IV.) György (1597. 1599)
 ↓
 Csebi Pogány (VII.) György (1603. 1643)
 = Sztojka Agáta
 ↓
 Csebi Pogány Zsuzsanna
 = Bilkey (II.) Bálint (1613–†1642.)
 ↓
 Bilkey Anna (1648–72)
 = Ilosvay (II.) Gábor (1680)
 ↓

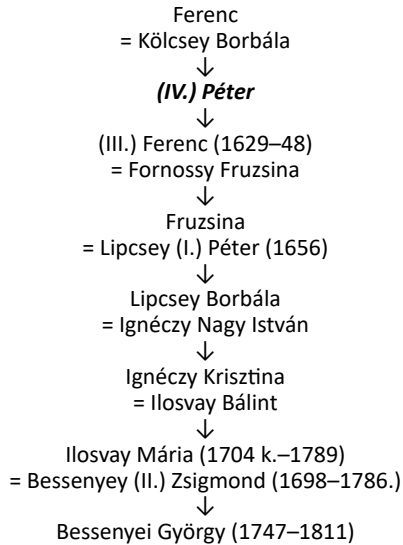
Ilosvay Bálint
= Ignéczy Krisztina
↓
Ilosvay Mária (1704 k.–1789)
= Bessenyei (II.) Zsigmond (1698–1786.)
↓
Bessenyei György (1747–1811)

Berczely

András
↓
Tamás
↓
Heléna
= Bessenyei (I.) György (1455–1505)
↓
Bessenyei (II.) Mihály (1527–71)
= Rhédey Ágota
↓
Bessenyei (III.) Mihály (1557–1610)
= Wesselényi Katalin (†1614 e.)
↓
Bessenyei (II.) Boldizsár (1599–1652)
= Bárczay Borbála
↓
Bessenyei (V.) Mihály (1652–95)
= Gávay Anna
↓
Bessenyei (I.) Zsigmond (†1714.?)
= Lövey Klára
↓
Bessenyei (II.) Zsigmond (1698–1786)
= Ilosvay Mária (1704 k.–1789)
↓
Bessenyei György (1747–1811)

Bilkey I.

Karácson (1338–47) a beregi oláhok vajtája
↓
(I.) Miklós (1345–83)
↓
Illés (1380–1433)
↓
(V.) István (Stefko) (1418–80)
↓
(V.) György (1463–1526)
↓
(VI.) György (1526–52)
↓

Bilkey II.

Ilosvay Bálint
= Ignéczy Krisztina
↓
Mária (1704 k.–1789)
= Bessenyei (II.) Zsigmond (1698–1786)
↓
Bessenyei György (1747–1811)

Blagai

Vodicsai Babonjeg (Ursini)
↓
Babonic Babonjeg (1249–56)
= Morosini N.
↓
Radoszló (1284–1314)
↓
Duim (†1369)70.), Blaga grófja (Blagai)
↓
Miklós (1352–99)
= majnai Ratetics Bogdoszlo leánya
↓
Antal (†1436)37.)
= Albeni Magdolna
↓
Margit
= Hédervári Lőrinc (†1447.) nádor
↓
Hédervári (IV.) Miklós (†1492)93.) országbíró
↓
Hédervári Katalin
= Rozgonyi István
↓
Rozgonyi Katalin (1518–24)
= ecsedi Báthory András (1490-1534)
↓
Báthory Klára (†1540 u.)
= Losonczy Antal
↓
Losonczy Klára
= Homonnai Drugeth Gáspár (1595)
↓
Homonnai Drugeth Krisztina
= Figedy János
↓
Figedy Bora
= Csebi Pogány (IV.) György (1597. 1599)
↓
Csebi Pogány (VII.) György (1603. 1643)
= Sztojka Agáta
↓

Csebi Pogány Zsuzsanna
 = Bilkey (II.) Bálint (1613–†1642.)
 ↓
 Bilkey Anna (1648–72)
 = Ilosvay (II.) Gábor (1680)
 ↓
 Ilosvay Bálint
 = Ignéczy Krisztina
 ↓
 Ilosvay Mária (1704 k.–1789)
 = Bessenyei (II.) Zsigmond (1698-1786)
 ↓
 Bessenyei György (1747–1811)

Borzásy

Miklós
 = Rákóczi Magdolna
 ↓
 Ilona
 = Bárczay (I.) Ferenc (†1594.)
 ↓
 Bárczay (II.) Ferenc (1592–1656)
 = Kállay Borbála
 ↓
 Bárczay Borbála
 = Bessenyei (II.) Boldizsár (1599–1652)
 ↓
 Bessenyei (V.) Mihály (1652–95)
 = Gávay Anna
 ↓
 Bessenyei (I.) Zsigmond (†1714.?)
 = Lövey Klára
 ↓
 Bessenyei (II.) Zsigmond (1698–1786)
 = Ilosvay Mária (1704 k.–1789)
 ↓
 Bessenyei György (1747–1811)

Csebi Pogány

Herczegh nobilis de Enyereh
 ↓
 (I.) Imre (1279. 1324)
 ↓
 (I.) András (1324)
 ↓
 (I.) Péter (1328)
 ↓
 (III.) István (1379. 1400)
 ↓

Csernavodai

Ilosvay (IV.) János (†1634 e.)
 = Morvay Anna (1602–34)
 ↓
 Ilosvay (III.) Ferenc (1626–51)
 = Dolhay Anna (1624)
 ↓
 Ilosvay (II.) Gábor (1680)
 = Bilkey Anna (1648–72)
 ↓
 Ilosvay Bálint
 = Ignéczy Krisztina
 ↓
 Ilosvay Mária (1704 k.–1789)
 = Bessenyei (II.) Zsigmond (1698–1786)
 ↓
 Bessenyei György (1747–1811)

Debreceni

András
 ↓
 Dózsa (1291 e.-1322) nádor, erdélyi vajda
 ↓
 Pál
 ↓
 Margit
 = Széchy Miklós (†1387.) nádor
 ↓
 Debreceni Péter (†1432.)
 = I. Pölöskei Sára
 = II. N. Margit
 = III. Salamonvári Beátka
 = IV. Lőkös Ilko
 ↓
 Anna (1424–31)
 = Szécsényi (Szécsi Herczeg) László (†1413.)
 ↓
 Szécsényi László (†1460.)
 = Rozgonyi Borbála (1441–68)
 ↓
 Szécsényi Hedvig (1435–70)
 = Losonczy Albert (†1464)66.)
 ↓
 Losonczy László (†1498.) országbíró, erdélyi vajda
 = Várday Katalin (1478–87)
 ↓
 Losonczy Zsigmond (†1521)25.)
 = Dóczy Judit
 ↓
 Losonczy Antal (†1551.)
 = ecsedi Báthory Klára (†1540 u.)
 ↓

Losonczi Klára
= Homonnai Drugeth Gáspár (1595)
↓
Homonnai Drugeth Krisztina
= Figedy János
↓
Figedy Bora
= Csebi Pogány (IV.) György (1597. 1599)
↓
(VII.) György (1603. 1643)
= Sztojka Agáta
↓
Zsuzsanna
= Bilkey (II.) Bálint (1613–†1642.)
↓
Bilkey Anna (1648–72)
= Ilosvay (II.) Gábor (1680)
↓
Ilosvay Bálint
= Ignéczy Krisztina
↓
Ilosvay Mária (1704 k.–1789)
= Bessenyei (II.) Zsigmond (1698–1786)
↓
Bessenyei György (1747–1811)

Dolhay

(I.) Szaniszló (1363–66)
↓
(I.) János de Hosszúmező (1383–89)
↓
(II.) Szaniszló (1395–1435)
↓
(I.) Ambrus (1427–73)
= Csapy Potentiana
↓
Demeter (1448–80)
↓
(V.) Péter (1486–1545)
↓
(I.) Imre (1545–69)
= Megyery Anna
↓
(X.) János (1575–99)
= Thetey Anna
↓
(IV.) György (1608–15)
= Buday Erzsébet
↓
Anna (1624)
= Ilosvay (III.) Ferenc (1626–51)
↓

Ilosvay (II.) Gábor (1680)
 = Bilkey Anna (1648–72)
 ↓
 Ilosvay Bálint
 = Ignéczy Krisztina
 ↓
 Ilosvay Mária (1704 k.–1789)
 = Bessenyei (II.) Zsigmond (1698–1786)
 ↓
 Bessenyei György (1747–1811)

Drágfi

Dragos moldvai vajda (1352–53)
 ↓
 Béltéki Szász (Sas) moldvai vajda (1354–58)
 ↓
 Drág (†1400.) a székelyek ispánja
 ↓
 György (Imre) (1401–33)
 ↓
 Miklós (1434–80)
 = Jakcs Eufémia (Afra) (1459–77)
 ↓
 Julianna (1499–1500)
 = ecsedi Báthory András (1445–95) országbíró
 ↓
 Báthory András (1490–1534)
 = I. Kállay Borbála
 = II. Rozgonyi Katalin (1518–24)
 ↓
 Báthory Klára (†1540 u.)
 = Losonczi Antal
 ↓
 Losonczi Klára
 = Homonnai Drugeth Gáspár (1595)
 ↓
 Homonnai Drugeth Krisztina
 = Figedy János
 ↓
 Figedy Bora
 = Csebi Pogány (IV.) György (1597. 1599)
 ↓
 Csebi Pogány (VII.) György (1603. 1643)
 = Sztójka Agáta
 ↓
 Csebi Pogány Zsuzsanna
 = Bilkey (II.) Bálint (1613–†1642.)
 ↓
 Bilkey Anna (1648–72)
 = Ilosvay (II.) Gábor (1680)
 ↓

Ilosvay Bálint
= Ignéczy Krisztina
↓
Ilosvay Mária (1704 k.–1789)
= Bessenyei (II.) Zsigmond (1698–1786)
↓
Bessenyei György (1747–1811)

Figedy

János
= Homonnai Drugeth Krisztina
↓
Bora
= Csebi Pogány (IV.) György (1597. 1599)
↓
Csebi Pogány (VII.) György (1603. 1643)
= Sztójka Agáta
↓
Csebi Pogány Zsuzsanna
= Bilkey (II.) Bálint (1613–†1642.)
↓
Bilkey Anna (1648–72)
= Ilosvay (II.) Gábor (1680)
↓
Ilosvay Bálint
= Ignéczy Krisztina
↓
Ilosvay Mária (1704 k.–1789)
= Bessenyei (II.) Zsigmond (1698–1786)
↓
Bessenyei György (1747–1811)

Fornossy

László
= Székely Zsófia
↓
Fruzsina
= Bilkey (III.) Ferenc (1629–48)
↓
Bilkey Fruzsina
= Lipcsey (I.) Péter (1656)
↓
Lipcsey Borbála
= Ignéczy Nagy István
↓
Ignéczy Krisztina
= Ilosvay Bálint
↓
122

Ilosvay Mária (1704 k.–1789)
= Bessenyei (II.) Zsigmond (1698–1786)
↓
Bessenyei György (1747–1811)

Gávay

Benedek
↓
Miklós
↓
Imre (1538) védi ág
↓
János (1561)
= Ibrányi Borbála
↓
Imre (†1600 e.)
= Poly Zsuzsanna (†1600 e.)
↓
János (1600)
= Sándor Anna
↓
Anna
= Bessenyei (V.) Mihály (1652–95)
↓
Bessenyei (I.) Zsigmond (†1714.?)
= Lövey Klára
↓
Bessenyei (II.) Zsigmond (1698–1786)
= Ilosvay Mária (1704 k.–1789)
↓
Bessenyei György (1747–1811)

Haraszthy

László
↓
Dorottya
= Rákóczi Zsigmond (1489–1524)
↓
Rákóczi János (1517–61)
= Némethy Sára
↓
Rákóczi Magdolna
= Borzásy Miklós
↓
Borzásy Ilona
= Bárczay (I.) Ferenc (†1594.)
↓
Bárczay (II.) Ferenc (1592–1656)
= Kállay Borbála
↓
123

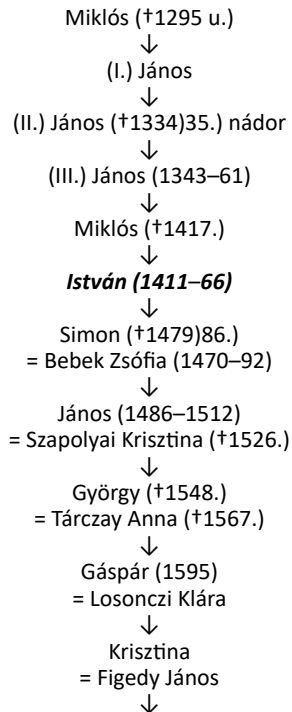
Bárczay Borbála
 = Bessenyei (II.) Boldizsár (1599–1652)
 ↓
 Bessenyei (V.) Mihály (1652–95)
 = Gávay Anna
 ↓
 Bessenyei (I.) Zsigmond (†1714.?)
 = Lövey Klára
 ↓
 Bessenyei (II.) Zsigmond (1698–1786)
 = Ilosvay Mária (1704 k.–1789)
 ↓
 Bessenyei György (1747–1811)

Hédervári

N.
 ↓
 Héder (1150–62) nádor
 ↓
 N.
 ↓
 Dénes
 ↓
 Dénes
 ↓
Miklós (1309-30) győri főispán, a Hédervári-család alapítója = HM
 ↓
 Miklós (1339-82) ajtónállómester
 = I. N. N.
 (= II. Debreceni Ilona (1382–95))
 ↓
 Miklós (†1412)13. ajtónállómester
 = Margit (1379–1422) Lengyelországi Szaniszló leánya
 ↓
 Lőrinc (†1447. 07. 14.)08. 07.) 1437–47. nádor
 = Blagai Margit
 ↓
 (IV.) Miklós (†1492)93. országbíró
 ↓
 Katalin
 = Rozgonyi István
 ↓
 Rozgonyi Katalin (1518–24)
 = eccsedai Báthory András (1490–1534)
 ↓
 Báthory Klára (†1540 u.)
 = Losonczi Antal
 ↓
 Losonczi Klára
 = Homonnai Drugeth Gáspár (1595)
 ↓

Homonnai Drugeth I.

Figedy Bora
= Csebi Pogány (IV.) György (1597. 1599)
↓
Csebi Pogány (VII.) György (1603. 1643)
= Sztojka Agáta
↓
Csebi Pogány Zsuzsanna
= Bilkey (II.) Bálint (1613–†1642.)
↓
Bilkey Anna (1648–72)
= Ilosvay (II.) Gábor (1680)
↓
Ilosvay Bálint
= Ignéczy Krisztina
↓
Ilosvay Mária (1704 k.–1789)
= Bessenyei (II.) Zsigmond (1698–1786)
↓
Bessenyei György (1747–1811)

Homonnai Drugeth II.

Miklós (†1295 u.)
↓
(I.) János
↓
(II.) János (†1334)35.) nádor
↓
(III.) János (1343–61)
↓
Miklós (†1417.)
↓
István (1411–66)
↓
N.
= Szapolyai István (†1499.) 1492–99. nádor
↓
Szapolyai Krisztina (†1526.)
= Homonnai Drugeth János
↓
Homonnai Drugeth György (†1548.)
= Tárca Anna (†1567.)
↓
Gáspár (1595)
= Losonczi Klára
↓
Krisztina
= Figedy János
↓
Figedy Bora
= Csebi Pogány (IV.) György (1597. 1599)
↓

Csebi Pogány (VII.) György (1603. 1643)
 = Sztojka Agáta
 ↓
 Csebi Pogány Zsuzsanna
 = Bilkey (II.) Bálint (1613–†1642.)
 ↓
 Bilkey Anna (1648–72)
 = Ilosvay (II.) Gábor (1680)
 ↓
 Ilosvay Bálint
 = Ignéczy Krisztina
 ↓
 Ilosvay Mária (1704 k.–1789)
 = Bessenyei (II.) Zsigmond (1698-1786)
 ↓
 Bessenyei György (1747–1811)

Ignéczy

András
 ↓
 Nagy István (1688. 1692)
 = Lipcsey Borbála
 ↓
 Krisztina
 = Ilosvay Bálint
 ↓
 Ilosvay Mária (1704 k.–1789)
 = Bessenyei (II.) Zsigmond (1698–1786)
 ↓
 Bessenyei György (1747–1811)

Ilosvay I.

Tatamér
 ↓
 Maxim (1341–42)
 ↓
 (I.) György (1408)
 ↓
 Karácson de Ilosva (1412–33)
 ↓
(I.) László (1451) (†1476)
 = Bilkey Anna (1460–69)
 ↓
 (I.) Miklós (1471–93)
 ↓
 (II.) Miklós (1493–1535)
 = Komoróczy Dorottya
 ↓

(IV.) Miklós (1546–70)
 = Csernavodai Fruzsina
 ↓
 (IV.) János (†1634 e.)
 = Morvay Anna (1602–34)
 ↓
 (III.) Ferenc (1626–51)
 = Dolhay Anna (1624)
 ↓
 (II.) Gábor (1680)
 = Bilkey Anna (1648–72)
 ↓
 Bálint
 = Ignéczy Krisztina
 ↓
 Mária (1704 k.–1789)
 = Bessenyei (II.) Zsigmond (1698–1786)
 ↓
 Bessenyei György (1747–1811)

Ilosvay II. / Ilosvay Karácson

Tatamér
 ↓
 Maxim (1341–42)
 ↓
 (I.) György (1408)
 ↓
 Karácson de Ilosva (1412–33)
 ↓
(I.) László (1451) (†1476)
 = Farkas N.
 ↓
 (II.) László
 ↓
 (I.) István
 ↓
 (I.) Ferenc
 = Tibay Ágnes
 ↓
 Anna
 = Morvay István
 ↓
 Morvay Anna (1602–34)
 = Ilosvay (IV.) János (†1634 e.)
 ↓
 (III.) Ferenc (1626–51)
 = Dolhay Anna (1624)
 ↓
 (II.) Gábor (1680)
 = Bilkey Anna (1648–72)
 ↓

Bálint
 = Ignéczy Krisztina
 ↓
 Mária (1704 k.–1789)
 = Bessenyei (II.) Zsigmond (1698–1786)
 ↓
 Bessenyei György (1747–1811)

Jakcs

Kusalyi N.
 ↓
 Tamás
 ↓
 Jakcs (1351–80) túróci főispán
 ↓
 György (†1415) 16. országbíró
 ↓
László (†1446) 49.)
 = **Liszkói Anna (1410-34) = HM**
 ↓
 Eufémia (Afra) (1459–77)
 = Drágfi Miklós (1434–80)
 ↓
 Drágfi Julianna (1499–1500)
 = ecsedi Báthory András (1445–95) országbíró
 ↓
 Báthory András 1490–1534)
 = I. Kállay Borbála
 = II. Rozgonyi Katalin (1518–24)
 ↓
 Báthory Klára (†1540 u.)
 = Losonczy Antal
 ↓
 Losonczy Klára
 = Homonnai Drugeth Gáspár (1595)
 ↓
 Homonnai Drugeth Krisztina
 = Figedy János
 ↓
 Figedy Bora
 = Csebi Pogány (IV.) György (1597. 1599)
 ↓
 Csebi Pogány (VII.) György (1603. 1643)
 = Sztojka Agáta
 ↓
 Csebi Pogány Zsuzsanna
 = Bilkey (II.) Bálint (1613–†1642.)
 ↓
 Bilkey Anna (1648–72)
 = Ilosvay (II.) Gábor (1680)
 ↓

Ilosvay Bálint
= Ignéczy Krisztina
↓
Ilosvay Mária (1704 k.–1789)
= Bessenyei (II.) Zsigmond (1698–1786)
↓
Bessenyei György (1747–1811)

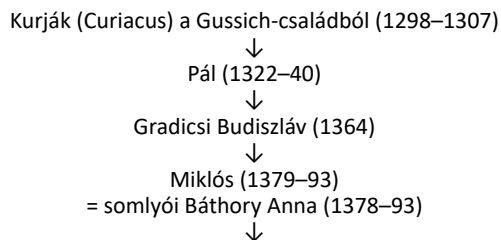
Kállay I.

Ubul (1214)
↓
Mihály (1250–92)
↓
Semjéni István (†1323.)
↓
„Lengyel” (II.) János (1312–44)
↓
„Lengyel” Lőkös (1370–?)
= Tárkányi Doncs leánya
↓
(II.) Miklós (1394. 1434)
= Chire Margit (1409–28)
↓
(VI.) János (†1478)
↓
(VII.) János
= Parlagi Ilona
↓
Borbála
= ecsedi Báthory András (1490–1534)
↓
Báthory Klára (†1540 u.)
= Losonczy Antal (†1551.)
↓
Losonczy Klára
= Homonnai Drugeth Gáspár (1595)
↓
Homonnai Drugeth Krisztina
= Figedy János
↓
Figedy Bora
= Csebi Pogány (IV.) György (1597. 1599)
↓
Csebi Pogány (VII.) György (1603. 1643)
= Sztojka Agáta
↓
Csebi Pogány Zsuzsanna
= Bilkey (II.) Bálint (1613–†1642.)
↓
Bilkey Anna (1648–72)
= Ilosvay (II.) Gábor (1680)
↓

Ilosvay Bálint
= Ignéczy Krisztina
↓
Ilosvay Mária (1704 k.–1789)
= Bessenyei (II.) Zsigmond (1698–1786)
↓
Bessenyei György (1747–1811)

Kállay II.

Ubul (1214)
↓
Mihály (1250–92)
↓
Semjéni István (†1323.)
↓
„Lengyel” (II.) János (1312–44)
↓
„Lengyel” Lőkös (1370–?)
= Tárkányi Doncs leánya
↓
(II.) Miklós (1394. 1434)
= Chire Margit (1409–28)
↓
(VI.) János (†1478)
↓
(VII.) János
= Parlagi Ilona
↓
(VIII.) János (1502. 1548)
↓
(III.) Pál (1549)
↓
(II.) Lőrinc (1574)
↓
Borbála
= Bárczay (II.) Ferenc (1592–1656)
↓
Bárczay Borbála
= Bessenyei (II.) Boldizsár (1599–1652)
↓
Bessenyei (V.) Mihály (1652–95)
= Gávay Anna
↓
Bessenyei (I.) Zsigmond (†1714.?)
= Lövey Klára
↓
Bessenyei (II.) Zsigmond (1698–1786)
= Ilosvay Mária (1704 k.–1789)
↓
Bessenyei György (1747–1811)

Kokso**Korbáviai**

Kornis

Csebi Pogány (IV.) György (1597. 1599)
= Figei Bora
↓
Csebi Pogány (VII.) György (1603. 1643)
= Sztojka Agáta
↓
Csebi Pogány Zsuzsanna
= Bilkey (II.) Bálint (1613–†1642.)
↓
Bilkey Anna (1648–72)
= Ilosvay (II.) Gábor (1680)
↓
Ilosvay Bálint
= Ignéczy Krisztina
↓
Ilosvay Mária (1704 k.–1789)
= Besseney (II.) Zsigmond (1698–1786.)
↓
Besseneyi György (1747–1811)

Lipcsey

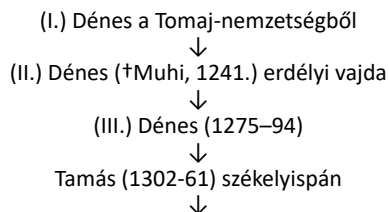
(II.) Gergely (1653)
= Pesthy Petronella
↓
(I.) Péter (1656)
= Bilkey Fruzsina
↓
Borbála
= Ignéczy Nagy István
↓
Ignéczy Krisztina
= Ilosvay Bálint
↓
Ilosvay Mária (1704 k.–1789)
= Besseney (II.) Zsigmond (1698–1786)
↓
Besseneyi György (1747–1811)

Liszkói

Joachim
↓
Bátyai Márton (1291) bán
↓
Liszkói Pál (1301–35)
↓
Pál (†1385 e.) macsó bán
↓
András (1390–99)
= Korbáviai Katalin grófnő (1393)
↓

Losonczi

István (1322–70)
 = Aba-nembeli Domoszlói Erzsébet
 ↓
 László (†1395.) horvát-szlavón-dalmát bán
 ↓
 Dénes (†1426)27.)
 ↓
 Albert (†1464)66.)
 = Szécsényi Hedvig (1435–70)
 ↓
 László (†1498.) országbíró, erdélyi vajda
 = Várday Katalin (1478–87)
 ↓
 Zsigmond (†1521)25.)
 = Dóczy Judit
 ↓
 Antal (†1551.)
 = ecsedi Báthory Klára (†1540 u.)
 ↓
 Klára
 = Homonnai Drugeth Gáspár (1595)
 ↓
 Homonnai Drugeth Krisztina
 = Figedy János
 ↓
 Figedy Bora
 = Csebi Pogány (IV.) György (1597. 1599)
 ↓
 (VII.) György (1603. 1643)
 = Sztojka Agáta
 ↓
 Zsuzsanna
 = Bilkey (II.) Bálint (1613–†1642.)
 ↓
 Bilkey Anna (1648–72)
 = Ilosvay (II.) Gábor (1680)
 ↓
 Ilosvay Bálint
 = Ignéczy Krisztina
 ↓
 Ilosvay Mária (1704 k.–1789)
 = Bessenyei (II.) Zsigmond (1698–1786)
 ↓
 Bessenyei György (1747–1811)

Lövey

(I.) Gergely (1591–†1600)
 = Mokcsay Klára
 ↓
 Gergely (1646)
 = Balling Anna
 ↓

Sámuel (+1685 e.)
 = Nadányi Margit
 ↓
 Klára
 = Bessenyei Zsigmond (+1714.?)
 ↓
 Bessenyei (II.) Zsigmond (1698–1786)
 = Ilosvai Mária (1704 k.–1789)
 ↓
 Bessenyei György (1747–1811)

Meggyesi / Medgyesally

Móricz (1219–35) asztalnokmester a Pok-családból
 ↓
 Móricz (1241–69) országbíró
 = Rátót N. Domokos leánya a Rátót (Rathold)-családból
 ↓
 Meggyesi Miklós (1270–†1319 u.) 1315–16. erdélyi vajda, pohárnokmester,
 Bereg, Szolnok, Máramaros és Ugocea vármegyék főispánja
 = (I.) Dárói Erzsébet (D. Moys és Halicsi Erzsébet hercegnő leánya)
 ↓
 Móricz (1319–40) győri főispán
 = (Atyina?) N.
 ↓
 Anna (1351–55)
 = somlyói Báthory László (+1378 e.) szabolcsi ispán
 ↓
 Báthory Anna (1378–93)
 = gróf Korbáviai Miklós
 ↓
 Korbáviai Katalin grófnő (1393)
 = Liskói András (1390–99)
 ↓
 Liskói Anna (1410–34)
 = Jakcs László (+1446)49.)
 ↓
 Jakcs Eufémia (Afra) (1459v77)
 = Drágfi Miklós (1434–80)
 ↓
 Drágfi Julianna (1499–1500)
 = ecsedi Báthory András (1445–95) országbíró
 ↓
 Báthory András (1490–1534)
 = I. Kállay Borbála
 = II. Rozgonyi Katalin (1518–24)
 ↓
 Báthory Klára (+1540 u.)
 = Losonczy Antal
 ↓
 Losonczy Klára
 = Homonnai Drugeth Gáspár (1595)
 ↓

Homonnai Drugeth Krisztina
 = Figedy János
 ↓
 Figedy Bora
 = Csebi Pogány (IV.) György (1597. 1599)
 ↓
 Csebi Pogány (VII.) György (1603. 1643)
 = Sztojka Agáta
 ↓
 Csebi Pogány Zsuzsanna
 = Bilkey (II.) Bálint (1613–†1642.)
 ↓
 Bilkey Anna (1648–72)
 = Ilosvay (II.) Gábor (1680)
 ↓
 Ilosvay Bálint
 = Ignéczy Krisztina
 ↓
 Ilosvay Mária (1704 k.–1789)
 = Besseney (II.) Zsigmond (1698–1786)
 ↓
 Besseney György (1747–1811)

Nadányi

Oper (1230–1250)
 ↓
 Borsa (1268)
 ↓
 István (1290–1305)
 ↓
 (I.) Miklós (1337)
 ↓
 László (1377) erdélyi vajda
 ↓
 (I.) Mihály
 ↓
 János (1480)
 ↓
 (II.) Mihály
 = Lelfűi Kata
 ↓
 (I.) Gergely
 ↓
 (III.) Mihály (1561)
 = Ábrahámfi N.
 ↓
 (II.) Gergely (†1614.) 1613. megölte Báthory Gábor erdélyi fejedelmet
 ↓
IV. Mihály (†1658.) erdélyi ítélőmester, lefejezték
= váradai Gargócs Erzse (apja G. Mihály 1626-ban Bethlen Gábor alpohárnoka, Szalárdy
szerint „becsületes fő ember”) = HM

Margit
 = Lövey Sámuel (†1685 e.)
 ↓
 Lövey Klára
 = Bessenyei (I.) Zsigmond (†1714.)
 ↓
 Bessenyei (II.) Zsigmond (1698–1786)
 = Ilosvay Mária (1704 k.–1789)
 ↓
 Bessenyei György (1747–1811)

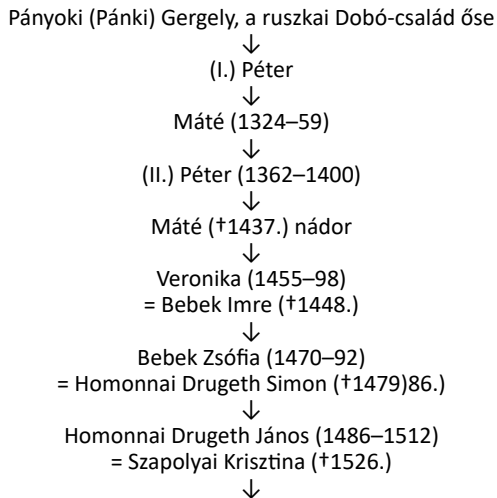
Nagy

Pál
 ↓
 Anna (1450)
 = Rákóczi István (†1467.)
 ↓
 András (1454-89) (†1495 e.)
 = Polyák Krisztina
 ↓
 Zsigmond (1489–1524)
 = Haraszthy Dorottya
 ↓
 János (1517–61)
 = Némethy Sára
 ↓
 Magdolna
 = Borzásy Miklós
 ↓
 Borzásy Ilona
 = Bárczay (I.) Ferenc (†1594.)
 ↓
 Bárczay (II.) Ferenc (1592–1656)
 = Kállay Borbála
 ↓
 Bárczay Borbála
 = Bessenyei (II.) Boldizsár (1599–1652)
 ↓
 Bessenyei (V.) Mihály (1652–95)
 = Gávay Anna
 ↓
 Bessenyei (I.) Zsigmond (†1714.)
 = Lövey Klára
 ↓
 Bessenyei (II.) Zsigmond (1698–1786)
 = Ilosvay Mária (1704 k.–1789)
 ↓
 Bessenyei György (1747–1811)

Némethy

Pálóci

Homonnai Drugeth György (†1548.)
 = Tárczay Anna (†1567.)
 ↓
 Homonnai Drugeth Gáspár (1595)
 = Losonczy Klára
 ↓
 Homonnai Drugeth Krisztina
 = Figedy János
 ↓
 Figedy Bora
 = Csebi Pogány (IV.) György (1597. 1599)
 ↓
 Csebi Pogány (VII.) György (1603. 1643)
 = Sztójka Agáta
 ↓
 Csebi Pogány Zsuzsanna
 = Bilkey (II.) Bálint (1613–†1642.)
 ↓
 Bilkey Anna (1648–72)
 = Ilosvay (II.) Gábor (1680)
 ↓
 Ilosvay Bálint
 = Ignéczy Krisztina
 ↓
 Ilosvay Mária (1704 k.–1789)
 = Bessenyei (II.) Zsigmond (1698–1786)
 ↓
 Bessenyei György (1747–1811)

Perényi

Rátót (1203)
 ↓
 Domokos (1238–40) országbíró
 ↓
 (II.) Leusták
 ↓
 Miklós (1311–49)
 = Rihnói Synta
 ↓
 István (1329–55)
 ↓
 János (†1381)83.)
 = Sebesi Margit (1383)
 ↓
 Dániel (†1428)30.)
 = Serkei Erzsébet (1430–49)
 ↓
 Katalin
 = Várday (III.) Miklós (1446) főkincstartó
 ↓

Várday (IV.) Aladár
 ↓
 Várday Eufrozina
 = Csebi Pogány Zsigmond (†1526.)
 ↓
 Csebi Pogány (IV.) Péter (1516. †1538.)
 = Dersfi Erzsébet
 ↓
 Csebi Pogány (I.) Menyhért (1562)
 = Kornis Anna
 ↓
 Csebi Pogány (IV.) György (1597. 1599)
 = Figei Bora
 ↓
 Csebi Pogány (VII.) György (1603. 1643)
 = Sztojka Agáta
 ↓
 Csebi Pogány Zsuzsanna
 = Bilkey (II.) Bálint (1613–†1642.)
 ↓
 Bilkey Anna (1648–72)
 = Ilosvay (II.) Gábor (1680)
 ↓
 Ilosvay Bálint
 = Ignéczy Krisztina
 ↓
 Ilosvay Mária (1704 k.v1789)
 = Besseney (II.) Zsigmond (1698–1786)
 ↓
 Besseney György (1747–1811)

Petőfia = Csáky-Petőfi

Zsidó-nembeli István (1284), Csáky-nemzetség
 ↓
 Pető „Adas” (1317–30)
 = Pósa Margit (1355–59)
 ↓
 János (†1395 e.)
 ↓
Katalin (1391–1417)
= *ecsed* Báthory János (†1416.) = HM
 ↓
 István (†1444.) a Sárkány Rend lovagja
 = Butkai Borbála (1445–51)
 ↓
 András (1445–95) országbíró
 = Drágfi Julianna (1499–1500)
 ↓
 András (1490–1534)
 = I. Kállay Borbála
 = II. Rozgonyi Katalin (1518–24)
 ↓

Polyák

Bárczay Borbála
= Bessenyei (II.) Boldizsár (1599–1652)
↓
Bessenyei (V.) Mihály (1652–95)
= Gávay Anna
↓
Bessenyei (I.) Zsigmond (†1714.)
= Lövey Klára
↓
Bessenyei (II.) Zsigmond (1698–1786)
= Ilosvay Mária (1704 k.–1789)
↓
Bessenyei György (1747–1811)

Rákóczi

Csépán de genere Bogátradvány
↓
Csíz (1127–51)
↓
László (1260–82)
↓
Mihály (1298)
= Csaszlóczi Margit
↓
Balázs (1328–61)
↓
Benedek (1393–1442)
↓
István (†1467.)
= Nagy Anna (1450)
↓
András (1454-89) (†1495 e.)
= Polyák Krisztina
↓
Zsigmond (1489–1524)
= Haraszthy Dorottya
↓
János (1517–61)
= Némethy Sára
↓
Magdolna, bátyja Zsigmond (1544–1608, 1607–08 között erdélyi fejedelem)
= Borzásy Miklós
↓
Borzásy Ilona
= Bárczay (I.) Ferenc (†1594.)
↓
Bárczay (II.) Ferenc (1592–1656)
= Kállay Borbála
↓
Bárczay Borbála
= Bessenyei (II.) Boldizsár (1599–1652)
↓

Bessenyei (V.) Mihály (1652–95)
= Gávay Anna
↓
Bessenyei (I.) Zsigmond (†1714.)
= Lövey Klára
↓
Bessenyei (II.) Zsigmond (1698–1786)
= Ilosvay Mária (1704 k.–1789)
↓
Bessenyei György (1747–1811)

Rhédey

Miklós az Aba-nemzetségből, XXI. Rédei-ág
↓
Miklós (Mikócza
↓
Péter
↓
Jakab
↓
Miklós Dósa
↓
László
↓
Ágota, öccse, Pál (1562–90) II. Erzsébet brit királynő őse
= Bessenyei (II.) Mihály (1527–71)
↓
Bessenyei (III.) Mihály (1557–1610)
= Wesselényi Katalin (†1614 e.)
↓
Bessenyei (II.) Boldizsár (1599–1652)
= Bárczay Borbála
↓
Bessenyei (V.) Mihály (1652–95)
= Gávay Anna
↓
Bessenyei (I.) Zsigmond (†1714.)
= Lövey Klára
↓
Bessenyei (II.) Zsigmond (1698–1786)
= Ilosvay Mária (1704 k.–1789)
↓
Bessenyei György (1747–1811)

Rozgonyi I.

Básztélyi Berthold
↓
(I.) Rajnárd (1221–40) veszprémi főispán
↓

(II.) Rajnáld (†1296 k.) nádor
= I. Buzád-Hahold nembeli Panyit leánya (1259)
= II. Putnoki Vecse Miklós húga
↓
László (1316)
= Túri Katalin (1340)
↓
Péter (1316–60)
↓
Miklós (†1360)63.)
= Szinyei Merse Anna = HM
↓
László (1360–1411)
↓
István (†1440.)
= Szentgyörgyi Cecília (1430–36)
↓
János (1458)
= Kálnóy Borbála
↓
János (†1480.)
= Modrár Margit (1460–81)
↓
István
= Hédervári Katalin
↓
Katalin (1518–24)
= ecsedi Báthory András (1490–1534)
↓
Báthory Klára (†1540 u.)
= Losonczy Antal
↓
Losonczy Klára
= Homonnai Drugeth Gáspár (1595)
↓
Homonnai Drugeth Krisztina
= Figedy János
↓
Figedy Bora
= Csebi Pogány (IV.) György (1597. 1599)
↓
Csebi Pogány (VII.) György (1603. 1643)
= Sztojka Agáta
↓
Csebi Pogány Zsuzsanna
= Bilkey (II.) Bálint (1613–†1642.)
↓
Bilkey Anna (1648–72)
= Ilosvay (II.) Gábor (1680)
↓
Ilosvay Bálint
= Ignéczy Krisztina
↓

Ilosvay Mária (1704 k.–1789)
 = Bessenyei (II.) Zsigmond (1698–1786)
 ↓
 Bessenyei György (1747–1811)

Rozgonyi II.

Básztélyi Berthold
 ↓
 (I.) Rajnárd (1221–40) veszprémi főispán
 ↓
 (II.) Rajnárd (†1296 k.) nádor
 = I. Buzád-Hahold nembeli Panyit leánya (1259)
 = II. Putnoki Vecse Miklós húga
 ↓
 László (1316
 = Túri Katalin (1340)
 ↓
 Péter (1316–60)
 ↓
 Miklós (†1360)63.)
 = Szinyei Merse Anna (1360–83)
 ↓
 László (1360–1411)
 ↓
 István (†1440.)
 = Szentgyörgyi Cecília (1430–36)
 ↓
 János (1458)
 = Kálnóy Borbála
 ↓
 Simon (†1414.) országbíró
 ↓
 György (†1457)58.) országbíró
 ↓
 Borbála (1441v68)
 = Szécsényi László (†1460.)
 ↓
 Szécsényi Hedvig (1435–70)
 = Losonczi Albert
 ↓
 Losonczi László (†1498.)
 = Várday Katalin (1478)87)
 ↓
 Losonczi Zsigmond (†1521)25.)
 = Dóczy Judit
 ↓
 Losonczi Antal (†1551.)
 = ecsedi Báthory Klára (†1540 u.)
 ↓
 Losonczi Klára
 = Homonnai Drugeth Gáspár (1595)
 ↓

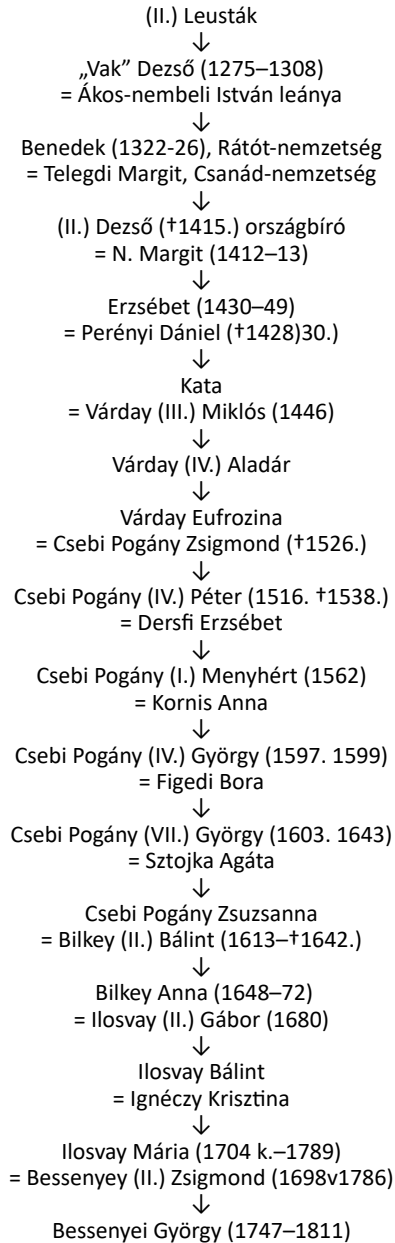
Homonnai Drugeth Krisztina
= Figedy János
↓
Figedy Bora
= Csebi Pogány (IV.) György (1597. 1599)
↓
(VII.) György (1603. 1643)
= Sztojka Agáta
↓
Zsuzsanna
= Bilkey (II.) Bálint (1613–†1642.)
↓
Bilkey Anna (1648–72)
= Ilosvay (II.) Gábor (1680)
↓
Ilosvay Bálint
= Ignéczy Krisztina
↓
Ilosvay Mária (1704 k.–1789)
= Bessenyei (II.) Zsigmond (1698–1786)
↓
Bessenyei György (1747–1811)

Sándor

Mihály
= Kende Margit
↓
Anna
= Gávay János
↓
Gávay Anna
= Bessenyei (V.) Mihály (1652–95)
↓
Bessenyei Zsigmond (†1714.)
= Lövey Klára
↓
Bessenyei (II.) Zsigmond (1698–1786)
= Ilosvay Mária (1704 k.v1789)
↓
Bessenyei György (1747–1811)

Serkei

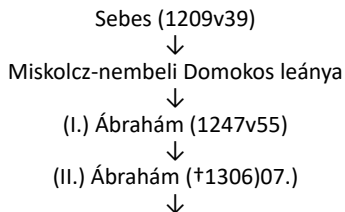
(I.) Leusták erdélyi vajda a Rátót-nemzetségből
↓
Rátót (1203)
↓
Domokos (1238v40) országbíró
↓

Szapolyai

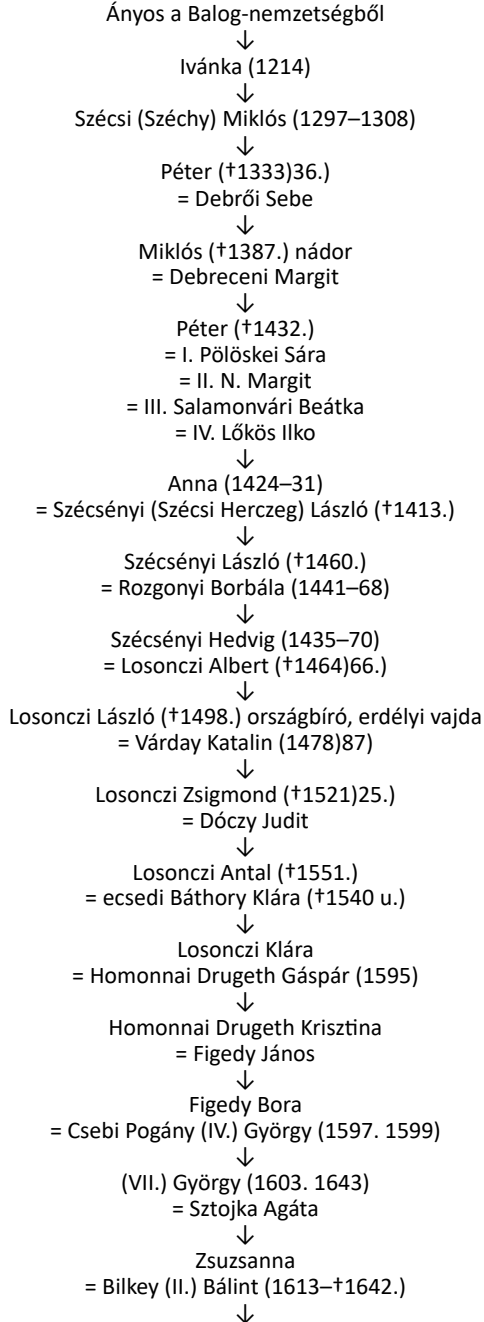

Szentgyörgyi

Széchy

Bilkey Anna (1648v72)
 = Ilosvay (II.) Gábor (1680)
 ↓
 Ilosvay Bálint
 = Ignéczy Krisztina
 ↓
 Ilosvay Mária (1704 k.–1789)
 = Bessenyei (II.) Zsigmond (1698–1786)
 ↓
 Bessenyei György (1747–1811)

Szécsényi

Mihály (1212–28) szlavóniai bán a Kacsics-nemzetségből
 ↓
 Falkos (1255)
 ↓
 Farkas (1271–1301) pohárnokmester
 ↓
 Tamás (1285 k.-1354) országbíró
 = Visontai Pál leánya
 ↓
 Kónya (Miklós) (†1367.) horvát bán
 = Haschendorf Erzsébet
 ↓
Frank (†1408.) országbíró, erdélyi vajda
= Újlaki Katalin (†1393 k.) = HM
 ↓
 Szécsényi (Szécsi Herczeg) László (†1413.)
 = Széchy Anna (1424-31)
 ↓
 László (†1460.)
 = Rozgonyi Borbála (1441–68)
 ↓
 Hedvig (1435–70)
 = Losonczi Albert (†1464)66.)
 ↓
 Losonczi László (†1498.) országbíró, erdélyi vajda
 = Várday Katalin (1478–87)
 ↓
 Losonczi Zsigmond (†1521)25.)
 = Dóczy Judit
 ↓
 Losonczi Antal (†1551.)
 = ecsedi Báthory Klára (†1540 u.)
 ↓
 Losonczi Klára
 = Homonnai Drugeth Gáspár (1595)
 ↓
 Homonnai Drugeth Krisztina
 = Figeđy János
 ↓

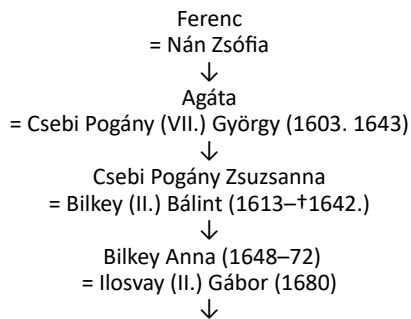
Figedy Bora
 = Csebi Pogány (IV.) György (1597. 1599)
 ↓
 (VII.) György (1603. 1643)
 = Sztojka Agáta
 ↓
 Zsuzsanna
 = Bilkey (II.) Bálint (1613–†1642.)
 ↓
 Bilkey Anna (1648–72)
 = Ilosvay (II.) Gábor (1680)
 ↓
 Ilosvay Bálint
 = Ignéczy Krisztina
 ↓
 Ilosvay Mária (1704 k.–1789)
 = Besseney (II.) Zsigmond (1698–1786)
 ↓
 Bessenyei György (1747–1811)

Szinyei Merse

(I.) Benedek comes
 ↓
 Merse (1262)
 ↓
 (II.) Benedek (1268)
 = Klára
 ↓
 Péter)Petheucz
 ↓
 Domokos
 ↓
 Anna (1360–83)
 = Rozgonyi Miklós (†1360)63.)
 ↓
 Rozgonyi László (1360–1411)
 ↓
 Rozgonyi István (†1440.)
 = Szentgyörgyi Cecília (1430–36)
 ↓
 Rozgonyi János (1458)
 = Kálnóy Borbála
 ↓
 Rozgonyi Simon (†1414.) országbíró
 ↓
 Rozgonyi György (†1457)58.) országbíró
 ↓
 Rozgonyi Borbála (1441–68)
 = Szécsényi László (†1460.)
 ↓

Sztojka

Ilosvay Bálint
= Ignéczy Krisztina
↓
Ilosvay Mária (1704 k.–1789)
= Bessenyei (II.) Zsigmond (1698–1786)
↓
Bessenyei György (1747–1811)

Thetey

Boldizsár
= Kornis Anna
↓
Anna
= Dolhay (X.) János (1575–99)
↓
Dolhay (IV.) György (1608–15)
= Buday Erzsébet
↓
Dolhay Anna (1624)
= Ilosvay (III.) Ferenc (1626v51)
↓
Ilosvay (II.) Gábor (1680)
= Bilkey Anna (1648–72)
↓
Ilosvay Bálint
= Ignéczy Krisztina
↓
Ilosvay Mária (174 k.–1789)
= Bessenyei (II.) Zsigmond (1698–1786)
↓
Bessenyei György (1747–1811)

Tibay

(I.) Jákó (1249)
↓
(I.) András mester (1273. 1279)
↓
(II.) Lőrinc
↓
Miklós
↓
Albert
↓
Lázár
↓
Ágnes
= Ilosvay Karácson (I.) Ferenc
↓

Ilosvay Anna
 = Morvay István
 ↓
 Morvay Anna (1602–34)
 = Ilosvay (IV.) János (†1634 e.)
 ↓
 Ilosvay (III.) Ferenc (1626–51)
 = Dolhay Anna (1624)
 ↓
 Ilosvay (II.) Gábor (1680)
 = Bilkey Anna (1648–72)
 ↓
 Ilosvay Bálint
 = Ignéczy Krisztina
 ↓
 Ilosvay Mária (1704 k.–1789)
 = Bessenyei (II.) Zsigmond (1698-1786)
 ↓
 Bessenyei György (1747–1811)

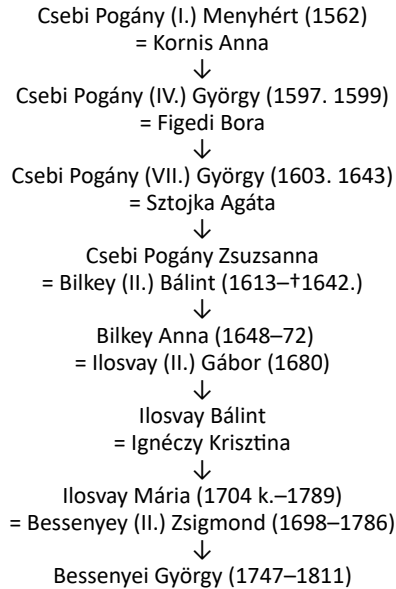
Újlaki

Gúg
 ↓
 Rakolcai János (1281)
 ↓
 „Tót” Lőrinc (†1349 e.) országbíró
 ↓
 Rakolcai „Kont” Miklós (1340–67) nádor
 ↓
 Zsámboki Klára (1351–1406)
 ↓
 Katalin (†1393 k.)
 = Szécsényi Frank (†1408.) országbíró, erdélyi vajda
 ↓
 Szécsényi (Szécsi Herczeg) László (†1413.)
 = Széchy Anna (1424–31)
 ↓
 László (†1460.)
 = Rozgonyi Borbála (1441–68)
 ↓
 Hedvig (1435–70)
 = Losonczi Albert (†1464)66.)
 ↓
 Losonczi László (†1498.) országbíró, erdélyi vajda
 = Várday Katalin (1478–87)
 ↓
 Losonczi Zsigmond (†1521)25.)
 = Dóczy Judit
 ↓
 Losonczi Antal (†1551.)
 = ecse-di Báthory Klára (†1540 u.)
 ↓

Losonczy Klára
= Homonnai Drugeth Gáspár (1595)
↓
Homonnai Drugeth Krisztina
= Figedy János
↓
Figedy Bora
= Csebi Pogány (IV.) György (1597. 1599)
↓
(VII.) György (1603. 1643)
= Sztojka Agáta
↓
Zsuzsanna
= Bilkey (II.) Bálint (1613–†1642.)
↓
Bilkey Anna (1648–72)
= Ilosvay (II.) Gábor (1680)
↓
Ilosvay Bálint
= Ignéczy Krisztina
↓
Ilosvay Mária (1704 k.–1789)
= Bessenyei (II.) Zsigmond (1698–1786)
↓
Bessenyei György (1747–1811)

Várdai I.

Mihály a Gutkeled-nemzetségből
↓
Aladár (1250–84)
↓
László (1284–1315)
= Pelejtej Margit (1320–25)
↓
János (†1357.)
↓
Domokos (1390)91.)
↓
(II.) Miklós lovászmester
= Velikei Borbála
↓
(III.) Miklós (1446) főkincstartó
= Perényi Katalin
↓
(IV.) Aladár
↓
Eufrozina
= Csebi Pogány Zsigmond (†1526.)
↓
Csebi Pogány (IV.) Péter (1516. †1538.)
= Dersfi Erzsébet
↓

Várdai II.

Losonczi Klára
= Homonnai Drugeth Gáspár (1595)
↓
Homonnai Drugeth Krisztina
= Figedy János
↓
Figedy Bora
= Csebi Pogány (IV.) György (1597. 1599)
↓
(VII.) György (1603. 1643)
= Sztojka Agáta
↓
Zsuzsanna
= Bilkey (II.) Bálint (1613–†1642.)
↓
Bilkey Anna (1648–72)
= Ilosvay (II.) Gábor (1680)
↓
Ilosvay Bálint
= Ignéczy Krisztina
↓
Ilosvay Mária (1704 k.–1789)
= Besseney (II.) Zsigmond (1698–1786)
↓
Bessenyei György (1747–1811)

Velikei

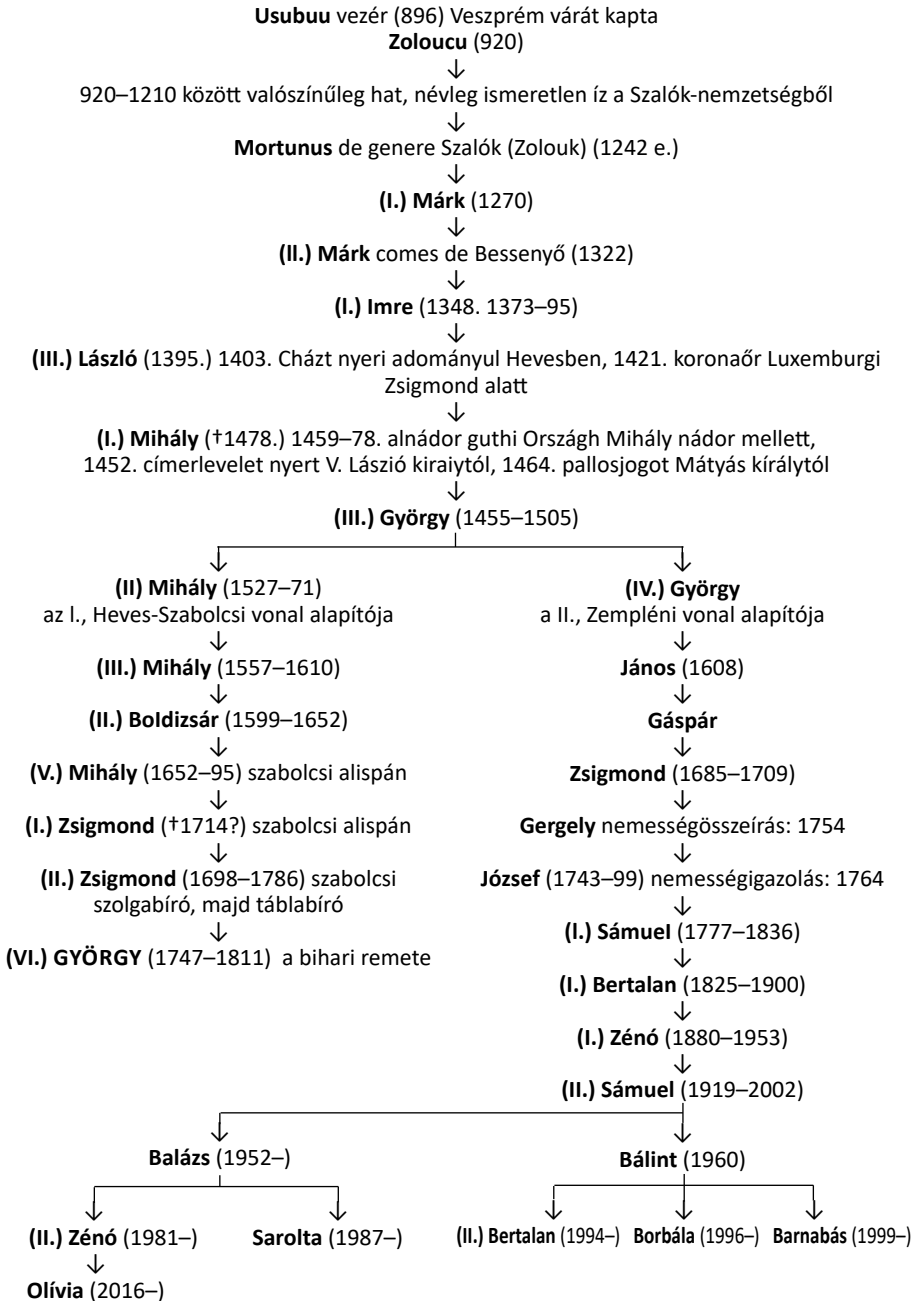
István
↓
Borbála
= Várday (II.) Miklós lovászmester
↓
Várday (III.) Miklós (1446) főkincstartó
= Perényi Katalin
↓
Várday (IV.) Aladár
↓
Várday Eufrozina
= Csebi Pogány Zsigmond (†Mohács, 1526.)
↓
Csebi Pogány (IV.) Péter (1516. †1538.)
= Dersfi Erzsébet
↓
Csebi Pogány (I.) Menyhért (1562)
= Kornis Anna
↓
Csebi Pogány (IV.) György (1597. 1599)
= Figedi Bora
↓
Csebi Pogány (VII.) György (1603. 1643)
= Sztojka Agáta
↓
160

Csebi Pogány Zsuzsanna
= Bilkey (II.) Bálint (1613–†1642.)
↓
Bilkey Anna (1648–72)
= Ilosvay (II.) Gábor (1680)
↓
Ilosvay Bálint
= Ignéczy Krisztina
↓
Ilosvay Mária (1704 k.–1789)
= Bessenyei (II.) Zsigmond (1698–1786)
↓
Bessenyei György (1747–1811)

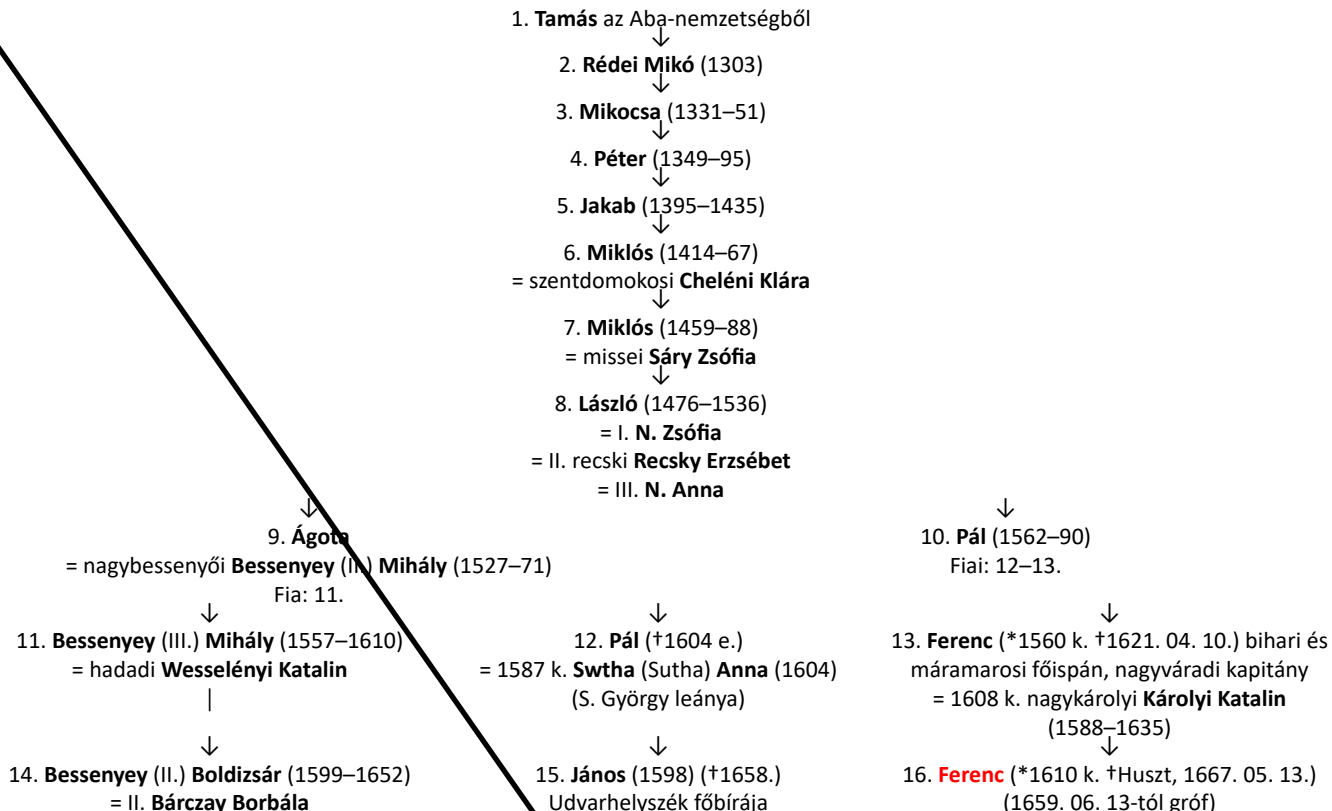
Wesselényi

László
= Barla Anna
↓
Simon (1502–24)
↓
Farkas (1502–82)
= Segnyey Dorottya
↓
Katalin (†1614 e.), öccse, Ferenc (1540–94) br. W. Miklós, „az árvízi hajós” őse
= Bessenyei (III.) Mihály (1557–1610)
↓
Bessenyei (II.) Boldizsár (1599–1652)
= Bárczay Borbála
↓
Bessenyei (V.) Mihály (1652–95)
= Gávay Anna
↓
Bessenyei (I.) Zsigmond (†1714.)
= Lövey Klára
↓
Bessenyei (II.) Zsigmond (1698–1786)
= Ilosvay Mária (1704 k.–1789)
↓
Bessenyei György (1747–1811)

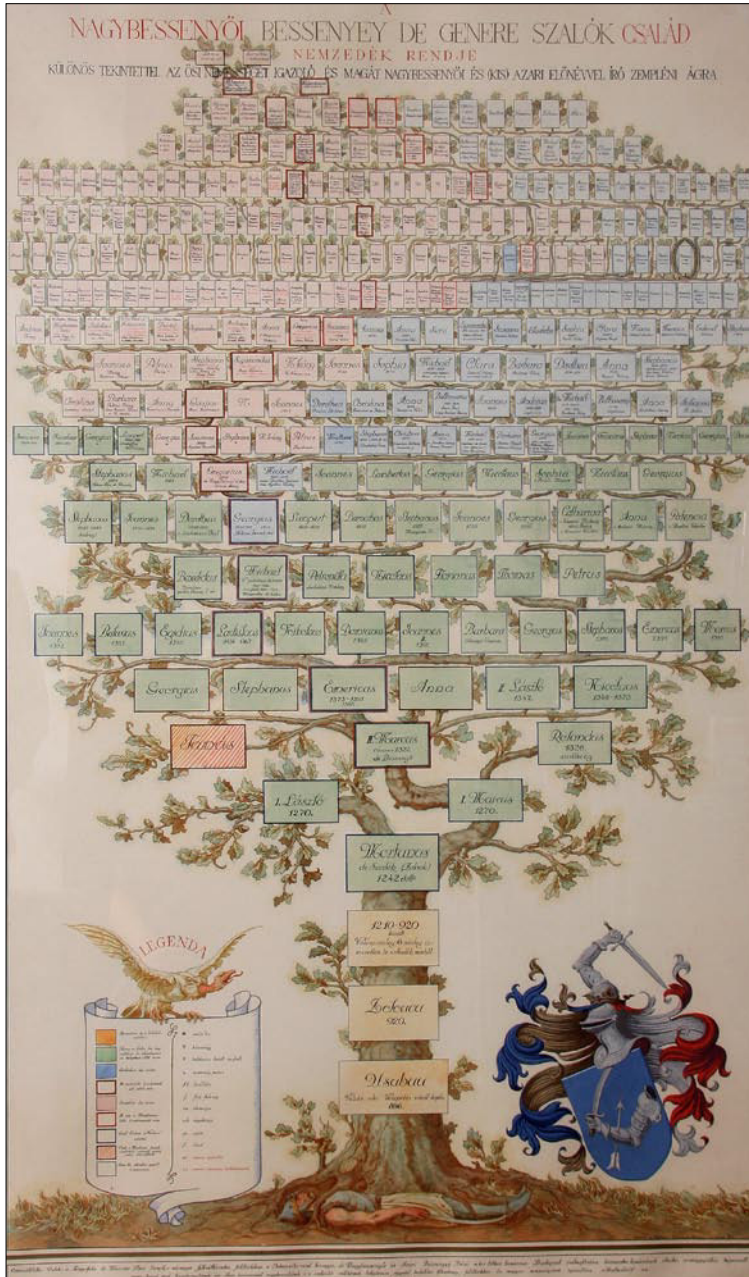
Bessenyeiek

Bessenyei–Rhédey-rokonság

A Bessenyei család képeken

A Bessenyei-családfa, 1934–38

A Bessenyei-család pallosjoga

„Mi, egyetemes főpapok, bárók, főnemesek, és nemesek, nemes Szabolcs vármegyében, emlékezetül adjuk azoknak, akiket illet, hogy a jelenlegi válságos időkben, miközben összegyűltünk, imádkozunk Őfelségéért, a királynőért, a nemes hölgyért, a szent asszonyért (Mária Teréziáért), hogy még sokáig maradhasson alattvalói körében.

A Bessenyei család esedezve kéri tőlünk, hogy a régi gyakorlat szerint adjuk ki részükre a Bessenyei Mihálynak (1464-ben) adott pallosjog azóta elveszett hiteles másolatát.

És mikor nem lehet megtagadni azt a jogot, aki kérvényezi, hogy hozzájárulásunkat adjuk egy ilyen gyakorlathoz, miszerint a karddal való ítélkezés (lefejeztetés) joga megilleti a Bessenyei családot.

Ezért mi, a vármegye ezidőszerű kormányzó jogszerűen igazoljuk ebben a pillanatban a kérelmező kérésére, hogy a Bessenyei család jogszerűen használhatja a pallost az ítélkezésben, amit aláírásunkkal és pecsétünkkel megerősítünk és hitelesítünk.

Dátum 1780. február 29. Nyíregyháza birtokában.

Lejegyezte és hitelesítette

Szögyényi Imre
vármegyei jegyző”

**Az 1464-es pallosjog átiratának (lásd a 208. oldalon) fordítása
Magyar Nemzeti Levéltár Hajdú-Bihar Megyei Levéltára, IV. 11. 40. Fasc. III.**

(Latinból magyarra fordította: Komiszár Dénes)

Acem Besseney Mihály
-mianus ppr ca

Besseney Mihály aláírása

Besseney György

Besseney György aláírása

**Besseney Boldizsár pecsétje
1651. évből**

Besseney Boldizsár
Besseney Boldizsár

Besseney Boldizsár aláírása

Pecsét 1838. évből

Besseney Mihály

Besseney Mihály aláírása

Besseney Zsigmond

Besseney Zsigmond aláírása

Besseney György

Besseney György aláírása

***Bessenyei Sándor elpusztult paszab-kelinci sírjának fotója,
Jósa András Múzeum***

*Szűcs Péternek a közoktatásügyi minisztérium megbízásából festett kompozíciója
a bécsi Collegium Hungaricum részére; Bessenyei György fölolvassa új tragé-
diáját barátainak és testőrtársainak.*

Képes Pesti Hírlap, 1928. december 18.

Bessenyei György pusztakovácsi sírja, 1912

***Képek Bessenyei György exhumálásáról, 1940,
Móricz Zsigmond Megyei és Városi Könyvtár archívuma***

Bán Ferenc Bessenyei-emlékműve

Kiss Sándor fadomborműve a volt pártház nagytermében, 1972

Rátonyi József Besseneyi-síremléke az Északi temetőben, 1982

***A Bessenyei-család tagjai Bessenyei György nyíregyházi szobránál,
2017. november 17.***

***A Bessenyei-család tagjai Bessenyei György tiszaberceli szülőházánál,
2017. november 19.***

Bessenyei Balázs és Szilágyi Sándor tiszaberceli lelképásztor leleplezi a Bessenyei-emléktáblát a református templomban

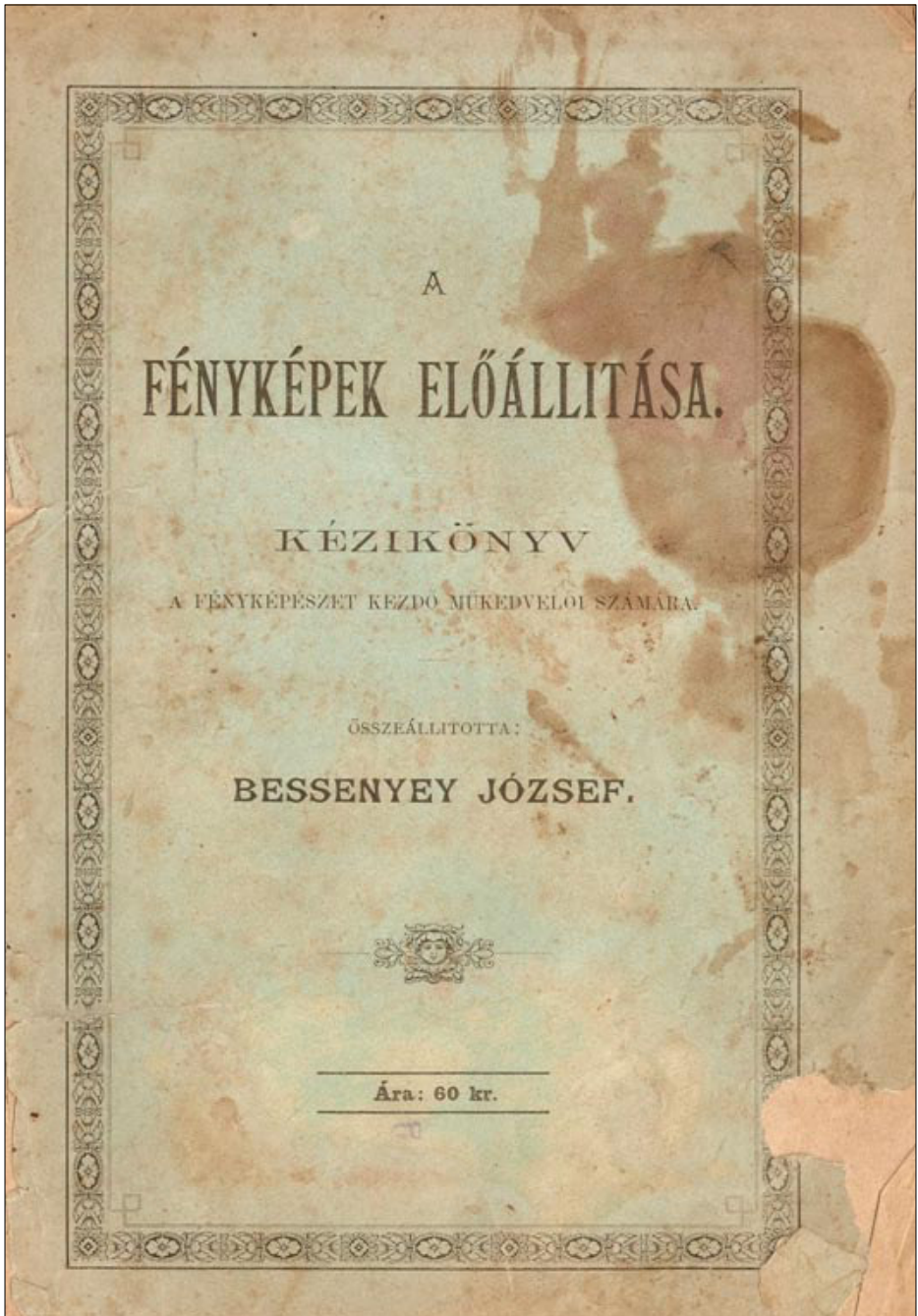
A Bessenyei-család tagjai László portréjával a paszabi református templomban

Besseney Pál arképe

Besseney Antónia (1788-1807) epitáfiuma, Aranyosapáti, római katolikus templom kriptája

Besseney József könyve

Bessenyei Bertalan (1825-1900)

Bessenyei Zénó (1880–1953)

***Besseney Sámuel (1919–2002) és Spilka Margit (1928–2010)
esküvői képe, 1950***

***Besseney Zénó unokájával, Balázssal a kitelepítésben,
Jászjákóhalma, 1952***

***Bessenyey Zénó (1981-) neje, Beinschrott Diana (1981-)
és lányuk Olívia (2016-)***

Takács Péter

Az elméjét Európára, a szívét a magyarságra nyitó királyi testőr

Az *Ágis tragédiája* megjelenésének századik évfordulóján, 1872. augusztus 15-én – a Magyar Tudományos Akadémia konferenciatermében jeles férfiak ünnepelték Bessenyei György sorsfordító művének a centenáriumát. Toldy Ferenc így méltatta a száz évvel korábbi pillanatot: „Végre jött, s jött előkészületlenül, váratlanul, szinte egyszerre, a fordulat. Nem egy esemény, nem a nemzetben kötelező valamelyes mozgalom, nem a népét szerető királynő által..., hanem jött egy ember által, ki nem főrendi születésű, nem magas állású, nem gazdag és hatalmas, hanem fiatal, lelkes, és tisztán látta a dicstelen önfeladást, s lángolt a nemzeti műveltség emelkedéséért: ez villanyozta fel az öntudatlan nemzedéket.”

Igazán szükség volt a magyarságnak erre a villámcsapásszerű szellemi ébresztőre. Az 1711-es szatmári béke után ugyanis elmo-csarasodott a magyar élet. Az „*édes hazánkat*” meglakó köznemes földesurak és a falvak lakóinak szellemi és lelki gondozói – plébánosok és prédikátorok – latinul társalogtak. A honi birtokos mág-nások – hercegek, grófok és bárók – bécsi palotáikba költöztek. Németül, franciául, legfeljebb olaszul, elvétve angolul forgatták a szót. A magyar városok céhes kézművesei és kereskedői németül kínálták a portékáikat. A legtöbb királyi és szászföldi városba be sem engedték a magyar szót. A magyar nyelv a röghöz kötött, a végzetesen jogfosztott emberek ajkán haldokolt...

A 17. század borzalmait és függetlenségi harcait átélte nemzedékek a haza védelmét egzisztenciálisan is megszenvedték. Szabó István Ugocsa megyét vizsgálva, azt tapasztalta, hogy azoknak a birtokos és nemes családoknak, akik a 15 éves háború előtt bir-

tokolták a földeket – és irányították a megye közéletét – a 70 százaléka eltűnt, kicserélődött. A bujdosó-, a Thököly- és a Rákóczi-féle háborúk során a magyarságukban megrögzött, a hazát és a szabadságot védő nemzedékek a harcmezőkön feláldozták önmagukat. A helyüket átvették azok, akik a Habsburg–Lotaringiai-házra esküdtek fel. Az etnikai és nyelvi identitásukkal mit sem törődő nemzedék rendezkedett be a Magyar Királyságban. Csak Erdélyben pislogott a magyar élet. A vivátozó és kardcsörtető diétán az életüket és vérüket nem a hazának, hanem a Mária Terézia ágyékából sarjadt Habsburg–Lotaringiai háznak ajánlották fel a diéta követői.

Kivételek és figyelmet érdemlő ellentmondások elvételek ekkor is előfordultak. Ezek közé a kivételek közé tartozott az a nagybesenyői Bessenyei család is, amelyiknek harcos ősei a honfoglalást követően kéreztettek be az országba. A 12–13. századtól házasságok révén, érdemmel, szolgálattal, birtokháramlással, örökösödéssel szerzett birtokaik Soprontól Bereg és Bihar vármegyéig behálózták a Felvidék vármegyéit. A végpusztulás rémét felidéző század legelején, 1502-ben birtokot szereztek Szabolcs vármegyében is. Konkrétan Bercelen. A mai Tiszabercelen úgy lettek honosak, hogy 1502-ben egy Bessenyei György nevű ősük – nomen est omen – feleségül vette az itt honos Berczeli Ilonát, és beköltözött annak örökségébe.

A hajdani névazonos ős által a nemzetség megvetette lábát ebben a minden esztendő kétharmad vagy háromnegyed részében vízzel körbezárt faluban. Itt eladósodni és elszegényedni mindig könnyebb volt, mint vagyonokban gyarapodni. A három részre szakadt országnak ezen a peremvidéken élő emberek szívét és hitét meghódította a reformáció. Innen indult bibliát fordítani Károli Gáspár. Itt született – csodák csodája, reformátusnak keresztelték – a katolikus felekezetet türelemmel, szívvel és hazaszeretettel megújító Pázmány Péter is. A már szóba hozott Bessenyei családnak az egyik őse Thököly Imre, a másik Rákóczi Ferenc zászlója alatt áldozta fel az életét „édes hazájáért”. Közben persze fegyverre, jó paripára, békeidőben – ha akadt ilyen – borra, vigalomra, kártyára, agarakra a nagybesenyői Bessenyei vagyon jövedelmezőbb részei elúsztak. Mint a hazát, úgy szerették őket az életet és a vidámságot is. Amikor egyik ősük a nagybesenyői udvarházra is annyi kölcsönt vett fel, hogy azt a szerencsés-

sebb hadizsákmányból sem tudta visszafizetni, az örökösöknek az ősiség törvénye ellenére is ki kellett költözniük belőle. Maradt a nemzetségnek a Bessenyei György által az 1502-ben feleséggel együtt szerzett Bercel. Bár itt-ott – Zemplénben, Beregben, Biharban – maradtak még apróbb porcióik, részbirtokaik. A legbiztosabb pont azonban az életükben ettől kezdve a Szabolcs vármegyei Bercel lett. Az 1502-ben ide beköltöző ős egyik sokadik ágú leszármazottja volt az a Zsigmond nevű ükunoka, akinek a fia – szintén Zsigmond – immár békés időben szintén Bercelről választott magának feleséget.

A családban egyébként szokás volt, hogy a becsületes magyar nevek – György, Zsigmond, Pál, Mihály, Boldizsár stb. – apáról fiúra, nagyapáról unokára öröklődtek. Követték ezt a szokást a kedvesen csengő női nevekkal a lányok, asszonyok is.

Így történt – immár a 18. században –, hogy idősebb Bessenyei Zsigmond nevét továbbvivő ifjabb Zsigmond feleségül vette Ilosvay Mária berceli hajadont. Nem lévén még kötelezően vezetni kényszerített egyházi anyakönyv, a házasság pontos idejét nem ismerjük, csak azt, hogy a házaspárnak 25 év alatt 10 felnőtt kort megelő gyerekük született. (László, Julianna, Mihály, Zsigmond, István, Boldizsár, Sándor, Márta, György és Pál).

György és a testvérei – fiúkból nyolc – az életrajzírók, a hagyomány és a családi emlékezet szerint mindannyian derék legények voltak. Jó tartásúak. Mint a szálfák, egyenesek, és hasonlíthatatlanul erősek. Ha megérték volna, Arany János róluk mintázta volna Toldi Miklós alakját. A 18–19 éves korában Szabolcs vármegye által testőrnek kínált Györgyről híresztelték, hogy egymaga képes volt felemelni egy lovat. Alakjukról és erejükéről a mendemondák helyett legyen elegendő annyi, hogy a Mária Terézia által 1760-ban alapított 120 tagú királyi testőrségbe Szabolcs vármegye közgyűlése egymás után három Bessenyeit – Boldizsárt, Sándort és Györgyöt – ajánlott a gárdába. A királynő első látásra el is fogadta mind a hármat. Ez a mesebe, de akár egy francia romantikus regénybe is illő triász a család hírnevét és tekintélyét a megye határain túl is fényesítette. Szabolcs vármegye minden rendű és rangú lakosának pedig a csodálatát is kivívta. Kedvelte őket Mária Terézia királynő is. Sajnálta, hogy Boldizsár az ötéves kötelező szolgálat után – saját kérésére – búcsút mondott a gárdának. Híven szolgált a királynőt. Minden

regulát betartott. Öt év alatt egyetlen intőt, figyelmeztetést se kapott. Amikor azonban tehette, és annyi szabadságot kapott, hogy Bercelről időben megtérhetett, rohant haza. Nem kedvelte Bécset, fájoan hiányolta a Tisza-parti falut. Hűséges szolgálata jutalmául a királynő hozzájárult, hogy a díszegyenruháját megtarthassa. Itthon abban parádézott. Sándor annyira megkedvelte a katonai fegyelmet és rendtartást, hogy szolgálati ideje leteltekor kérte magát a sorkatonasághoz.

György nyolc éves koráig volt otthon. Nincs adatunk róla, hogy fogadott tanító vagy rektor a берceli fiúkkal együtt tanította-e. Annyit tudunk, hogy ezt követően öt évet töltött a sárospataki kollégiumban. Onnan hazatérve még egy évig magántanító egyengette elméleti előmenetelét. Azt követően négy évig tornázott, vívott, vadászott és célba lőtt. 18 vagy 19 éves korában a vármegye beajánlotta a királyi testőrségbe. A jó testtartású, erős fiút azonnal besorozták a magyar királyi testőrgárdába.

Mielőtt felavatták volna, meg kellett tanulnia viselkedni, társalogni, táncolni, kitartó türelemmel szolgálni. El kellett sajátítania a német, a francia, tökéletesen a latin nyelvet. Később, mint hűséges és kiváló testőr, az uralkodónő lányát elkísérhette Itáliába, ahol az olasz nyelvet is elsajátította. Mária Teréziához fűződő kapcsolatáról – a gyertyafény-mentes sötétségben tévelygő anekdotákról – csak annyit, hogy a daliás termetű, legendásan erős testőrt a királynő szívesen látta a maga környezetében. Ennek következtében bensőséges kapcsolatot építhetett ki a királynő belső könyvtárossával és komornájával. Később Mária Terézia a katolizált Bessenyei Györgynek dedikálta az egyik francia nyelven írt munkáját. Hozzájárult ahhoz is, hogy azt a testőre magyarra fordítsa. Amikor Bessenyei György 1773-ban betegsége és elhízása miatt gárdahadnagyai váll-lappal kilépett a testőrség kötelékéből, a királynő Beleznai Miklós generális ajánlatára a református hitvallásúak szószólójaként, ágenseként visszatartotta.

Amikor ebből a pozíciójából a tiszántúli és Tiszán-inneni református atyafiak áskálódásai, és az ágensi honorárium rájuk eső részének a megvonásával ellehetetlenítették, Mária Terézia évi kétezer forint évjáradékkal az udvari könyvtár helyettes öregeként alkalmazta.

A királynő halála után az egyrészt nagyvonalú, másrészt zsugori és puritán II. József 1782 nyarán megvonta az évjáradékát.

A nyugdíjas gárdahadnagy kénytelen volt hazatérni szülőfalujába. Jótevő mecénása, Beleznai Miklós – a költő-családjának hitelezője –, a Tisza-vidéki püspökségek által megvont honoráriumot saját kasszájából pótolta. 1779-ben – még a kikeresztelkedés előtt – kisebb összeggel kisegítette a betegeskedő testőrtisztet. Szelid tanáccsal is ellátta: „Bizodalmas öcsémuram... – írta – tanácsolom..., jó volna a Tisza-hátra lejönni, s Bécset odahagyni.” Hasonló tartalmú – versbe szedett – tanáccsal biztatta hazatérésre atyai barátja, báró Orczy Lőrinc költőtársa is: Hadd el ködös füstjét ama nagyvárosnak, / Melyben becse nincsen a magyar okosnak: / Jöjj le a sík földre, tanulj majorkodást, / Henye tudósokra hagyd az okoskodást. / – / Üsd fel sátorodat a Tisza partjára, / Ott emelkedj, ott írv hazádnak javára. / Jöjj hát, megmutatom, melyik a jobb szántás, / Mint megy a kaszálás, melyik szebb aratás, / Mint nevelj kost, bikát, kant, ártányt, paripát. / Dicsird [!] így Istened kiseded vacsoránál, / Nyugodj el csendesen szőlődnek lábánál, / Mondván csak susogva Sálem királyával: / Be kicsiny az ember mély tudományával.”

Ha hallgat barátaira, talán elkerülhette volna a hitehagyást, az átkeresztelkedést, amit a filozófálgató gondolkodónak megtenni, nem okozott lelki vívódást. Franciás műveltséggel szívta magába a felvilágosodás eszméit. A legmélyebb hatással Voltaire volt rá. Műveit, gondolatait, mint elméjének legkellemesebb táplálékát nélkülözhetetlennek vélelmezte. Ott lebegett az ő meggyőződése is valahol a deizmus határán. Legfeljebb Mária Terézia mélyen vallásos érzékenységét kímélte azzal, hogy ilyen jellegű gondolatait nem foglalta rendszerbe. Dac, harag és bosszú, a tiszai egyházkerületek vezetőinek a személye ellen elkövetett gyalázkodásai – Teleki József ellen fabrikált verse is bizonyítja – jobban foglalkoztatták, mint az átkeresztelkedés. Csak arra nem gondolt, hogy a franciák körében, Voltaire magaslatain más következményekkel jár megtagadni a hitet, deistának, esetleg ateistának lenni, mint a 600 kálvinista lakta Bercelen, a Fekete-Körös menti Feketetótiban, a Berettyó menti Bakonszeg melletti Pusztakovácsiban.

Ennek a lépésnek társadalmi és lélektani következményeit – a Bessenyeit végtelenül tisztelő – Szekfü Gyula fogalmazta meg: „Bessenyei, mint utódai is, lélekben elfordult a barokk-vallásos kultúrától, annak igazi kútfőjét, az Egyházat lenézte vagy elkerülte, de éppen rajta bizonyult be, hogy a Ráció bármely huma-

nisztikus tartalmat hordoz is magában, a Lélek és Vallás alapjait büntetlenül nem döntheti ki. Voltaire tanai Bessenyei lelkéből kiirtották a hitet, s benne sivár úrt hagytak: az 'alföldi bölcs' bihari magányában még évtizedeken át töpreng azon, hogy a világból és a természetből semmit sem ért, mert nincs többé emberi gondolat vagy filozófiai rendszer, melyben hinni tudna.”

A felvilágosodás túlhajtott racionalizmusa még Bessenyei életében elvezetett a jakobinus diktatúra vérengzéseibe. Ennek ellenére nehéz magyarázatot találni a nyugalmazott testőr rendi struktúrához való ragaszkodására. „Hála a gondviselésnek, hogy még mi magyarok mindekkoráig az emberi korban mint földesúri nemzet megmaradtunk – írta 1804 körül – Tudod-é, miért nem élhet országunk gyűlésén a paraszti sokaság személyes vokssal? Azért, hogy nem birtokos, nem földesúr, hanem a nemesi karban élő nemzetnek örökös árendása. A nemesség nem veheti el tőle földjét, de ő sem teheti soha, hogy attól ne szolgáljon, ne dézsmáljon.” A bihari remete csak annyit engedne meg, hogy az úriszék helyett peres ügyeit országos bíróság előtt intézhesse a jobbágy. Ezen a stádiumon a kortárs Hajnóczy és Berzeviczy már régen túlléptek. Erre mondta Szekfű, hogy Bessenyei György, „a felvilágosodás embere... kapitulált a rendi szellemű földesúr előtt.”

Mindezekkel együtt Bessenyei nem hallgatott, nem hallgatható a hazatérését sürgető barátaira. Neki lételemévé vált Bécs. Beleznai, Orczy Lőrinc, a generális és báró, a kastélyok világa, a 18. században a Magyar Királyságban életvitelben és életmódban már évszázadnyira eltávolodott a nemesi udvarházak világától. A 17 évig Bécsben élő, a Mária Terézia kegyét élvező, követendő mesterének Voltaire-t választó Bessenyei György öncsonkítás nélkül nem fordíthatott hátat a királyi udvarnak. Ő itt találta meg azt az archimédeszi pontot, ahonnan kimozdíthatta azt a bigottan vallásos, barokkosan díszes és elfogultan magyartalan főúri nemzedéket, akik a latin, majd a francia, a német és elvéve az olasz nyelv kedvéért szívesen elfelejtették Károli Gáspár és Pázmány Péter veretes magyarságát. Ezzel nemcsak cserbenhagyták a magyarul beszélőket, hanem elzárták előlük azokat a csatornákat is, amik – ha késve is – leszívárogtathatták közéjük a felvilágosodás racionalizmusát és humanizmusát.

Anyagi okok is motiválhatták a Bécshez ragaszkodást. Mikor az 1745–1747 között született Bessenyei 1765-ben elhagyta az

év kétharmadában vízzel kerített Bercelt, az akkori Bessenyei jussnak csak egy gazdája volt. Annak azonban volt 10 gyermeke. Mikor 1782-ben hazaérkezett Bécsből, tízen osztottak az örökségen. Az osztzkodás gyakran felhangosította az egymás közti párbeszédet. A tíz testvér nem mindegyike állta meg szó nélkül azt sem, hogy György testvérük az ő megkurtításuk árán most minden fáradozás nélkül kevés híján a megyei alispán éves honoráriumának megfelelő apanázst kap.

Indulatos, bosszús, robbanékony és haragtartó ember lett. Bosszantotta, hogy bécsi barátai helyett a berceli sok kúrialisita, egy-házhelyes, taksás és armális nemes csonka műveltségű társasága veszi körül. Talán ezért is volt előkészítője, felbujtója a dinnyeföldi zenebonának. Suttogtak róla is, Boldizsárról is, hogy unokahúgukkal együtt űzik a vérfertőzést. Ezeregy más oka is lehetett, hogy születése és neveltetése helyét egy személyét illetően kevésbé frekventált településre cserélje. Für Lajos izgalmas könyve – A berceli zenebona, 1784 – éppen ezekre az okokra és kérdésekre kereste a választ.

Bessenyei 1772-ben az Ágis tragédiájával köszöntött be a magyar irodalomba. Ajtónyitásával új korszak kezdődött a magyar gondolkozástörténetben. Színpadi játéka drámaesztétikailag akkor sem tartozott a korszakos remekművek közé. Egyesek szerint Plutarchos Párhuzamos életrajzok című opusából hámozott ki egy történetet. Mások Gottsched-utánezatnak vélik a művet. Sem dramaturgiájával, sem stílusával a drámairást nem forradalmasította. Nyelviségét, stílusát felhóssá teszi az akarva csináltság köde. Művének szemléletében, gondolati újszerűségében, a magyar nyelvhez kötődésében, világfelfogásában indokolt keresni a nóvumot. A Magyarság című, 1778-ban írt röpiratában ennek a lényegét így summázta: „Jegyezd meg e nagy igazságot, hogy soha a földnek golyóbisán egy nemzet sem tehette magáévá a bölcsességet, mélységet, valameddig a tudományokat a maga anyanyelvébe be nem hűzta. Minden nemzet a maga nyelvén lett tudós, de idegenen sohasem.” Eddig a ráció lényege. Meggyőződése szerint a tudományos megismerés praktikuma és fontossága nyitja ki az egzisztenciák előtt a boldogulás társadalmasodott lehetőségeit.

A másik nóvum a bölcsesség, a mélység megismerésére való tömeges törekvés, aminek kulcsa az anyanyelv elengedhetetlen fontosságának a hangsúlyozása. Erélyes hangnemben ítélte el

azokat, akik divatból vagy a tudományosság igényét hangsúlyozva fordultak el a magyar nyelvtől: „Olyan szánakozásra, s egyszersmind köpedelemre való csekélységgel kicsinyítik némelyek magukat, hogy magyarul nem lehet, mondják, jól írni, okoskodni, mivel sem ereje, sem elégsége nincsen a nyelvnek.”

Ezzel a hozzáállással társadalmilag is kitágítja az emelkedés jogát és lehetőségét a nemzeti nyelven beszélők egyetemessége számára. Ez az elv győzött az angoloknál, a franciáknál. Ez hódított a reformációtól kezdve a németeknél. Ez éltette Károli Gáspár és Pázmány Péter munkássága által a 17. századi magyarság szabadságküzdelmét is. Ha úgy tetszik ez a patriotizmus, vagy ha jobban tetszik, a hazafiság. Ha az erőszakos és vad liberális internacionalisták be nem mocskolták volna a fogalmat, nevezhetnénk *nacionalizmusnak* is. „A nemzeti öntudat szerte Európában minden nyelvi egységbe szerveződött népnél – ahogy Szekfű Gyula fogalmazta meg – a nemzeti öntudat, mint mindennél erősebb motor, mint az egész anyagi és szellemi világnak átalakító principiuma működött.”

A bécsi magyar királyi testőrgárda íróit, költőit áthatotta ez a meggyőződés. Leghatározottabb képviselője ennek a meggyőződésnek Bessenyei György volt.

A nyugati egyetemeken is forgolódó arisztokratákkal szemben – bécsi és itáliai tartózkodásán kívül – ő csak a sárospataki kollégiumban, a szabolcsi, bihari, zempléni nádfedeleles kúriák és udvarházak dohányfüsttel átítatott kártyaasztalainál csipkelődök, legfeljebb a bizonytalan érdeklődési körű prédikátorok bölcsességéből meríthetett csak továbbgondolásra ösztökélő inspirációt. Bécs a valóságban is, Bessenyei számára is a korabeli Európát jelentette. Ebben a mindent fókuszáló gyújtópontban volt képes csak az európai gondolkört a magyarok számára inspirálóvá idomítani. Itt nyílt csak lehetősége a titkokba burkolózó, de annál hangosabban agitáló szabadkőművesek internacionalizmusával szembefordítani a magyar nemzeti nacionalizmusnak – a szabadság küzdelmek okán – erősen inspiráló érveit. Úgy hitte ezért sem távozhat Bécsből. Annyira otthonának tekintette a várost, hogy egyenruhájának felöltése óta nem járt Bercelen. Szüleit, testvéreit se látogatta. Megszerette a nagyváros *ködös füstjét*, nyüzsgését, Európa minden jeles városával vetekedő, zenében mindenkit előző kultúráját. Itt bontakozott ki és erősödött meg

magyarság-tudata. Érthető hát, hogy keserű szájjal gondolt a földi paradicsomból való kiűzetésére.

Mert az történt vele. Azzal, hogy II. József megvonta az évjáradékát, kiűzte Bécsből. Ebben a városban – gárdahadnagyhoz méltó színvonalon – a félezer forintnyi nyugdíjból lehetetlen volt lakást fenntartani és élni.

1782 késő tavaszán, talán május 4-én hagyta el Bécset. Pestig hajóval jött. Ott testvére, Boldizsár várta négylovas kocsival és egy katonai málhás szekérrel. A rakodók nem győzték cipelni, majd a lovak vontatni roppant mennyiségű könyvét és egyéb holmiját. A honfoglalás óta, talán akkor sem érkezett ember Bercelre ennyi holmival. Könyvvel pedig máig is sem.

Bercel aprócska falu volt. 1784-ben 105 házban 139 család, az idegeneket és távollévőket is kalkulálva 662 ember talált otthonra benne: 333 nő és 329 férfi. Két nyomásban használt határukban rozst, zabot, kukoricát és lent termeltek. Káposztát, dinnyét, egyéb kerti veteményt is neveltek. Ezekkel, és a határukban kéretlenül is bőven tenyésző náddal, gyékénnyel, hallal, csíkkal, teknősbékával, vízimadarakkal, s azok háziasított fajtáival piacoztak a hegyaljai mezővárosokban. Állandó gondjuk volt azonban a Tisza áradása. Emiatt fölösen kellett hidakat, gátakat tartaniuk.

Bercel otthonnak is, tizedrész porcióban örökölhető birtoknak is különös település volt. A falu lakóinak több mint egyötöde nemes volt. Egynyolcados telken ülő úrbéres szolgálónépet az 1772-ben 12 nemes család birtokolt. A Napóleon ellen felkelt nemesség fegyverbe állításához 1793-ban már 17 háznép fizetett nemesi jövedelme után subsidiumot.

Nincs információnk arról, hogy a berceliek mennyit tudtak Bessenyei György irodalmi sikereiről. Azt sem tudjuk, hogy eljutottak-e hozzájuk a megjelent kötetei. Legalább a család tagjai megértették-e, átérték-e testvérüknek a tudomány magyar nyelvűségéért folytatott harcának jelentőségét!?

Ebben a kicsi és szegény, csak vízben, gyékényben, nádban, halban, csíkban, teknősbékában, vidrában, vízimadarokban, száraz- és vízimalmokban bővelkedő faluban Bessenyei Zsigmond a nyolc feltűnően erős fiával különös tekintélynek örvendett. Nemcsak a faluban, a vármegyében is emelte tekintélyét, hogy egymás után három fiát ajánlotta a vármegye a magyar királyi

testőrségbe, s mind a három becsülettel kiszolgált a törvény és a szokás szabta időt. Sem a falura, sem a családjukra nem hoztak szégyent. A szülőfalujukban azonban csak az történhetett, amit ők jóváhagytak. Egy-egy verekedés, erőszakos fellépés okozta, hamar elenyésző híren, egy-egy nagyobb árvízen kívül a születések, lakodalmak és a halálozások ébresztettek hamar múlt érdeklődést, inkább az asszonyok, lányok körében.

A hírszegény és halszagú, csík és káposzta ízű Bercelen és a Rétközben, de a bőjti szelek kavarta homoktól híres-hírhedt Nyírségben is az 1739-1743 között dúló pestis járvány óta nem kelt szárnyra izgalmasabb szenzáció Bessenyei hitehagyásánál. Ezt a hírt vitatták, hányták-vetették a vármegye minden parókiáján, szóba jött minden plébánián. Beszédtéma volt minden küriában, nemesi lakban és paraszti portán.

A dinnyeföldi zenebona, a rokoni vérfertőzés, a testőr mün-
dérban hazalátogató Bessenyei-fiukról kőszáló pletykák, a gárda-
hadnagy hitehagyása, a református prédikátorok és világi gond-
nokok üzte, kergette, hajszolta hírek, még a Bessenyei Györgyöt
Mária Teréziával hírbehozó, az ellenséges porosz királyi udvarból
indult, de gyertyával senki által meg nem világított – a kunyhók-
ba is eljutó – pletykák, efemer mozzanatai a köznapí életnek.

Volt azonban két olyan mozzanata hősünk életének, ami mos-
tanáig foglalkoztatja a tudós elméket.

Az egyik az 1772-ben megjelentetett Ágis tragédiája, és annak
nyomán felburjánzó buzgalom a magyar nyelvű kultúra művelése
és terjesztése iránt.

A másik a testőr költő, a gondolkozó és szépíró felekezet cse-
réje. A református hitről katolikus hitre térni, akkoriban orszá-
gos szenzáció volt. Vérfakasztással, gályarabsággal ugyan már
nem, de zaklatással, megtérésre kényszerítő retorikával, tilalom
áradattal, tornyok és nyílt térre nyíló ajtajú templomok tiltásá-
val kordában tartott felekezetet elhagyni, az két felekezet – az
elbocsátó és a befogadó – egészét érintő ügy volt. Az árulás volt.
Bessenyei György kálvinista ágens által pedig végzetes tördőfés
abba a felekezetbe, amelyiknek az ügyét kellő honoráriumért volt
köteles védeni. Volt is felháborodás, szidalmazás. Ezt gróf Teleki
József vezényelte, olyan módon és hangerővel, hogy Bessenyei
hosszú versben kérte számon a gyalázkodását. Verssel azonban

is lehetetlen volt magát bárkinek tisztára mosni. Igazolódni látszott ugyanis az a gyanú, amit ágensségéről 1777-től kórusban zengtek. Összeesküdött – állították – a királynővel a kálvinista felekezet megtörésére, eltörlésére.

Ezt tekinthetnénk magánügynek is. Egy ember lelki tévelygésének. A kálvinisták szemszögéből azonban kiszámítottan vállalt árulás volt. Ezt a látszatot erősítette az a fejlemény is, aminek eredményeként a királynő azonos összegű évjáradékkal tartotta udvarában, amennyit a négy püspökségeknek együtt kellett volna kivengetni.

Szinte biztos, hogy a Voltaire-tanítvány ingatag hitbeli meggyőzéséhez semmi köze nem volt az összeesküvésnek. Nem akarjuk vitatni, hogy a költő ezen lépését az átkos bosszú is befolyásolhatta. Az egyháza főpapjai, világi vezetői részéről megnyilvánuló támadások kiválthatták dacos haragját. Magánéleti szempontból ezzel túl is léphetnénk rajta, ha nem lenne véresen komoly oktatáspolitikai vonzata is a konfliktusnak. A református egyház visszavonhatatlan elhagyását, a végleges szakítást az egyház vezetőinek és az udvari ágensnek az *I. Ratio Educationis*ről alkotott összebékíthetetlen nézete okozta.

A Tisza-menti két egyházkerület vezetőinek Bessenyei ágensségével kapcsolatos kezdeti kétkedései akkor csaptak át fenntartás nélküli elutasításba, amikor Mária Terézia 1777-ben kiadta az *I. Ratio Educationist*, a tanügyi rendeletét. Ebben a közoktatást állami ügynek minősítette. A felvilágosodás eszmerendszeréből kifolyólag népjóléti szempontból is fontosnak tartotta, hogy az állam mind a tanítás tartalmát, mind annak módszerét és tematikáját az igényesség és életszerűség szempontjaiból meghatározza és ellenőrizze. Ezt magáévá tette és felekezetével szemben is harcosan védte Bessenyei.

Az államtól független oktatási autonómiáját féltő helvét hitvallású felekezet vezetői ezúttal túl élesre köszörülték a fegyverüket. Elvárták, hogy ágensük vesse be tekintélyét, védje felekezetét. Érje el, hogy az uralkodónő vonja vissza a tanügyi rendeletet. Mivel erre az ágens nem volt kapható, a református püspökségek gondnokai megtagadták a honoráriumának folyósítását. A volt testőrrel megszakítottak minden kapcsolatot. Bekövetkezett a mindkét félre utólag rossz fényt vető végzetes szakítás.

Az egyház ezt kiheverte, Bessenyei viszont lelkileg és idegileg belerokkant. Nem a felekezete elhagyásába, hanem a Bécsből való kiűzetésébe. Mária Terézia – a katolizálását is honorálva – megtette az udvari könyvtára segédörévé, II. József azonban elvonta tőle a megbízatást is, az évjáradékot is.

A berceli gárdahadnagy kiesett a szerencse kosarából. Nem maradt más lehetősége, mint a szülőfalu. Szülei és a testvérei. Többszörösen és mélyen sértett lélekkel – kidobva a Szellemi Paradicsomból – hazakönyörögni magát azokhoz, akikkel 17 év során került az érintkezést is. Többszörösen megalázott lelke ekkortól sem vigaszt sem kielégülést nem talált. Képtelen volt megbékélni önmaga sorsával, ennek következtében senkivel sem. Szüleivel, testvéreivel olyan mélyre süllyedt a kapcsolata, hogy távozni kényszerült Bercelről. 1785-ben a Fekete-Körös két partján fekvő *Feketetótiba*, a nemrég elhunyt Mihály nevű testvére kúriájába költözött. Innen 1787-ben áttelepedett a Berettyó partján elterülő, *Bakonszeghez* tarozó *Pusztakovácsiba*. Mielőtt 1804-ben végleg letette a tollat, *Az értelemnek keresése* címen fennmaradt kéziratát a következő sorokkal zárta: „...ez a munka reggelenként két-három órát írva készült el három hét alatt...”, nem könnyű a napi dolgoktól zavarva gondolkozni és írni „...amikor a kondások bocskort kérnek, a juhász bétolakodik bundástul, hogy egy kos megdőglött, hová tegye a bőrt. Mikor jelentik, hogy a tengely eltört, mert a cselédek a szekeret nagyon megrakták. Egy hordó bor is elfolyt.”

A köznapi bajok közt is hajnali robotosként, ahogy Für Lajos megjegyezte „reggel mindig, este soha nem írt.” A remetei magányban élő Bessenyei erről a beidegződött kényszerről maga is vallott: „Írok én – vetette papírra – unalmamban, kínomban, nem tudván mi vonz, csak érzek a bennem élő természetben oly ellenállhatatlan ösztönt, mely magát halandó társaival közölni kívánja.” Ugyanakkor azt is megjegyezte: „rest embert, olyat mint én vagyok, nehéz gondolni. Ellenben elmét nyughatatlanabbat, írást fáradhatatlanabbat nem látni..., valami lélek üldöz, mely csak akkor hágy nyugodni, ha írással fáradok és gondolkozva a fejem elszédül. Ilyen a nyugodalmam.”

Izgága, fantáziáló lélek volt. A Bécsből történt kiűzetése miatt összezavarodott. Kapcsolatrendszere szétzilálódott. Agresszívvé, arrogánssá, kapzsvá, telhetetlenné vált és igazságtalanná. A tehe-

tetlenség érzete kínozza, s ezért bosszúvágy fűtötte. Barátságtalan viselkedése zord magányba kényszerítette. A tehetetlenségével párosult telhetetlensége az apjával, az anyjával és a testvéreivel is szembefordították. A vérfertőzésig sülyedő amoralitása ebben a hihetetlenül nagy fizikai erőtől duzzadó emberben környezetét romboló indulatokba csapott át. Erőszakos birtokszerzésben, akaratának fizikai erővel történő érvényesítésében nem ismert határt. Végül 1804-ben hozzáköltözött unokahúga, Bessenyei Anna, aki maga is írogatott verseket, és barátságossá varázsolta az öregedő költő zord magányát.

Az utókor megbocsátó üzenetét Áprily Lajos A bihari remete című szonettjében üzenete meg az 1940-ig Pusztakamaráson – a hajdani kétholdas saját kertjében porladó – onnan a mondott esztendőben Nyíregyházára költöztetett hamvainak:

Tornácon állt s a pusztaságra nézett
keletre szállt az elzengett vihar.
Szökött felhőit hívta már a fészek,
a sziklából rakott öreg Bihar.

Nyugat felé, piros látóhatáron
jelenés támadt, lenge délibáb
(nagyon távolról, túl a délibábon
marsot fűjtak a testőr-trombiták

Egy park a vágyak tündér-városából,
gáláns ünnep, bizalmas öblű páholy,
s egy gárda-bál, meleg hullámra ringó:

esték, amikor költő volt s király –
künn megszólalt a mélabús tilinkó
s lassan beballagott az esti nyáj.

Szálkai Tamás

Bessenyei bihari évei és „hazatérése” Szabolcsba

Történészként a felhasznált levéltári források történeti adatait hasznosítom, levéltárosként ugyanakkor a források, forráscsoportok felépítésével, szerkezetének alakulásával – ezzel együtt tulajdonképpen az őrző intézmény történetével – is foglalkozom. Talán ennek is köszönhető, hogy az elmúlt évek során több ismeretlen, a Bessenyei családra vonatkozó utalásra és iratra bukkantam Bihar vármegye archívumában, amelynek a 20. századi sorsa meglehetősen hányatott volt: 1920-ban a román közigazgatás bevezetése után Nagyváradon a 18 levéltári szobából ötöt igénybe vett az új hatóság, az iratokat össze kellett zsúfolni.¹ A régi vármegye utolsó magyar levéltárosának, Osváth Lajosnak 1923. július 14-én át kellett adnia az intézményt román utódjának, Leontin Pallady-nak.² Hosszas utánajárás és alkudozás után 1928-ban a levéltári anyagot a magyar hatóságok – diplomáciai eljárást nélkülözve – pénzért megvásárolták Nagyváradon, majd Berettyóújfaluba, Csonka-Bihar megye székhelyére költöztették. 1940-ben hazatért Nagyváradra, ahonnan a front elől 1944-ben a Nagyrábé melletti Escherolles kastélyba szállították, s ott falazták el. A falat azonban kibontották – kincseket³ keresve – az iratok egy részét össze-vissza szórták, s fosztogatták is.⁴ Ezt a szomorú helyzetképet rögzítette Szűcs Sándor, a Sárrét jeles kutatója, aki a nagyrábéi Nemzeti Bizottság tagjaként hívta fel a megyei közigaz-

1 Perédy György: A nagy kép vándorol. Nagyvárad. 1920. 50. évf. 225. sz. 3–5.

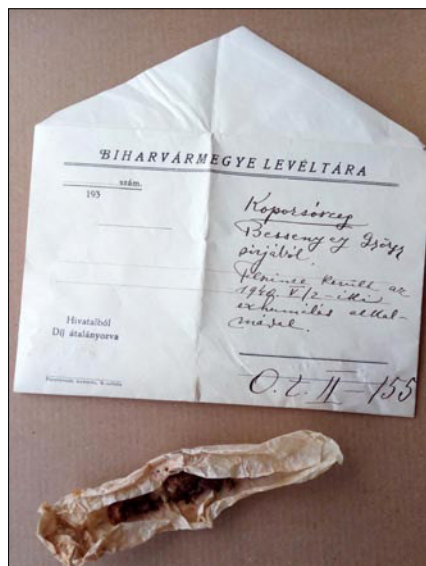
2 Magyar Nemzeti Levéltár Hajdú-Bihar Megyei Levéltára (továbbiakban: MNL HBML) IV. 456. a. 1. d.

3 A műtárgy szó talán megfelelőbb, hiszen a megye múltját őrző iratok bizonyos értelemben maguk is kincsek.

4 Szálkai Tamás: Címeres nemeslevelek a Magyar Nemzeti Levéltár Hajdú-Bihar Megyei Levéltárában. Debrecen, 2016. 28.

gatás figyelmét a gyűjtemény veszélyes helyzetére.⁵ Lépések végül csak akkor történtek, mikor kiderült, hogy Feszty Árpád: Zsolt vezér eljegyzése című festményének is nyoma veszett.⁶ Ezt követően három vagonban szállították az iratokat Berettyóújfaluba 1946-ban, ahonnan 1950-ben került Debrecenbe, amikor a mai Hajdú-Bihar Megyei Levéltár jogelődje létrejött.⁷ A vármegyei iratsorozatokat 1964 után központi utasításra és aszerint újrendezték, ám a levéltár irattárára és a korábbi levéltári nyilvántartásokra nem fordítottak különösebb figyelmet, mert ebben meglehetősen sok nemességgel kapcsolatos feljegyzés található.⁸ Ezek azonban legtöbbször az iratok háború előtti jelzeteit tartalmazzák, így a levéltár korábbi rendszerének ismerete nélkül csak nehézkesen használhatóak. Ráadásul a hivatal munkatársai – minden átmenet nélkül – teljesen kicserélődtek, így nem történhetett meg az anyag ismeretének átadása.

Úgy gondolom ezek után nem csoda, hogy még 2017-ben is, ha csontváz ugyan nem is, de koporsószőg bizony előkerül a szekrény mélyéből:⁹ Bessenyei György második exhumálásakor a levéltárban elhelyezett „ereklye” ottléte feledésbe merült,¹⁰ s ha tudtak is róla kollégák, nem tulajdonítottak neki jelentősé-

5 MNL HBML IV. 406. b. 74/1946.

6 A festményt is 1928-ban szállították át Magyarországra. Korábban Nagy-váradon, a Vármegye-házán volt elhelyezve. Uo.

7 Szálkai Tamás: Nem életpályamodell. Temetkezési vállalkozókból levéltárvezető. Reszegi Lajos „életei”. Levéltári Szemle, 2018/2. 44.

8 A helytörténetírás levéltári forrásai II. 1848–1944. Szerkesztette: Komoróczy György. Debrecen, 1972. 102.

9 Jelen sorok szerzője ekkor bukkant Bessenyei György koporsószőgére az MNL Hajdú-Bihar Megyei Levéltárában (Barak Beáta: Bessenyei „ereklyéjére” bukkant. Hajdú-Bihari Napló. 2017. február 19.). A sajtó felkapta a hírt és többszöri átvétel után már Bessenyei koporsójáról írtak. Halasi Vivien: Megtalálták Bessenyei György eltűnt koporsóját. <http://elteonline.hu/kultura/2017/02/20/megtalaltak-bessenyei-gyorgy-eltunt-koporsojat/>

10 Szálkai Tamás: Bessenyei György második exhumálásának jegyzőkönyve. Új nézőpont. 2017/1. 59–66.

get, pedig a szögnek érdekes története van, ami kimaradt Csorba Sándor újabban megjelent, kiváló Bessenyei monográfiájából is.¹¹ Tanulmányomban ennek megfelelően a levéltári források felől közelítem meg a témát, ami ennek megfelelően Bessenyei György bihari éveinek forrásait veszi górcső alá és követi nyomon 1940-ig, amikor földi maradványait Nyíregyházára szállították, hogy ott helyezték végső nyugalomba.

A Bécsből hazatérő Bessenyei

Bessenyei 1765-ben lett tagja Mária Terézia magyar nemesi testőrségének, ahonnan 1773-ban betegségére való hivatkozással lépett ki, s lett a magyar protestánsok bécsi ügyvivője. Mivel támogatta a Ratio Educationis-t, visszavonták megbízatását, ám a királynő kegyelméből ugyanazért a fizetésért – a katolikus hitre való áttérést követően – udvari könyvtárőri kinevezést kapott. Mária Terézia utódja, II. József azonban túlzottnak tartotta a bérezést és azt 1782-ben visszavonta.¹² A sértődött és kiábrándult Bessenyei Bécsből a család ügyeit kézbe véve – a „nemes família adminisztrátoraként” – tért haza Bercelre. A családi körülményei – őszintén bevallhatjuk – egyáltalán nem nevezhetőek békésnek vagy baráti légkörűnek. A magyar nyelv szószólója és egy tudós társaság megálmodója, a gondolkodó, az általa elért erkölcsi-filozófiai magasságokból zuhant vissza a zordon valóságba: a família helyzete ugyanis nem volt túl rózsás: a több megyében fekvő elzálogosított birtokok és adósságokban úszó családtagok várták. Miután igyekezett rendezni a birtokviszonyokat, idősebb testvérei elfoglalták a szabolcsi és beregi birtokrészeket, így neki a távolabbi bihari birtokok jutottak. Ezt talán még pozitívan is megélhette, mert így maga mögött hagyhatta a családi perpatvarokat. Nyugodtan állíthatjuk, hogy nem tejjel-mézzel folyó Kánaán várta, hiszen a több faluban elterülő jószágokat mintegy 12 ezer forintnyi adósság terhelte.¹³ Ezek tudatában lássuk, milyen források utalnak Bessenyei bihari éveire.

11 Csorba Sándor: Bessenyei György világa. Bp., 2000.

12 Bakó 2000. 78.

13 A korábbi szakirodalom alapján összefoglalja a családi viszály eseményeit Csorba, 2000. 62–92.

Bessenyei-források a Magyar Nemzeti Levéltár Hajdú-Bihar Megyei Levéltárában

A bihari birtokrészek bonyolult jogi helyzetben voltak, többnyire leányági jussokról volt szó, amelyek részint jogosan, részint erőszakos foglalással jutottak a család birtokába. Bessenyei ideérkezésekor ezek tolcsvai Bónis Ferenc kezelésében voltak zálogbirtokként. A tárgyalásokat még Sándor testvére kezdte el, de végül György fejezte be.¹⁴

Debrecen város törvényszékének iratai

Ebben a levéltári irategyüttesben (fondban) 1690–1847-ig találhatóak iratok. Az egyik állagban olyan peres dokumentumok szerepelnek, amelyeket nem vezettek be a törvényszéki jegyzőkönyvbe, és amelyek nem a megszokott bírói úton zajlottak, valamint itt helyezték el azokat a pertesteket is, amelyeket valamiért kiemeltek a pertárból. Az egyik iratcsomón ez áll: Testőr a Bessenyei kapitány.¹⁵ Ez tartalmazza Bessenyei György és testvére Sándor közti per iratait. A családi viszály azzal kezdődött, hogy Sándor, ahogy egy levélből kiderül: „rongyosan” érkezett meg Pusztakovácsiba, ahol György engedélyével kívánt magának házat építeni, „ahol meghúzhatja magát.” Ezzel mindössze annyi probléma volt, hogy Sándornak általában nem volt pénze és az építkezés költségeinek egy részét György fizette ki testvére helyett.¹⁶ A gond akkor kezdődött, amikor Sándor, György távollétében, magát tulajdonosi minőségbe akarta helyezni és Györgyöt kiszorítani a birtokból. Többi testvérét is próbálta maga mellé állítani az ügy során. A barátnak nem nevezhető testvérvizsály során egyszer Sándor „bé jövőn, mint valamely elméjében háborodott dühös, zsebéből két csű töltött mordályt rántott elő és az asztalnál csendesen evők közé szegezte...” – írja ügyvédjének Bessenyei György. A békésnek közel sem nevezhető családi ebédet követően a jogi vitában végül György kerekedett felül, s maradt a terület birtokában. Közel tizenkét év pereskedés után a hétszemélyes tábla is neki adott igazat.¹⁷

14 MNL HBML IV. 6. d. CCLXIX. 4970.

15 MNL HBML IV. 1018. a. 61. cs.

16 Uo. 5.

17 Uo. 61.

Bihar vármegye levéltárában található Bessenyei-iratok¹⁸*A közgyűlési iratok*

A vármegyei közgyűlés a feudalizmus idején a nemesi megye legfontosabb szervét jelentette, annak ellenére, hogy a törvényhozói és bírói hatalom 1726 után kettévált, az egyes megyék elitjeiben olyan nagy volt a családi összefonódás, hogy szinte megkerülhetetlen volt, hogy rokonok járjanak el egymás ügyeiben.¹⁹ A közgyűlés iratai között található a Bessenyei táblabírói tevékenységével kapcsolatos hivatalos jelentések. Jegyzőkönyvi bejegyzés tartalmazza táblabíróvá történő megválasztását,²⁰ majd később másodalispáni jelölését.²¹ Táblabírói minőségben részt vett összeírások elkészítésében, adó kirovásában,²² kisebb ügyes-bajok esetek kivizsgálásában. Ilyen ügyekben Bessenyei is a közgyűlésnek tett jelentést.

Egyszer éppen rokona, Bessenyei László és a felesége közti perpatvar kivizsgálására küldték ki a Bihar megyei Vértésre. Részben az ő jelentése nyomán – de mások véleményével egyezően – a botránkozató életű feleséget 1805-ben a szegedi jobbító házba küldték, a megkönnyebbült férjet pedig táblabíróvá nevezték ki.²³ Érdekes, hogy magánemberként ő maga is folyamodott a vármegyéhez pl. a pusztakovácsira vezető országutak rossz állapota miatt.²⁴

A megyei tisztviselők irathagyatékai

Megemlítjük, hogy a magyar nyelv minél szélesebb használataért 1790-től Bihar és Szabolcs megye rendszeresen levelezett,

18 A polgári törvényszék iratai között külön helyet foglalnak el a Polgári perek (IV. 6. d.) – ezek között több, a Bessenyei családot érintő birtokper is található, amelyekre most nem térek ki.

19 Hosszúpályi falu tanácsát 1801-ben pl. azzal vádolták, hogy a presbitérium és a falu vezetősége többnyire rokonokból áll, emiatt nem tudnak objektív döntéseket hozni. A tanács azzal védekezett, hogy a „tekintetes vármegyén is” lehetséges az atyafiság. Ez nem változott az évszázadok során. Bakó Endre megfogalmazásában: „a megye előljárói is szinte kivétel nélkül rokonok, lévén Biharban a Miskolczyak, Nadányiak, Örleyek, Szunyoghok, piskárosi Szilágyiak, Fráterek, Fényesek, Baranyiak, Beöthyek stb. valami módon mind atyafiak.” MNL HBML IV. 11. 11. Fasc. I.; Bakó 2009. 105.

20 MNL HBML IV. 1. a. 474/1790.

21 MNL HBML IV. 1. a. 1028/1803.

22 MNL HBML IV. 1. a. 1/1799., 24/1805. stb.

23 MNL HBML IV. 1. a. 956/1802., 905/1805., 1221/1805.

24 MNL HBML IV. 1. b. 257. Fasc. V. 1803.

s Bessenyei is tagja lett annak a bizottságnak, melynek a hivatali kifejezések magyarítása, vagyis úgynevezett tiszti szótárak alkotása lett a feladata. Csorba Sándor joggal feltételezte, hogy ebben a munkában Péchy Imre inkognitóban maradt társa Bessenyei György volt.²⁵ Erre utal a levéltár vármegyei tisztviselők és ügyészek után maradt iratok gyűjteményében található iratcsomó.²⁶

Ezen tisztviselők egyike Beöthy László alispán volt. Hagyatékában található meg az a latin nyelvű levél, amelyben a Jakab Mihály levéltáros által rávezetett feljegyzés²⁷ szerint „Bessenyei György a *Természet Világa* című munkájáért megdorgáltatik és szemügy alatt tartatni rendeltetik.”²⁸ Részben talán ez vezetett Bessenyei bihari remeteségéhez, amely az írói toll letételét jelentette, ám a megyei közéletben – a források tanúsága szerint – továbbra is aktív szerepet vállalt.

Ebben a fondban található meg az árván maradt Bónis-örökösöket illető dokumentumcsomó, amelyben a bihari zálogbirtokokkal kapcsolatban Sándor és György neve is gyakran előfordul,²⁹ valamint a Bessenyei László nemességigazolásához benyújtott kérelem mellékleteként I. Mátyás 1464. évi adománylevelének másolata, amelyben Bessenyei Miklósnak és testvérének pallosjogot adományoz, továbbá a Bessenyei Mihály részére Nyíregyházán Szabolcs vármegye által kiadott nemesi bizonyáglevelé is.³⁰

Korábbi levéltárosok cédulagyűjteményei

Újabb, nagyrészt kiaknázatlan forráscsoportot jelentenek a levéltárosok cédulagyűjteményei: Bihar vármegye archívumának őrei évszázadokon át nemcsak rendezték, hanem napi rendszerességgel forgatták, kutatták, jegyzetelték, tehát meglehetősen jól ismerték is az általuk kezelt anyagot. A fentebb már felsorolt 20. századi események miatt azonban meg-

25 Csorba 2000. 153.

26 Ez tulajdonképpen olyan irathagyatékot tartalmaz, amelyek az egyes tisztviselők hatáskörében keletkeztek és nem illeszthetőek be egyik levéltári iratsorozatba sem. MNL HBML IV. 11.

27 Jakab kézírása egyértelműen felismerhető, hiszen ő készítette a közgyűlési dokumentumok mutatóját. Csorba Sándor szerint Beöthy alispán írta a jegyzetet. Csorba 2000. 174.

28 MNL HBML IV. 11. 33. Fasc. II.

29 MNL HBML IV. 11. 224. Fasc. IX.

30 MNL HBML IV. 11. 40. Fasc. III.

szakadt a levéltárban a „folytonosság”, s nem történt meg a tudás átadása.³¹

Az 1780-as években a megye fontosabb köztörténeti eseményeiről a korabeli levéltáros mutatójegyzéket készített, későbbi utódai saját munkájuk megkönnyítése érdekében pedig különböző segédleteket, lajstromokat készítettek. Ezek között jelentős mennyiséget tesznek ki a nemes családokról gyűjtött adatok.

Megemlíthetjük Osváth Lajos főlevéltárost,³² aki 15 csomóra rúgó cédulagyűjteményt hagyott a levéltárra 1935-ben,³³ valamint Reszegi Lajost, aki kijárta, hogy Bihar vármegye levéltára 1928-ban átkerüljön Berettyóújfaluba: ő 24 doboznyi családtörténeti cédulát hagyott hátra, s mintegy félszáz témakörben gyűjtött helytörténeti adatot.³⁴ Mindketten több tucatnyi családtörténeti feljegyzést készítettek a Bessenyei családról.³⁵

Exhumálás és „hazatérés” Szabolcsba

Bihar vármegye levéltárának irattára és a Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltár kapcsolódó iratai

Bessenyeit halála után – végrendelete szerint – kovácsi birtokán helyezték örök nyugalomra 1811-ben.³⁶ Sírhelyén azonban békében nem nyugodhatott: a Berettyó áradásai veszélyeztették sírhelyét, ezért 1883-ban kihantolták, s védett helyen temették újra. Annak ellenére, hogy egy koporsószőg a hagyományos értelemben nem tekinthető ereklyének, Bessenyei egyik tisztelője és relikviáinak gyűjtője, Vass Jenő berettyóújfalui gyógyszerész is szert tett egyre az első exhumáláskor. Azt a szöveget Vass özvegyétől a bakonszegi birtokkal is rendelkező Liptay Jenő sze-

31 Szálkai Tamás: Bihar vármegye levéltára. Kézirat.

32 Osváth Lajosnak nagy szerepe volt abban, hogy létrejött az első országos levéltáros egyesület. Szálkai Tamás: Az első országos levéltáros egyesület alapszabályai – Vármegyei Levéltárnokok Országos Egyesülete. Levéltári Szemle, 2013/3. 79.

33 Hagyatékát, az özvegye adta át a levéltárnak, amire az alispáni hivatal iratainak mutatókönyvi bejegyzése utal (az iratot kiselejtezték). MNL HBML IV. 906. b. 994. k.

34 MNL HBML IV. 456. d.

35 MNL HBML IV. 12. d. 2. d., IV. 456. d. 9. d.

36 Másolatban: MNL HBML IV. 1. b. 933/1833.

rezte meg a Bessenyei Kör részére, s vitte Nyíregyházára 1924-ben, ez azonban a második világháború alatt elkallódott.³⁷

A második exhumálás megvalósulásában nagy szerepet játszott dr. Dajka András budapesti lakos, akiről viszonylag kevés információ áll rendelkezésünkre. Neve többször feltűnik Bihar vármegye hivatalos irataiban, mint aki Bessenyei György áttevetésének egyik sürgetője az alispánnál.³⁸ Dajka végül célt ért: „Szülővármegyém vezetőségének elhatározását hálásan köszönöm. Jóleső érzést vált ki belőlem, hogy említett beadványomnak az ősök mulasztásait őszintén ismertető része miatt kicsinyesen nem nehezteltek meg, hanem magasabb rendű emberekhez méltóan belátták, hogy az utódoknak kötelessége jóvátenni azokat a mulasztásokat. Jóleső érzéssel tölt el az a tudat, hogy a legnagyobb magyar megújítási korszak atyjának szent teteme nem fog sokáig fetrengeni a Berettyópart iszapos talajában.”³⁹ Itt Nadányi Zoltán és Bakos József egykori bakonszegi lelképásztor azon „jóslatára” utal, mely szerint „egy tavaszi áradáskor el találja sodorni a folyó árja azt a hatalmas koponyát.”⁴⁰ Saját állítása szerint nagy szerepe volt Kölcsey Ferenc 1938. évi szatmárcsekei exhumálásában, viszont megdöbbenve hallotta, hogy a nagy költő kihantolása „antropologusi hivatalos ridegséggel” történt,⁴¹ ezért kérte, hogy Bessenyei esetében más eljárást válasszanak, amire javaslatot is tett: „az agnoszkálendő⁴² hatalmas koponya és testcsontok olyan szabályszerűen legyenek abba [a koporsóba] behelyezve, mint azt a múzeumok kókoporsóinak üveg fedőlapján át az ott elhelyezett csontvázaknál megsejmelhetjük. Az eredeti sírban a legóvatosabban feltárandó csontváz körüli hamvakat is tartalmazó anyaföldből pedig olyan mennyiséget helyezzenek el a csontváz alá, amennyi a test eredeti súlyának körülbelül megfelel.”

37 Nagy Balázs: Egykor almafa őrizte álmát, ma a Morgó vigyázza. Bessenyei György útja halálától a végső nyughelyéig. In: „Mindenütt felyül ég, a' föld lészen alsó” – Temetések és újratemetések a magyar művelődés- és irodalomtörténetben. Megjelenés alatt.

38 Az iratokat azonban kiselejtezték, csak a mutatókönyv utal rájuk. MNL HBML IV. 406. b. 994. k.

39 MNL SzSzBML IV. b. 411. 15532/1939.

40 Az áradás veszélye köztudott volt. Ld. lentebb Szohor Pál írását.

41 Példaként idézi Matolay Elek kihantolását is, amikor a csontokat összezsúfolták egy „antropologusi hivatalos kis ládikába, reá dobtak egy pár marék földet, s azzal kész is volt az exhumálás.”

42 Agnoszkál: felismer, ti. a halott személyazonosságát feltárja

Dajka András a holttest elhelyezésére több javaslatot is tett. Véleménye szerint – mivel Bakonszeg a főútvonaltól távol esik – csak a „becsületesebb” berettyóújfalui cserkészek és leventék keresik fel a sírt évről-évre. Javaslatára azzal, hogy Csonka-Bihar megye székhelyén akár egy emlékparkban, akár valamelyik templomban eltemetve Bessenyeit, annak „nemzetnevelő hatását meghatározónak.”⁴³ A vármegye később azonban anyagi okokra hivatkozva nem vállalta az áttemetést, így Dajka megkereste Szabolcs megyét és Nyíregyháza polgármesterét, Szohor Pált (aki egyben a Bessenyei Kör elnöke is volt), hogy Bessenyei holttestét emeljék ki, és Nyíregyházán helyezték el méltó módon, azaz: „úgy a meg nem csonkított, módos Szabolcs vármegye, mint a jó anyagi viszonyok között lévő Nyíregyháza városa és a Bessenyei Kör némi adománnyal” tegye lehetővé az exhumálást. Bár az alispán válaszában szabadkozott, hogy „sem Szabolcs vármegye, sem Nyíregyháza város nincsenek olyan jó anyagi helyzetben, hogy a terv megvalósításához nagyobb összeggel járulhatnának,” mégsem zárkózott el az ügytől, hanem Dajkát a Bessenyei Körhöz irányította.⁴⁴ Itt értő fülekre talált. Érdemes idézni Szohor Pál egy évtizeddel korábbi sorait, ünnepélyes hangvételű *Előszó*jából az 1930. évi Bessenyei almanachból, amely jól mutatja be a sír korabeli helyzetét: „A Berettyó partján született meg ez a könyv: Bessenyei sírjánál. Lomhán kanyarog a folyó szürke vize, mintha csak a magyar író sorsát példázná. Mélyen beásta magát agyagos medrébe, mint a lesütött szemű költő. Útjában néha önmagának fordít hátat, mint a közönség a könyvesboltnak. Fűszálat, levelet sodor a hab: akár éhező író a kenyérgond. Beleömlik nyomtalanul idősebb bátyja ölébe: mint irodalmi szövétneket olt ki a közöny.

A Berettyónak ez a mélyre ásott, kanyargó kedvű, zavaros vize csókolgatja Bessenyei sírját. Libalegelőn vezet keresztül az út. Fehér foltok a zöld mezőn. A pásztorlány viganója⁴⁵ piros.

A kis pásztorlány azt hiszi, melegem van a tavaszi szélben, nemigen szokásos e gyalultatlan léckerítés⁴⁶ előtt levett kalappal imádkozva megállni. A mozgó fehér foltok gágognak, együgyű or-

43 MNL SzSzBML IV. b. 411. 15532/1939.

44 Uo.

45 Egybeszabott, bő, hosszú, áttetsző, háromnegyedes női ruha.

46 A kerítés a távoli rokon, a telek tulajdonosa, Nadányi Miklós készítette. Bakó 1990. 500.

gonaszó az imádsághoz. Az egyszerű lécajtó retesze nincs letolva, amint bánatosan ráteszem a kezem, hirtelen jött szélroham kitárja előttem a szentélyt. A szélroham arról jött a bécsi Burg irányából s megsimogatta a szürke sírkövet.

Olyan ez a környék, mintha a Szentmihály-úti levante játszótéren az Ér-csatorna mellett néhány négyszögölnyi földet gyalulatlan léckerítéssel vennénk körül. A sírkőhöz hasonlót is százával látni a temetőben. Csak olyan nevet nem vés mindennap márványba a kőfaragó. A Berettyó vize alig néhány méternyire suttog valamit az omló partnak, minden cseppje magával visz egy homokszemet. A lassú hab csókolja a partot, s a szerelmes ölelkezés lassan odaér a gárdista koporsóba zárt csontjáig.

A bihari remete fájdalmának osztályostársa: a gyümölcsöskert, nincs már sehol. A híres almafa elvénhedt törzse tűzre került. Bolgárkertészek piszkos üvegablakok alatt salátát termelnek. Ólomlábon lépkedek Bessenyei lakóházához. Már messziről látszik a béna hős, aki vénségére mankón jár és alamizsnán tengeti életét. Megroskadt a tető: a tornác gerendái nyögve tartják a fedélszéket. A kiskapu felől embermagasságú trágyadombot hánytak a ház falához, bolgárkertészek ápolgatják vele a saláta melegágját. A szarufáról vérvörös érett paprikafüzér integet.

Mégis odalépek az alacsony nyitott ajtóhoz, a gárdistának bizonyosan le kellett hajtania büszke fejét, mikor belépett. Középen a konyha, jobbra a lakószoba. Balra a tisztaszoba. A konyhában éppen tizenkét kertészlegény ebédel, kalappal fejükön cseréptáliból esznek. És hangosan folyik a szó, bolgár legények anyanyelvén. Aki felrázta trespedségéből a nemzetet, új himet varrt a nyelv elfakult palástjára, letépte magáról az aranysújtásos testőruhát, lerúgta a pengő sarkantyút, most hazatérő szelleme odaülhet a bolgár legények asztalához. Még csak magyar szót sem fog hallani.⁴⁷

Szohor Pál hivatalosan is felvette a kapcsolatot Bihar megyével, ahol nem gördítettek akadályt Bessenyei Nyíregyházára szállítása ellen.⁴⁸ A szabolcsi megyeszékhelyen már 1939-ben megkezdték az előkészületeket, hiszen méltó sírhelyet is kellett biztosítani a hazatérő Bessenyeinek. A Köztemető Bizottság már szeptember 11-én tárgyalta a Bessenyei Kör kérését, s a költő számára díj-

47 Szohor Pál: Előszó. Bessenyei almanach 1931. évre. 18–20.

48 MNL SzSzBML V. 77. XI.975/1939.

mentesen biztosított sírhelyet a köztemető bejáratától jobbra fekvő kerítés melletti részen és a köztemető alap terhére 700 pengőt biztosított a felmerülő költségekre: exhumálási engedély bélyegilletéke (2 P), engedély díja (10 P), kiemelés (10 P), tisztiorvosi szemle díj (20 P), tisztiorvosnak lakhelyéről a helyszínre és vissza kocsis biztosítása (5 P), horganyzott bádóg doboz (40x40x80 cm, 30 P), faláda (20 P), furgon kocsis díja (72 P), ideiglenes sírbolt megépítése fedlapokkal és szegélykövel (465 P).⁴⁹ A sírbolt elkészítése végül 881 Pengő 60 Fillérbe került.

Ilyen előzmények után a második exhumálásra 1940. május 2-án került sor. A kihantolást engedélyező alispáni határozat részletesen tájékoztat az esemény körülményeiről: „A Szabolcs vármegyei Bessenyei Kör, mint a testőr és költő Bessenyei György szellemének és emlékének ápolója, engedélyt kért arra, hogy a Bakonszeg községben és a Kovácsi határrészben eltemetett Bessenyei György sírját felnyithassa, hamvait kiemelhesse és újbóli eltemetés végett Nyíregyháza megyei városba szállíthassa.

A kérelem teljesítése elől kitérni még a Bihar vármegyét történelmi, illetve ezért etikai szempontból terhelő kötelezettségekre hivatkozással sem lehetett, mert egyrészt a Műemlékek Országos Bizottsága, másrészt a Bessenyei család vezetője is beleegyezését adta a hamvaknak Szabolcs vármegyébe, Nyíregyháza megyei városba való szállításához.

A kérelem teljesítését másrészt indokolja az is, hogy Bessenyei György a Szabolcs vármegyei Bercel községben született. Életének és működésének emlékei legnagyobb részben szülővármegyéjéhez kötik, kultuszát a Szabolcs vármegyei Bessenyei Kör ápolja és emlékét a Nyíregyháza megyei városban emelt szobor őrzi.”

A határozat emellett részletes utasításokat is ad az ünnepélyes kihantolás végrehajtásához: meghatározza, hogy kik lehetnek jelen,⁵⁰ kinek milyen hivatalos kötelességei vannak. Ezek egyike így

49 A tervek szerint a végleges sírbolt elkészülte után ezt magánosok részére értékesítették volna. MNL SzSzBML V. 77. XI.975/1939.

50 A Szabolcs vármegyei Bessenyei Kör részéről dr. Mérey Ferencné, a Szabolcsi Szemle társszerkesztője; dr. Belohorszky Ferenc, a Bessenyei Kör irodalmi szakosztályának elnöke és a Szabolcsi Szemle társszerkesztője; dr. Sziklay László, a Bessenyei Kör ügyvezető titkára; Szabolcs vármegye részéről dr. Vác Elemér, vármegyei főlevéltáros; Nyíregyháza megyei város részéről Izay Géza felügyelő és dr. Aradványi Endre törvényszéki bíró; Tiszabercel község részéről Turi Sándor, igazgató-tanító; a nyíregyházi ág. h. ev. Kossuth Lajos Gimnázium Bessenyei Önképzőköre részéről Szohor Miklós, gimnáziumi →

hangzik: „A vármegyei főlevéltárost a sírfelnyitáshoz ugyancsak kirendelem, hogy az abban esetleg található muzeális értékű tárgyakat Bihar vármegye részére átvegye és megőrizze.”

A jegyzőkönyv aprólékosan leírja az exhumálás menetét is: „A hamvak hosszú, kitartó ásási munka után bukkantak fel: a Bizottság áhítattal szemlélte a nagy író földi maradványait. A csontvázat a koponya kivételével az idő teljes mértékben megőrizte: a lábfej, az alsó és felső lábszár, medence, hátgerinc csontok, a bordák, az állkapocscsont, az alsó- és felső karcsonatok, ujjpercek teljes egészükben megmaradtak.

A hajból és Bessenyeinek az első exhumálásnál jelen volt szemtanúk által említett, vele temetett süvegéből is maradt egy kevés. A koporsó teljes egészében elporladt, mindössze a koporsószőgek maradtak fenn.”

Bihar vármegye alispáni hivatalának iratai közül ezt az ügyiratot áthelyezték a megyei levéltár irattárába, ahol nemcsak az exhumálásra vonatkozó alispáni véghatározat található meg, hanem az azt megőrkítő, fentebb idézett részletes jegyzőkönyv – és a sírből 1940. május 2-án kiemelt – koporsószőg is. Az irat évtizedekig lappangott, a mellette lévő különös tárgy is feledésbe merült. Utóbbit az eseményen jelen lévő Nadányi Zoltán, Bihar vármegye főlevéltárosa helyezhette el az archívumban. Nadányi ígéretes nagyváradi költői pályakezdését követően Budapesten próbált szerencsét, ahonnan – főleg anyagi nehézségek miatt – visszatért a bakonszegi családi birtokra gazdálkodni. Itteni „ma-

tanuló; a Nyírvidék-Szabolcsi Hírlap részéről Aradvári Béla, a lap szerkesztője. Bihar vármegye részéről: Dr. Fényes György, a Berettyóújfalusi járás főszolgabírája; Nadányi Zoltán, vármegyei főlevéltáros; Dr. Barcsay Károly, vármegyei főügyész; Szentandrásy Gusztáv, főjegyző; vitéz Dr. Törő István, járási tisztiorvos; Miskolczy József földbirtokos; a Bihari Hírlap részéről: Nagy Gusztáv, a lap szerkesztője.

51 MNL HBML IV.456. a. 94/1940.

52 Reszegi Lajos, a Bihar megyei Régészeti Egyesület korábbi titkára és a levéltár munkatársa 1938-ban nyugdíjba vonult. Szálkai 2018. 42.

gányának talán legértékesebb művészi hozadéka A testőr” – írja Bakó Endre, Nadányi költészetének méltó emléket állító kismonográfiájában.⁵³ A versben a vidék nyugodt csöndjében alkotó író képe tárul elénk. Nem nehéz felfedezni a párhuzamot, amelyet a poéta a Bécsből önkéntes magányba vonuló Bessenyei és saját sorsa közé fest:

*Kalandozott és megpihent.
A lármás, fényes Bécs után
Ölébe vette őt puhán
A csend. A bakonszegi csend.*

*Én nem a testőrt tisztellem,
Hanem azt, aki haza tért,
Ott hagyva minden csatatért.
És állt a parton dísztelen.*

A vers Szabó Magdát is foglalkoztatta, aki úgy vélte, Nadányi az utóbbi négy sorral önmagát erősíti a teremtő munka hitével.⁵⁴ A költő-levéltáros egyébként Bessenyei távoli rokona⁵⁵ és nagy tisztelője volt, 1927-ben amikor Berettyóújfaluban Beethoven hangversenyt rendeztek a költő sírjának felújítására, így méltatta nagy elődjét: „Ha nem is emlegetik Bessenyei nevét sehol a világon – nálunk sem sokat –, de emlegetik az egész világon a diadalmas új magyar irodalmat, amelyben Bessenyei szelleme, Bessenyei szívverése, Bessenyei fantáziája, teremtő ereje, magyar virtusa árad széjjel. Az irodalomtörténet az ő fellépésétől számítja a magyar irodalom új korszakát. Az új magyar irodalom az ő alkotása, ennek a szerzője ő. Minden diadalmas magyar írónak a neve: az ő álneve.”⁵⁶

Sajnálatos félreértésnek tartom, hogy a meglehetősen satirikus költő Gertrúd leányának sajátos stílusában azt mesélte, hogy nem Bessenyei, hanem egy kanász testét vitték Nyíregyházára, amit lánya megírt édesapja emlékkötetének előszavába is, nem kis vihart kavарva a szabolcsi megyeszékhelyen.

53 Bakó Endre: Bessenyei György Bakonszegen. 1990. Bakonszeg története. Szerkesztette: Ujváry Zoltán. Bakonszeg, 1990. 498–500.

54 Szabó Magda: Nadányi Zoltán: A testőr. Kívül a körön. Bp., 1980. 190–198.

55 Módy György: Bakonszeg története a XVIII. század utolsó harmadáig. Bakonszeg története. Szerkesztette: Ujváry Zoltán. Bakonszeg, 1990. 24–30.

56 Nadányi Zoltán: Beethoven és Bessenyei. Bihar, 1927. április 28. 1.

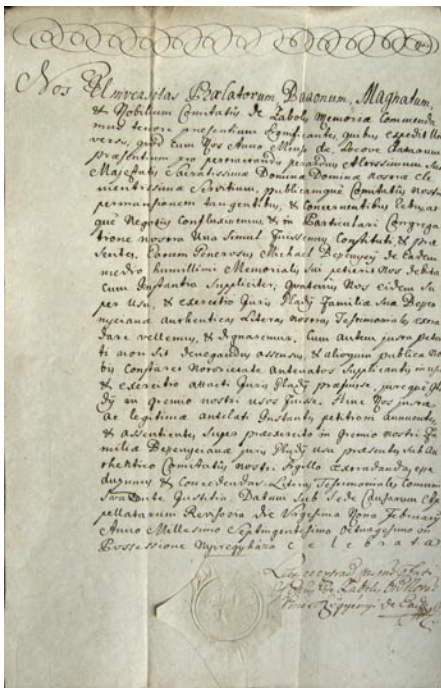
A hamvak átszállítása után 1940. május 4-én Nyíregyházán az Északi temetőben a Bessenyei Kör nagyszabású emlékünnepet tartott, amelyen többek között képviseltette magát a M. Kir. Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium, a Magyar Tudományos Akadémia, a debreceni Tisza István Tudományegyetem, a sárospataki Református Kollégium is.

Bessenyei tehát valóban „hazatért” Szabolcsba, ahol a „művészeti élet világítótornyaként” tekintettek, s úgy gondolom – joggal – tekintenek ma is rá.

Egy Bessenyei-adatbázis lehetősége

A 21. század technikai adottságai és elvárásai új kihívások elé állítják mind a közgyűjteményeket, mind a kutatókat. A számítógép, az internet használatának mindennaposá válása új lehetőségeket kínál egyrészt a közgyűjteményeknek, másrészt a kutatóknak.

Az intézmények féltve őrzött, ám gyakran kutatott dokumentumaikat tehetik közzé digitális formában – ezzel tehermentesítve az iratokat a napi használatból eredő állapotromlástól, másrészt a kutatók számára nagymérvű szabadságot és kényelmet is biztosítanak a digitálisan hozzáférhető anyagok, hiszen az eredeti dokumentumok megtekintése nyitvatartási időtől függetlenül, akár otthon is elvégezhető, úgy hogy a forrásszöveget primer forrásként lehet felhasználni.

Szabolcs vármegye bizonyáglevela a Bessenyei-család pallosjogának elismerésére (fordítása: 162. o.)
MNL HBML IV. 40. Fasc. III.

57 MNL SzSzBML IV. b. 411. 15004/1940.

58 Szohor Pál: Nyíregyháza. Bessenyei almanach 1931. évre. 18–20.

A Magyar Nemzeti Levéltár Hajdú-Bihar Megyei Levéltárának (is) számos adatbázisa elérhető: pl. oklevelek, vízrajzi iratok, egyházi anyakönyvi másodpéldányok. Ezek mintájára vetődött fel a gondolat – mivel Bessenyei Györggyel kapcsolatos források számos közgyűjteményben találhatóak – hogy egy Bessenyei-adatbázis létrehozásával valóban közkinccsé válhatnának a vele kapcsolatos források. „Eredetiben” lehetne megtekinteni, olvasni kéziratait, leveleit. Ez biztosítaná, hogy az egyes kutatók saját érdeklődésüknek megfelelő megközelítésből dolgozhassák fel az eredeti forrásokat és ne kelljen forráskiadványokra, kivonatokra szorítkozniuk. Bízom benne, hogy megfelelő összefogással megvalósulhat egy Bessenyei adatbázis.

Bessenyei György pecsétje
MNL HBML IV. 6. d. CXXX. 2404.

Jakó János

Bessenyei György emléke a numizmatikában

Hiteles kép, ábrázolás Bessenyei Györgyről nem maradt fenn. Erre magyarázatul Bessenyei 1802-ben Kazinczy Ferenchez írt levelének utóírata szolgálhat: „P. S. Irod hogy a képemet küldjem el néked: de ez úgy eshetne meg, ha kocsira ülnék. Nem vagyok lerajzolva. Én a képemet csak elevenen használom.”¹

Ma sem tudjuk biztosan, hogy valójában kinek az arcvonásait örökítik meg a Bessenyei-portrész érmek. Az első Bessenyei-szobrot, Kallós Ede 1898-ban készült alkotását 1899-ben avatták fel Nyíregyházán.² A többi Bessenyei-szobor, portrédombormű később született. Annyi bizonyos, hogy Kallós a szobrot a Szatmár megyei születésű Czirjék Mihály³ testőrirő képe alapján készítette el.⁴ Az olajképet Szathmáry Király Pál⁵ festette 1780 körül (aki Czirjékhez hasonlóan ugyancsak Bessenyei testőrtársa volt). A kép az 1800-as évek végén még a Magyar Tudományos Akadémia tulajdonában volt, később került jelenlegi helyére, a Magyar Nemzeti Múzeum Történelmi Képcsarnokába. A 94,5 x 72,0 cm-es olajfestményen látható díszruhás testőr arcvonásai és a későbbi Bessenyei-szobrokon, portrédomborműveken és érmeken megjelenő portrék közötti hasonlatosság kétségtelen. Feltételezhető tehát, hogy az érmeken látható Bessenyei portrék valójában Czirjék Mihály arcvonásait örökítik meg, amelyek azonban Bessenyei arcképeként kerültek be a köztudatba.

1 Bessenyei levele Kazinczy Ferenchez („Tekintetes Kazinczy Ferencz Úrhoz, válasz.”... „Berettyó-Kovácsi 15. Augustusban 1802.”). *Új Magyar Múzeum*. Felelős szerkesztő Toldy Ferenc. Harmadik folyam: 1853. Első kötet. 497. old. Emich Gusztáv, Pest, 1853.

2 Margócsy József: Utcák, terek, emléktáblák. III. Néhány új fejezet a régi Nyíregyháza életéből. Nyíregyháza városi Tanács V. B., 1989.

3 Szinyei József: Magyar írók élete és munkássága. Hornyánszky, Budapest, 1893.

4 Lásd Margócsy

5 Művészeti kislexikon (Szerk.: Lajta Edit). Akadémiai Kiadó, Budapest, 1973.

Bessenyei György numizmatikai ikonográfiájának az összeállítására napjainkig nem került sor. A hármás Bessenyei-jubileum most kedvező alkalmat kínál erre. Szakács Béla „*A magyar szépirodalom érmei és plakettjei*” című, 2012-ben megjelent könyvében tizenegy Bessenyei-érem és egy plakett leírása található meg,⁶ a most ismertetésre kerülő érmek száma ennek több mint kétszerese (és az sem zárható ki, hogy pillanatnyilag még „lappangó” Bessenyei-érmek is léteznek).

Adatgyűjtő munkám során különösen sok segítséget kaptam Pálincás Szilviától, a budapesti Petőfi Irodalmi Múzeum munkatársától, Szémánné Veres Gabriellától, a berettyóújfalui Bihari Múzeum munkatársától, Kührner Évától, a nyíregyházi Szent Atanáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskola könyvtárának a vezetőjétől, Nagy Lajos Imre nyíregyházi, valamint Tóth Sándor egykor Nyíregyházán, ma Szegeden élő szobrászművésztől. Segítségüket ezúton is köszönöm.

Bessenyei portréját elsőként egy amatőr festő- és szobrászművész, Spányi Géza, a nyíregyházi Erzsébet Közkórház bőrgyógyász főorvosa mintázta meg 1938-ban.⁷ Jó tíz évvel később, 1952-ben született meg Ferenczy Béni kétoldalas Bessenyei-érme.⁸ A Bessenyeit ábrázoló többi érem az utóbbi évtizedekben készült. Tudom, hogy célszerűbb lett volna az érmeket időrendi sorrendben bemutatni, azonban nem mindegyiknek ismert a készítési éve, ezért készítőik nevének alfabetikus sorrendjében sorolom fel őket.

Minden érem ismertetése az alkotóművész nevével kezdődik, ami után az érem megnevezése, „küldetése” olvasható. Ezt követi az érmek részletes numizmatikai leírása, végül zárójelben a szóban forgó érem mérete, készítésének technikája, anyaga és - amennyiben ismert - készítésének az éve. Utolsó adatként (ugyancsak zárójelben) az érem tulajdonosát tüntetem fel. Ha a tulajdonos nem ismert, megjelölöm azt a forrást, ahonnan az éremre vonatkozó adatok származnak.

Az érmek leírása során az alábbi rövidítéseket használom: b. = balra, b. o. = bal oldalon, br. = bronz, e = egyoldalú, E = előlap,

6 Szakács Béla: *A magyar szépirodalom érmei és plakettjei*. Magyar Éremgyűjtők Egyesülete, Budapest, 2012.

7 Török Pál: *Magyarországi érem- és plakettművészet 1850-1945*. Magyar Éremgyűjtők Egyesülete, Budapest, 2011.

8 Lásd Szakács.

ez. = ezüst, é. n. = évszám nélkül, H = hátlap, j. = jobbra, j. o. = jobb oldalon, k = kétoldalas, ki. = körirat, mj. = mesterjegy, mm = milliméter, ö = öntött, sz. = szembe, t. = tombak, v = vert.

Nem sikerült mindegyik érem fényképéhez hozzájutnom, emellett a terjedelem korlátai miatt még a meglévők között is válogatnom kellett. Arra törekedtem, hogy minden művésznak legalább egy Bessenyei-érmét képpel is szemléltessem. Ha egy-egy éremművész több alkotásának a képe is a rendelkezésemre állt, a mondanivaló szempontjából legfontosabbnak tűnő érem (vagy érmek) képét mutatom be.

Az éremképek technikai okok miatt nem méretarányosak.

1. **Bercz András – Bessenyei György Tanárképző Főiskola (Nyíregyháza) érme**

E: Bessenyei arca csaknem sz., háttérben könyvespolc,
ki.: BESSENYEI GYÖRGY TANÁRKÉPZŐ FŐISKOLA NYIREGYHÁZA, lent középen BERECZ (mj.)
H: egyetlen felszínen
hat sorban:

AZ ORSZÁG
BOLDOGULÁSÁNAK
EGYIK LEGFŐBB
ESZKÖZE
A TUDOMÁNY
BESSENYEI

(110 mm, k, ö, br., é. n.)

(a Petőfi Irodalmi Múzeum tulajdona, készítésének éve ismeretlen, 2000-ben került a múzeum gyűjteményébe)

2. **Dombi Géza – Bessenyei-érem (csak a hátlapja készült el)**

H: nyolc sorban:

1747–1811
„Minden tanult
embernek legszen-
tebb kötelessége az
emberi értelem-
nek világát ter-
jeszteni”
„Bessenyei”

(100 mm, e, ö, br., é. n.) (a művész tulajdona)

3. Dombi Géza – Bessenyei György Szakközépiskola (Berettyóújfalú) érme

E: Bessenyei mellképe sz., b. o.
 ki.: két sorban: BESSENYEI GYÖRGY / 1747–1811,
 j. o. a váll fölött GD (?) (mj.)

H: középen az iskola
 emblémája (a címer felett
 1991, alatta, szalagon,
 mélyített betűkkel:
 AZ EMBERI ÉRTELEM
 VILÁGÁÉRT,
 ki.:

BESSENYEI GYÖRGY SZAKKÖZÉP-ISKOLA
 BERETTYÓÚJFALU

(50 mm, k, ö, br., 1991) (a művész tulajdona)

4. Ferenczy Béni – Bessenyei György

E: Bessenyei öregkori (kissé torz) félalakos mellképe
 enyhén j.,

ki.: GEORGII DE BESSENYE POETA

H: álló téglalap alakú,
 enyhén mélyített mező-
 ben, mélyített betűkkel,
 tiz sorban:

MINDEN SEMMIVÉ
 LESZ LÁTOM E
 VILÁGBAN
 S ELMULOK MAGAM IS
 JÓL ÉRZEM VOLTOMBAN
 CSAK AZ ISTEN MAGA
 ÖRÖKÖS IGAZSÁG
 TÖBBI MIND
 SZENVEDÉS ÁRNYÉK
 MULANDÓSÁG.

Felül F, alul B (mj.), b. o. 5, j. o. 2 (mélyített betűk és számok)
 (95 mm, k, ö, br., 1952) (a Petőfi Irodalmi Múzeum tulajdona)

5. Kelemen Kristóf – Bessenyei György

E: Bessenyei mellképe b., ki.: BESSENYEI GYÖRGY 1747–1811, b. o. a vállnál
 KEKRI (mj.)

(127 mm, e, ö, br., 1987) (Az Érem 2014/2., 43. old.)

6. Kelemen Kristóf és Sebestyén Sándor – Magyar Éremgyűjtők Egyesülete XVII. Vándorgyűlése (Nyíregyháza) 1987

E: Bessenyei mellképe csaknem sz., alatta két sorban Bessenyei névaláírása / 1742–1811, j o. négyszög alakú keretben S (mj.) (Sebestyén Sándor munkája)

H: vonalkörben a Bessenyei család címere, ki.: BESSENYEI DE N-BESENYŐ, alul KEKRI (mj.), ki. (vonalkörön kívül):

MAGYAR ÉREMGYŰJTŐK EGYESÜLETE XVII VÁNDORGYŰLÉSE NYÍREGYHÁZA 1987. AUG. 8–9, alul Nyíregyháza címere (Kelemen Kristóf munkája) (42,5 mm, k, v, ez., br., 1987) (Fekete Zoltán tulajdona)

7. Kiss Nagy András – Bessenyei-díj

E: Bessenyei mellképe kissé j., ki.: BESSENYEI GYÖRGY EMLÉKÉREM, az érem peremén alul KNA (mj.) (beütve)

H: A / KÖZMŰVELŐDÉSÉRT (90 mm, k, ö, br., 1984) (Az Érem, 1996/2., 46. old.)

8. Kiss Nagy András – Bessenyei György emlékérem

E: Bessenyei teljes mellképe sz., ki.: BESSENYEI GYÖRGY EMLÉKÉREM, az érem peremén alul KNA (mj.) (beütve)

H: lovas, díszruhás testőr, kivont karddal, ki.: A BÉCSI MAGYAR TESTŐRIRÓNAK (szabálytalan kör alakú, 91/88 mm, k, ö, br., 1988) (a Petőfi Irodalmi Múzeum tulajdona)

9. Kiss Nagy András – az előző érem H változata,

lent MCMLXXXVII évszámmal

(szabálytalan kör alakú, 90/87 mm, e, ö, br., 1987) (Az Érem, 1997/1., 46. old.)

10. *Lapis András* – Bessenyei György

E: Bessenyei mellképe j., ki. lent: BESSENYEI GYÖRGY, fent: 1747 1811
(127 mm, e, ö, br., é. n.), (a Petőfi Irodalmi Múzeum tulajdona, készítésének éve ismeretlen, 1992-ben került a múzeum gyűjteményébe)

11/a. *Nagy Lajos Imre* – Magyar Éremgyűjtők Egyesülete XVII. Vándorgyűlése (éremterv)

E: Bessenyei mellképe j., előtte BESSENYEI GYÖRGY, mögötte 1747–1811
(140 mm, e, ö, br., 1987) (a művész tulajdona)

11/b. *Nagy Lajos Imre* – Magyar Éremgyűjtők Egyesülete XVII. Vándorgyűlése (éremterv)

H: a Bessenyei család címere, ki. két sorban: MAGYAR ÉREMGYŰJTŐK EGYESÜLETE XVII. VÁNDORGYŰLÉSE – NYÍREGYHÁZA. / 1987. VIII. 8–9.
(140 mm, e, ö, br., 1987) (a művész tulajdona)

12. *Nagy Lajos Imre* – A Bessenyei Társaság (Nyíregyháza) érme

E: Bessenyei ülő alakja j., ki. előtte, két sorban: BESSENYEI TÁRSASÁG / NYÍREGYHÁZA, mögötte „EMELD NEMZETEDET!”, hátul NL (mj.), alatta 88
(120 mm, e, ö, br., 1988) (a művész tulajdona)

13. *Nagy Lajos Imre* – Bessenyei György

E: Bessenyei ülő alakja j., mögötte BESSENYEI GYÖRGY, előtte 1747–1811
H: a Bessenyei család címere, j. lent NL (mj.) '98
(22 mm, k, v, arany, ez., br., 1998) (a művész tulajdona)

14. *Nagy Lajos Imre* – Bessenyei György

E: Bessenyei teljes mellképe félig j., ki., előtte BESSENYEI, mögötte 1747–1811,
b. o. a tarkó mögött NL (mj.)
(52 mm, e, ö, br., é. n.) (a művész tulajdona)

15. Nagy Lajos Imre – A Bessenyei György Tanárképző Főiskola (Nyíregyháza) érme

E: Bessenyei mellképe j., mögötte 1747–1811, előtte BESSENYEI GYÖRGY

H: a főiskola épülete, ki. fent, két sorban:

BESSENYEI GYÖRGY
TANÁRKÉPZŐ
FŐISKOLA/
NYÍREGYHÁZA,

j. o. lent NL (mj.)
(beütve)

(42,5 mm, k, v, ez.,
t., 1987) (a művész
tulajdona)

16. Nagy Lajos Imre – A Bessenyei György Gimnázium (Kisvárdá) jubileumi érme

E: b. o. Bessenyei mellképe j., előtte, három sorban: névaláírása / *1747 / *1811,

lent NL (mj.)

H: középen, kerek mezőben a gimnázium épületének homlokzata és bejárata, ki.:

BESSENYEI GYÖRGY
GIMNÁZIUM, 1911 ·
KISVÁRDA · 2011

(42,5 mm, k, v, ez.,
br., 2011) (a művész
tulajdona)

17. Nagy Lajos Imre – Bessenyei Emlékérem díj

E: Bessenyei mellképe b., ki.:

BESSENYEI GYÖRGY GIMNÁZIUM · KISVÁRDA ·
MCMXI ·,

a tarkó mögött j. o. NL (mj.)

H: a gimnázium épületének homlokzata és bejárata
(80 mm, k, ö, br., 2011) (a művész tulajdona)

18. Nagy Lajos Imre – Bessenyei György

E: Bessenyei mellképe j., előtte két sorban BESSENYEI GYÖRGY / *1747 *1811,
mögötte NL (mj.) MMXI

(112 mm, e, ö, br., 2011) (a művész tulajdona)

19. Spányi Géza – Bessenyei György

E: Bessenyei díszruhás mellképe b., alatta két sorban:

BESSENYEI-GYÖRGY

1747–1811,

j. o. a nyak mögött *Spányi* (mj.), a mellkép alatt

ÖNT. LÁSZLÓ

H: sima, de az adományozottak nevére szóló bevésett szövegű példányok is ismertek

[140 x 88 mm, e, ö, br. plakett, é. n. (1938)] (a Petőfi Irodalmi Múzeum tulajdona)

20. Szántó Gergely – Bessenyei György

E: Bessenyei arcképe b.,

ki.: BESSENYEI GYÖRGY 1747–1811,

alul SZÁNTÓ G (mj.)

(80 mm, e, ö, br., ón, é. n.) (a Sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteményeinek Múzeuma tulajdona)

21. Tóth Sándor – Bessenyei György

E: Bessenyei mellképe

kissé j., ki.: BESSENYEI

GYÖRGY 1747 + 1811,

b. o. a váll fölött tóthS

(mj.)

H: Bessenyei név-
aláírása

(109 mm, k, ö, br., 1979)

(a művész tulajdona)

22. Tóth Sándor – Bessenyei György

E: Bessenyei mellképe kissé j., ki.: BESSENYEI GYÖRGY,

b. o. a váll fölött tóthS (mj), alatta '79

H: háttal álló, nyitott ablakon kinéző, hosszú hajú férfi fél alakja, alul TS (mj.) (beütve) (91 mm, k, ö, br., 1979) (a művész tulajdona)

23. Tóth Sándor – Bessenyei György Tanárképző Főiskola (Nyíregyháza)

E: gyöngykörben Bessenyei mellképe kissé j., előtte függőlegesen névaláírása, a tarkó mögött tóthS (mj.)

H: kör alakú mezőben a főiskola épülete, előtte napóra, ki. gyöngykörben:

BESSENYEI GYÖRGY
TANÁRKÉPZŐ
FŐISKOLA
NYÍREGYHÁZA

(42,5 mm, k, v, ez., t., 1980) (a művész tulajdona)

24. Vigh Tamás – Bessenyei György-díj

E: mellkép kissé j., a fej felett ferdén, két sorban:

Bessenyei/ György,

j. o. a fej mellett: *Díj,*

b. o. a váll mögött VT (mj.)⁹₂ (mélyített betűkkel és számokkal)

H: „A közművelődésért”

(90 mm, k., ö., b.) (Sivadó Sándor tulajdona)

25. dékáni lánc (Nagy Lajos Imre)

E: vastag vonalkörrel határolt kör alakú mezőben Bessenyei mellképe j., előtte:

BESSENYEI GYÖRGY

mögötte: 1747–1811,

ki. vonalkörön kívül:

NYÍREGYHÁZI FŐISKOLA

BÖLCSÉSZEZETTUDOMÁNYI ÉS MŰVÉSZETI

FŐISKOLAI KAR

(e, v, ezüstözött t.; koronás magyar címerrel díszített ezüstözött láncon függ)

(a Bessenyei György Tanárképző Főiskola jogutódja, a Nyíregyházi Egyetem tulajdona)

A Bessenyeit ábrázoló első numizmatikai alkotás, Spányi Géza plakettje (19. kép) az 1898-ban alakult „Szabolcsvármegyei Bessenyei Kör” fennállásának 40 éves jubileumára készült 1938-ban. A *Nyírvidék Szabolcsi Hírlap* 1938. április 24-i számában röviden arról tudósított, hogy „A Bessenyei Kör díszes plakettjeit a jubiláris közgyűlésen osztják ki”.⁹ Három nappal később részletes beszámoló jelent meg az eseményről: „A Bessenyei Kör országgraszoló ünnepségén azokat az érdeemes férfiukat, akik Bessenyei kultúrát erősítő szellemét szolgálták, plakettel tüntették ki. Az első plakett... Feilitzsch Berthold... volt... főispánnak, a Bessenyei Kör első elnökének jutott...” Rajta kívül „Mikecz Dezső, Kállay Miklós, Mikecz Ödön, Vietórisz József dr., Szohor polgármester a jutamazottak...”.¹⁰ A Feilitzsch Berthold és a Kállay Miklós számára átadott példányok hátlapján olvasható nyolc soros bevett szöveg dátuma (1938. IV. 25.) jelzi a plakett készítésének az idejét. (Az újságcikkben felsorolt többi notabilitás nevére vésett példányokkal nem találkoztam, minden bizonnyal küllemükben hasonlóak voltak.)

Az ismertetett 25 Bessenyei-érem közül 14 Nyíregyházához kötődő szobrászművész (Berecz András, Nagy Lajos Imre, Spányi Géza, Tóth Sándor) alkotása. Megjegyzendő, hogy a Magyar Éremgyűjtők Egyesülete XVII. Vándorgyűlése érmének az előlapja is nyíregyházi művész (Sebestyén Sándor) munkája. A nyíregyházi Bessenyei György Tanárképző Főiskola, a Bessenyei Kör, a Bessenyei Társaság és a kisvárdai Bessenyei Gimnázium számára készült érmek mellett olyanokkal is találkozunk, amelyek pontos „küldetését” nem ismerjük, feltételezhető, hogy némelyiküket a művészek önmaguk számára, kedvtelésből készítették. A nem nyíregyházi szobrászművészek Bessenyei-érmei között is előfordulnak számunkra ismeretlen céllal készült érmek.

A nyíregyházi Tanárképző Főiskola (ma Nyíregyházi Egyetem) 1972-ben vette fel a Bessenyei György nevet. Nagy Lajos Imre nevéhez két (15. és 25.), Berecz András és Tóth Sándor nevéhez egy főiskolai vonatkozású érem (1. és 23.) fűződik. Az 1987-ben újjáalakult Bessenyei György Irodalmi és Művelődési Társaság érmét Nagy Lajos Imre készítette (12.), miként a Kisvárdai

⁹ Nagy Bessenyei események vasárnap és hétfőn. *Nyírvidék Szabolcsi Hírlap* VI: 91. 1938. április 24. 3.

¹⁰ Bessenyei plakettek. *Nyírvidék Szabolcsi Hírlap* VI: 93. 1938. április 27. 1.

Állami Bessenyei György Gimnázium két érmét is (16. és 17.). A Magyar Éremgyűjtők Egyesülete XVII. Vándorgyűlését 1987-ben Nyíregyházán rendezték meg, a jeles numizmatikai esemény emlékét Kelemen Kristóf és Sebestyén Sándor közös alkotása (6. kép) őrzi.

Irodalomtörténeti szempontból sem érdektelenek azok a Bessenyei-érmek, amelyeken Bessenyei munkáiból vett idézetek szerepelnek. Berecz András érmének hátlapján (1/H) az „Egy magyar társaság iránt való jámbor szándék” című, a magyar országgyűlés főrendi házához címzett írásának örökérvényű mondata („Az ország boldogulásának egyik legfőbb eszköze a tudomány”) olvasható.¹¹

Dombi Géza két Bessenyei-érme közül az egyiknek csak a hátlapja készült el (2.). Idézete („Minden tanult embernek legszentebb kötelessége az emberi értelemnek világát terjeszteni”) a „Tariménes utazása” című regényből származik.¹² Ferenczy Béni érmének hátlapja (4/H) a „Bessenyei György magához” című vers utolsó négy sorát („Minden semmivé lész, látom e világban, S elmúlok magam is, jól érzem, voltomban. Csak az Isten maga örökös igazság –, Többi mind szenyvedés, árnyék s mulandóság.”) örökíti meg.¹³ Nagy Lajos Imrének a Bessenyei Társaság számára készített érmén (12.) a „Hunyadi László tragédiája” egyik szép, buzdító mondatának („Emeld nemzetedet, ez legyen törvényed.”) első szavai jelennek meg.¹⁴

Külön kell szólnunk a Bessenyei-díjakról. Kiss Nagy András Bessenyei-díjának (7.) és Vigh Tamás Bessenyei György-díjának (24.) a hátlapján egyaránt „A közművelődésért” felirat olvasható. Az előbbi 1984-ben készült, az utóbbinak a készítési idejét pontosan nem ismerjük. A VT mesterjegy után részben egymás alatt látható két szám (9 és 2) arra utal, hogy 1992-es alkotásról van szó, ennek azonban látszólag ellentmond az a tény, hogy a díjat a vele járó éremmel együtt 1991-ben adták át először. Adományozásának a feltételei viszont ismeretesek: „A Bessenyei-díj azoknak a népművelőknek adományozható állami kitüntetés, akik a művelődési intézményekben, üzemekben és egyéb terü-

11 Vajthó László: Bessenyei György válogatott írásai. Magyar Helikon, Budapest, 1961.

12 magyar-irodalom.elte.hu/gepesk/corpus/XVIII/besgy052.htm Magyar Pavilon

13 <http://mek.oszk.hu/00600/00615/00615.htm>

14 Hunyadi László tragédiája. Három játékban és versekben. Kalliwoda Leopóld, Bécs, 1772.

leteken kiemelkedő közművelődési tevékenységet folytatnak.”¹⁵ A kisvárdai „Bessenyei Emlékérem díj”, Nagy Lajos Imre alkotta (17.) helyi jellegű kitüntetés, a Bessenyei Gimnázium arra érdemes tanulóinak a jutalmazására hozták létre 2011-ben. Ugyancsak helyi jellegű jutalomérem Dombi Géza Bessenyei-érme is (3.), amit az iskola kiemelkedő eredményt elért tanulói kaptak évekkkel ezelőtt.

Végezetül néhány mondat a Tanárképző Főiskola dékáni láncán lévő Bessenyei-portrész kisplasztikai alkotásról (25.). Nagy Lajos Imre készítette, a Bölcsészettudományi és Művészeti Főiskolai Kart jelképezi az ünnepi események során viselt díszes öltözkéhez tartozó láncon. Nem tekinthető igazán éremnek, de éremhez hasonló megjelenése miatt mégis a Bessenyeivel kapcsolatos numizmatikai emlékek közé sorolható.

15 Bessenyei György-díj – Wikipédia

Bessenyei–Rhédey-rokonság

